ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΟΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ:
ΟΜΑΛΗ Ή ΜΗ ΟΜΑΛΗ ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ»

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ – Α.Μ.: 1342201300001

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΚΡΥΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή κ. Αντώνη Μακρυδημήτρη κυρίως για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, για την βοήθεια και καθοδήγησή του στην διάρθρωση της πτυχιακής εργασίας αλλά και για την ευκαιρία που μου έδωσε να αναλάβω αυτήν την θεματική ενότητα.

Θα ήθελα επίσης να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου, η οποία στήριξε τις σπουδές μου με διάφορους τρόπους, φροντίζοντας έτσι για την καλύτερη δυνατή μόρφωσή μου.

Λαός χωρίς μνήμη
είναι λαός χωρίς μέλλον

Περίληψη

Στην εργασία μας μελετάμε τους πρωθυπουργούς της Ελλάδος από τον πρώτο κυβερνήτη μέχρι σήμερα. Παρακολουθούμε εν συντομία την ομαλή ή μη ομαλή εναλλαγή τους στην εξουσία. Τα συμπεράσματά μας είναι ότι ο τρόπος εναλλαγής τους, όπως και οι πολιτικές που εφαρμόζουν, είναι πάντοτε σε συνάρτηση με τις εκάστοτε πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής.

Λέξεις-κλειδιά: Πρωθυπουργός, Ελλάδα, εξουσία, μοναρχία, βασιλιάς, δικτατορία, δημοκρατία

Περιεχόμενα

Σελίδα

Εισαγωγή …….. 7

Κεφάλαιο 1
Η Γέννηση του Ελληνικού Κράτους (1828-1833) …… 8

1.1. Ιωάννης Καποδίστριας: ο πρώτος Κυβερνήτης του ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους …….. 8
1.2. Η εκλογή του Αυγουστίνου Καποδίστρια στη θέση του Κυβερνήτη της Ελλάδας ……... 15

Κεφάλαιο 2
Η περίοδος της Απόλυτης Μοναρχίας (1833-1843) …… 16

2.1. Η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα το 1833-1843 …….. 16
2.2. Το πολιτικό σκηνικό που οδήγησε στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου το 1843 …… 20

Κεφάλαιο 3
Η Συνταγματική Μοναρχία (1843-1862) …….. 26

3.1. Οι μεταβατικές κυβερνήσεις της διετίας 1843-1844 ……... 26
3.2. Ο πρώτος συνταγματικός πρωθυπουργός της Ελλάδας …….. 28
3.3. Η ανάμειξη του Όθωνα στον διορισμό/εκλογή των Πρωθυπουργών της Ελλάδας την περίοδο 1847-1862 … 29

Κεφάλαιο 4
Α΄ Βασιλευομένη Δημοκρατία (1862-1924) …… 37

4.1. Η Επαναστατική Κυβέρνηση του Δημητρίου Βούλγαρη …… 37

4.2. Η εκλογή Κυβερνήσεων από την Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων …… 38
4.3. Η επιλογή των πρωθυπουργών της Ελλάδας από τον Βασιλιά Γεώργιο Α΄ κατά την περίοδο 1863-1874 …... 39
4.4. Η διακυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη (1875-1895) ……... 50
4.5. Η πρώτη κυβέρνηση οικουμενικής ανοχής του Δ. Ράλλη ……... 55
4.6. Η διακυβέρνηση του Αλ. Ζαΐμη (1897-1902) …… 56
4.7. Οι πολιτικές εξελίξεις που δρομολόγησε το κίνημα στο Γουδί. Η ανορθωτική κυβέρνηση του Κ. Μαυρομιχάλη και η μεταβατική κυβέρνηση του Στ. Δραγούμη …… 58
4.8. Η διακυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου (1910-1922) ……... 59
4.9. Η επαναστατική κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά (1922-1924) 64

Κεφάλαιο 5
Η Β΄ Ελληνική Δημοκρατία (1924-1935) …… 65

Κεφάλαιο 6
Η Β΄ Βασιλευομένη Δημοκρατία (1935-1967) …….. 69

6.1. Η περίοδος 1935-1941 …….. 69
6.2. Οι κατοχικές «κυβερνήσεις» της περιόδου 1941-1944 …… 72
6.3. Η πολιτικά εύθραυστη περίοδος 1944-1951 ……... 74
6.4. Η περίοδος της ανασυγκρότησης 1952-1967 …… 78

Κεφάλαιο 7
Στρατιωτική δικτατορία (1967-1974) …… 81

Κεφάλαιο 8
Η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία (1974-…) ……... 86

8.1. Νέα Δημοκρατία ……..... 86
8.2. ΠΑΣΟΚ ……... 88
8.3. Κυβέρνηση συνεργασίας ……..... 92

8.4. Η εναλλαγή ανάμεσα στο δίπολο ΝΔ – ΠΑΣΟΚ
και η νέα κυβέρνηση συνεργασίας …….. 93
8.5. Το τέλος του δικομματισμού,
συνεργατικές κυβερνήσεις νέων κομμάτων ……... 100

Συμπεράσματα …… 103

Βιβλιογραφία ……... 104

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσης εργασίας είναι η μελέτη των πρωθυπουργών της Ελλάδος από τον πρώτο κυβερνήτη μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα παρακολουθούμε την ομαλή ή μη ομαλή εναλλαγή τους στην εξουσία. Προς το σκοπό αυτό η εργασία δομείται ως εξής:

Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφουμε τη γέννηση του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο 1828-1833 μετά την απελευθέρωσή του από τον οθωμανικό ζυγό. Στο δεύτερο κεφάλαιο ερευνάμε την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας που ήκμασε κατά τους χρόνους 1833-1843. Στο τρίτο κεφάλαιο ασχολούμαστε με τη μετάλλαξη της μοναρχίας στη συνταγματική μοναρχία της περιόδου 1843-1862, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο εστιάζουμε στην Α΄ βασιλευομένη δημοκρατία των ετών 1862-1924.

Στο πέμπτο κεφάλαιο επικεντρώνομαστε στη Β΄ ελληνική δημοκρατία των χρόνων 1924-1935 που κάνει τα πρώτα της δειλά βήματα δίχως την ύπαρξη του βασιλιά και στο έκτο κεφάλαιο παρατηρούμε την επιστροφή στη Β΄ βασιλευομένη δημοκρατία της περιόδου 1935-1967. Ακολουθεί στο έβδομο κεφάλαιο η στρατιωτική δικτατορία της χρονικής περιόδου 1967-1974, που έχει χαρακτηριστεί ως μία από τις πλέον μελανές περιόδους της ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Στο όγδοο κεφάλαιο παρακολουθούμε την Γ΄ ελληνική δημοκρατία, η οποία ξεκίνησε με τη μεταπολίτευση του 1974 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Στο τέλος διατυπώνονται τα συμπεράσματά μας.

Κεφάλαιο 1
Η Γέννηση του Ελληνικού Κράτους (1828-1833)

1.1. Ιωάννης Καποδίστριας: ο πρώτος Κυβερνήτης του ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους

Στις 30 Μαρτίου του 1827, σε μία περίοδο που η Επανάσταση καρκινοβατούσε, η Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας εξέλεξε ως Κυβερνήτη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους με επταετή θητεία, τον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος ίδρυσε εκ θεμελίων το ανεξάρτητο πλέον Ελληνικό Κράτος και δη με την προσωπική του περιουσία. Ήδη το 1820 οι Φιλικοί είχαν προτείνει στον Καποδίστρια να γίνει αρχηγός της Φιλικής Εταιρίας. Εκείνος όμως αρνήθηκε, διότι θεωρούσε πως δεν ήταν η κατάλληλη εποχή για να γίνει η Ελληνική Επανάσταση. Παρόλα αυτά, ως υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, επιχείρησε να πείσει τις Μεγάλες Δυνάμεις να αλλάξουν την αρνητική τους στάση απέναντι στην Επανάσταση.[1]

Έπειτα από επίπονες διαβουλεύσεις στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες για την εξασφάλιση της απαραίτητης υποστήριξης για το Ελληνικό Κράτος, ο Καποδίστριας έφτασε στο Ναύπλιο -την πρώτη πρωτεύουσα του Ελληνικού Κράτους- στις 7 Ιανουαρίου 1828, για να αναλάβει τη διακυβέρνηση μιας χώρας, η οποία έβγαινε από έναν πολύχρονο αγώνα και της οποίας ο λαός, μετά από τη δουλεία αιώνων, τον απελευθερωτικό αγώνα και τον τετραετή εμφύλιο σπαραγμό (1824-1828), βρισκόταν σε άθλια κατάσταση.[2] Όλοι σχεδόν οι κάτοικοι της Ελλάδας ζούσαν σε καλύβες και σκηνές, ενώ τα παιδιά, που τα περισσότερα ήταν ορφανά εξαιτίας του πολέμου, αλήτευαν, ζητιάνευαν και διαφθείρονταν σε στρατιωτικά σώματα οπλαρχηγών.[3]

---

1 Μπακάλης Κ., Νημά Δ. (2010). Ο Ι. Καποδίστριας ως κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831). Η ολοκλήρωση της επανάστασης (1829), σ. 2, διαθέσιμο στο https://www.slideshare.net/Kvarnalis75/17-10244374

2 Τενεκίδης Γ. (1957). Η πορεία του έθνους πρός την πλήρη ανεξαρτησίαν: 1821-1830, Αθήναι

3 Καραφύλλης Αθ. (2013). Ι. Καποδίστριας : ο Θεμελιωτής της Ελληνικής Εκπαίδευσης στο Νεοελληνική Εκπαίδευση, 2η εκδ., σσ. 27-40 (27)

Όταν λοιπόν ο Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα, έγινε δεκτός με ζητωκραυγές και ενθουσιώδεις εκδηλώσεις από τον λαό. Παρόλα αυτά, γνώριζε καλά τις τραγικές συνθήκες που θα αντιμετώπιζε και υπό τις οποίες θα έπρεπε να κυβερνήσει την χώρα. Σε μια επιστολή του προς τον Κοραή γράφει χαρακτηριστικά: «Εγώ, φθάσας ενταύθα εύρηκα μόνον καλύβας όπου εσκεπάζοντο πλήθος οικογενειών πεινωντων», ωστόσο «είμαι αποφασισμένος να στηρίξω την επανόρθωσιν της Ελλάδος σε δύο μεγάλας βάσεις, την εργασίαν και την στοιχειώδη εκπαίδευσιν».[4] Έτσι, την 1η Απριλίου του ιδίου έτους, ο Καποδίστριας μετέβη στην Αίγινα, όπου είχε προσωρινά και για λόγους ασφαλείας μεταφερθεί η πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους και συνακόλουθα αποτελούσε την προσωρινή έδρα της Κυβέρνησης.[5]

Η πρώτη επαφή του Καποδίστρια με την ηπειρωτική Ελλάδα υπήρξε όμως αποκαρδιωτική, εξαιτίας της κατάστασης που επικρατούσε στο πολιτικό σκηνικό. Οι αντιπαλότητες που είχαν προκύψει μεταξύ των φατριών κατά τη διάρκεια της επανάστασης δεν είχαν κοπάσει, ενώ η χώρα είχε καταστραφεί και η οικονομία της τελούσε υπό πτώχευση.[6] Η κατερειπωμένη χώρα, ο εξαθλιωμένος λαός, η απουσία κρατικής οργάνωσης, η απουσία ασφάλειας (ληστεία/πειρατεία), η οικτρή οικονομική κατάσταση και η έντονη παρουσία εχθρικών δυνάμεων, κυρίως των Αιγύπτιων και των Τούρκων, περιγράφουν με σαφήνεια την κατάσταση στην οποία βρήκε την επαναστατημένη χώρα ο Καποδίστριας.[7]

Ο Καποδίστριας κλήθηκε να κυβερνήσει βάσει του Δημοκρατικού Συντάγματος της Τροιζήνας, αλλά, ως θιασώτης της πεφωτισμένης δεσποτείας, πίστευε ότι τα Συντάγματα και τα Κοινοβουλευτικά Σώματα ήταν

---

4 Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΒ', 1975, σ. 589

5 Καραφύλλης Αθ. (2013). Ι. Καποδίστριας : ο Θεμελιωτής της Ελληνικής Εκπαίδευσης στο Νεοελληνική Εκπαίδευση, 2η εκδ., σσ. 27-40 (27)

6 Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias

7 Μπακάλης Κ., Νημά Δ. (2010). Ο Ι. Καποδίστριας ως κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831). Η ολοκλήρωση της επανάστασης (1829), σ. 6, διαθέσιμο στο https://www.slideshare.net/Kvarnalis75/17-10244374

εξαιρετικά πρόωρα για το ασύστατο ακόμη κράτος. Ο Καποδίστριας πρέσβευε το «εις την αρχή του ενός ανδρός» έστω και υπό προθεσμία. Έτσι, στην προσπάθειά του να συγκροτήσει ένα κράτος από το μηδέν, δημιούργησε ένα συγκεντρωτικό και προσωποπαγές ουσιαστικά σύστημα διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα, στις 18 Ιανουαρίου 1828 πέτυχε ψήφισμα της Βουλής περί αναστολής του Συντάγματος, κατέστη η μοναδική πηγή εξουσίας, συνεπικουρούμενος από το Πανελλήνιον, ένα συμβουλευτικό σώμα αποτελούμενο από 27 μέλη, και ανέβαλε για 2 χρόνια τη σύγκληση της Δ' Εθνοσυνέλευσης για την ψήφιση του νέου Συντάγματος, η οποία τελικά πραγματοποιήθηκε στο Άργος. Προχώρησε δε στην κατάργηση της ελευθεροτυπίας και διόρισε σε υψηλές θέσεις πρόσωπα της απόλυτης εμπιστοσύνης του. Με τον τρόπο αυτό, ο Καποδίστριας εγκαινίασε την περίοδο της απολυταρχίας, η οποία διατηρήθηκε μέχρι την ψήφιση του Συντάγματος του 1843.[8]

Ο νέος Κυβερνήτης έθεσε ως στόχο να βάλει τέλος στις εμφύλιες διαμάχες και επιδόθηκε αμέσως στο έργο της δημιουργίας Κράτους εκ του μηδενός, επιδεικνύοντας αξιοζήλευτη δραστηριότητα. Ειδικότερα, επιχείρησε να οργανώσει το κράτος, βελτιώνοντας τη διοίκηση και την οικονομία αυτού. Προς επίτευξη τούτου, ίδρυσε την Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα με τη βοήθεια του φίλου του Ελβετού τραπεζίτη Εϋνάρδου, η οποία όμως δεν ευδοκίμησε για πολύ. Ρύθμισε το νομισματικό σύστημα, καθότι ακόμη κυκλοφορούσαν τουρκικά και ξένα νομίσματα εντός της επικράτειας. Στις 28 Ιουλίου του 1828 καθιέρωσε μάλιστα ως εθνική νομισματική μονάδα τον «Φοίνικα» και ίδρυσε Εθνικό Νομισματοκοπείο. Στις 24 Σεπτεμβρίου του ιδίου έτους οργάνωσε και την πρώτη ταχυδρομική υπηρεσία.[9]

Από την Ελλάδα απουσίαζε επίσης και η δικαστική οργάνωση. Γνωρίζοντας ο Κυβερνήτης ότι η απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί θεμέλιο για τη δημιουργία μιας ευνομούμενης πολιτείας, ενδιαφέρθηκε προσωπικά για

---

8 Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias

9 Πλουμίδης Σπ. (2008). Το έργο εσωτερικής συγκρότησης του Ι. Καποδίστρια, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH267/Kapodistrias.doc

τη δημιουργία δικαστηρίων και τη στελέχωσή τους με το κατάλληλο προσωπικό. Κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του, δημοσιεύθηκε ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας και πολλοί ακόμα νόμοι.

Περαιτέρω οργάνωσε τη διοίκηση του κράτους και ίδρυσε Στατιστική Υπηρεσία, η οποία διενήργησε την πρώτη απογραφή. Αναδιοργάνωσε τις ένοπλες δυνάμεις υπό ενιαία διοίκηση, πετυχαίνοντας αφενός να καταπολεμήσει το κατεστημένο των οπλαρχηγών και αφετέρου να παρεμποδίσει την Οθωμανική προέλαση. Αντιμετώπισε επιτυχώς την πειρατεία, αναθέτοντας στον ναύαρχο Μιαούλη την καταστολή της. Εφάρμοσε την πρακτική της απομόνωσης των κοινοτήτων που πλήττονταν από τις επιδημίες του τύφου, της ελονοσίας και άλλων μολυσματικών ασθενειών. Προσπάθησε να ανοικοδομήσει το κατεστραμμένο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας, ιδρύοντας πολλά αλληλοδιδακτικά σχολεία, στα οποία οι καλύτεροι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων μάθαιναν στους μικρότερους με τη βοήθεια του δασκάλου γραφή και ανάγνωση, καθώς και το Ορφανοτροφείο της Αίγινας. Αρμόδια Επιτροπή ανέλαβε τη σύνταξη βιβλίων.[10] Ενδιαφέρθηκε αποφασιστικά για τη γεωργία, που αποτελούσε τον ακρογωνιαίο λίθο της ελληνικής οικονομίας και εισήγαγε πρώτος την καλλιέργεια της πατάτας, με έναν τρόπο που έδειχνε τη βαθιά του γνώση για τον ψυχισμό του Έλληνα εκείνης της εποχής.[11] Με λίγα λόγια, το έργο που επιτελέστηκε στα χρόνια της διακυβέρνησής ήταν τεράστιο σε όγκο και πρωτοφανές σε αξία.[12]

Καθώς το νεοελληνικό κράτος δεν είχε ακόμη αναγνωριστεί από την Υψηλή Πύλη και οι Διαπραγματεύσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις της Εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία), οι οποίες δεν επιθυμούσαν την πλήρη ανεξαρτησία του, συνεχίζονταν, ο Κυβερνήτης, ο οποίος αποτελούσε σημαντική προσωπικότητα στην ευρωπαϊκή διπλωματική σκακιέρα, χρησιμοποίησε το

---

10 Καραφύλλης Αθ. (2013). Ι. Καποδίστριας : ο Θεμελιωτής της Ελληνικής Εκπαίδευσης στο Νεοελληνική Εκπαίδευση, 2η εκδ., σσ. 27-40 (39)

11 «Ιωάννης Καποδίστριας, 1776-1831», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/195

12 Μαγκλίνης Ηλ. (2014). Ο τολμηρός και αφοσιωμένος εκσυγχρονιστής, Πρόλογος στο ο Ιωάννης πίσω από τον Καποδίστρια : Ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας, Σειρά : Ηγέτες, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα

κύρος και την εμπειρία του για να πετύχει την κατοχύρωση όσο το δυνατόν περισσότερων εδαφών στο κράτος, προτείνοντας να είναι εντελώς ανεξάρτητο με δικό του ηγεμόνα. Επιπρόσθετα, κατέβαλε προσπάθειες να κρατήσει την επαναστατημένη Κρήτη και τη Στερεά Ελλάδα, προκειμένου να συμπεριληφθούν και οι περιοχές αυτές στο νέο κράτος.[13]

Οι πολιτικές αυτές κινήσεις του Καποδίστρια προκάλεσαν την έντονη δυσαρέσκεια, τόσο των οπαδών του συνταγματικού πολιτεύματος, όσο και των προκρίτων, οι οποίοι αντιπροσώπευαν την παλιά αριστοκρατία. Οι πρόκριτοι φοβούνταν ότι θα έχαναν τα παλιά τους προνόμια και την εξουσία και γι' αυτό δεν νοούσαν να υπακούσουν στα κελεύσματα του νεοσύστατου κράτους. Όχι μόνο αρνιόνταν να πληρώσουν φόρους, αλλά ζητούσαν υπέρογκα ποσά ως πολεμική αποζημίωση για όσα είχαν ξοδέψει κατά τη διάρκεια του αγώνα. Έτσι, η αίγλη που τον περιέβαλλε, άρχισε σιγά σιγά να φθείρεται. Η αδυναμία ικανοποίησης όλων των αιτημάτων, σε συνδυασμό με την καθυστέρηση διεξαγωγής των εκλογών, έδωσαν την αφορμή για το σχηματισμό μιας ισχυρής αντιπολίτευσης κατά του Κυβερνήτη, η οποία κατηγορούσε τον Κυβερνήτη ότι αγνόησε τη μακρά κοινοτική παράδοση της χώρας και θέλησε να μεταφυτεύσει από την αλλοδαπή θεσμούς, μη προσιδιάζοντες στην τότε πραγματικότητα.[14]

Η πρώτη δυναμική αντιπολιτευτική ενέργεια ήλθε με τα στασιαστικά κινήματα της Ύδρας το 1829, τα οποία επεδίωκαν την ανατροπή του Καποδίστρια. Οι Υδραίοι ζήτησαν από τον Μιαούλη να καταλάβει τον ναύσταθμο του Πόρου, πριν προλάβει ο διοικητής του Κανάρης να στραφεί εναντίον της Ύδρας και τότε ο Καποδίστριας παρακάλεσε τον ναύαρχο Ρίκορντ να επιτεθεί κατά των στασιαστών. Πράγματι, ο Ρώσος ναύαρχος απέκλεισε το ναύσταθμο, ανατινάζοντας τη φρεγάτα *Ελλάς* και την κορβέτα *Ύδρα* (τα δύο πιο αξιόπλοα πλοία του ελληνικού στόλου). Εν συνεχεία, οι Μανιάτες άρχισαν και αυτοί με τη σειρά τους να αντιδρούν εντονότερα κατά του Κυβερνήτη. Η οικογένεια των Μαυρομιχαλαίων υποκινούσε τους Μανιάτες

---

13 Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias

14 *Στο ίδιο*.

να μην πληρώνουν τους φόρους προς την κεντρική εξουσία και να στασιάσουν. Εκείνος όμως που υποδαύλιζε ακούραστα το αντικαποδιστριακό μένος -όπως απέδειξε η ιστορία- δεν ήταν άλλος από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Σταδιακά η Ύδρα και η Μάνη μετατράπηκαν στους μεγαλύτερους αντικαποδιστριακούς θύλακες, καθώς εκεί προσέφευγαν πια οι δυσαρεστημένοι από τη διακυβέρνησή του αλλά και πλήθος συνωμοτών.[15]

Εμπλοκή όμως στο αντικαποδιστριακό κίνημα φέρεται να είχε και η βρετανική διπλωματία, καθώς οι Άγγλοι θεωρούσαν πως ο Καποδίστριας δεν ήταν απλώς ένας Έλληνας Κυβερνήτης, αλλά κυρίως ήταν δάκτυλος των Ρώσων. Την πεποίθησή τους αυτή απέδιδαν στο γεγονός ότι ο Καποδίστριας είχε διατελέσει διπλωμάτης και υπουργός εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Έχαιρε της ιδιαίτερης εμπιστοσύνης του τσάρου, γι' αυτό και ο τελευταίος του ανέθετε διάφορες εμπιστευτικές αποστολές. Ήδη από το 1809 είχε τιμηθεί με τον ρωσικό τίτλο του Ιππότη Β' Τάξεως του Τάγματος της Αγίας Άννας. Η αλήθεια είναι ότι ο Καποδίστριας προωθούσε μεν τα ρωσικά συμφέροντα για μια περίπου δεκαετία (1809-1822) από τη θέση του Υπουργού Εξωτερικών, ωστόσο πάντοτε οι διπλωματικές του κινήσεις, αναφορικά με την Ελλάδα, στόχευαν στην ενίσχυση της Ελληνικής Επανάστασης και όταν το 1822 η Ρωσία αποφάσισε να κρατήσει ουδέτερη στάση απέναντι στο ελληνικό ζήτημα, επειδή ακριβώς δεν μπορούσε να υπερασπιστεί αυτήν την πολιτική/στάση σε βάρος της Επαναστατημένης Ελλάδας, παραιτήθηκε.[16]

Θερμός πολέμιος του Καποδίστρια υπήρξε όμως και ο Σπυρίδων Τρικούπης, ο οποίος είχε αφιερώσει όλες του τις δυνάμεις στην Επανάσταση του Έθνους. Ο Καποδίστριας είχε διορίσει τον Σπ. Τρικούπη ως γενικό γραμματέα της επικράτειας και στην αρχή συνεργάσθηκε αρμονικά με τον Κυβερνήτη, αργότερα όμως διαφώνησε ως προς την εσωτερική πολιτική

---

15 Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias

16 Πασπαλιάρης Π. (2014). Ι. Καποδίστριας : Ο αρχηγός του επαναστατημένου έθνους, διαθέσιμο στο http://www.kathimerini.gr/807581/interactive/epikairothta/hgetes/iwannhs-kapodistrias

αυτού και αφού παραιτήθηκε, δέχτηκε να διατηρήσει την -χάρη σ' αυτόν- ιδρυθείσα θέση του γραμματέα της Επικράτειας επί των Εξωτερικών Υποθέσεων. Το 1829 ο Τρικούπης εγκαταστάθηκε στο Άργος, όπου είχε συγκεντρωθεί ο πυρήνας της κατά του Κυβερνήτη αντιπολίτευσης, της οποίας επιφανές μέλος ήταν και ο ίδιος. Ο Καποδίστριας, μόλις πληροφορήθηκε τις ύποπτες αυτές συναθροίσεις στο Άργος, ενοχλήθηκε έντονα και αποφάσισε να διαλύσει το συνωμοτικό αυτό κέντρο. Απέστειλε λοιπόν τον αρχηγό του Ιππικού Δημήτριο Καλλέργη με ισχυρή στρατιωτική δύναμη, προκειμένου να διαλύσει την αντιπολιτευτική αυτή ομάδα και να εξορίσει από την πόλη τους δύο αρχηγούς της κίνησης, τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και τον Σπυρίδωνα Τρικούπη. Οι τελευταίοι, μη έχοντας άλλη επιλογή, υπάκουσαν αμέσως στην διαταγή και κατέφυγαν μαζί με άλλους αντιπολιτευόμενους στην Ύδρα όπου υπήρχε το άλλο αντιπολιτευτικό κέντρο, υπό τον Κουντουριώτη.[17]

Με το πέρασμα του χρόνου όμως ο Καποδίστριας γινόταν ολοένα και πιο ευερέθιστος και δύσπιστος έναντι όλων. Δεν είχε την απαραίτητη αυτοσυγκράτηση και ψυχραιμία, με συνέπεια την αδικαιολόγητη όξυνση των προσωπικών του παθών. Σε αυτή την κατάσταση ο Καποδίστριας διέταξε τη σύλληψή του γηραιού Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και τον εγκλεισμό του στη φυλακή. Τον αδελφό του Κωνσταντίνο και τον υιό του Γεώργιο, τους κρατούσε στο Ναύπλιο, όπου είχε μεταφερθεί πλέον η πρωτεύουσα του νεοελληνικού κράτους. Το γεγονός αυτό όμως στάθηκε μοιραίο για τη ζωή του Κυβερνήτη. Στις 5:35 το πρωί της 27ης Σεπτεμβρίου του 1831 ο Ιωάννης Καποδίστριας δέχθηκε δολοφονική επίθεση από τον Κωνσταντίνο και τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη έξω από την εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα, όπου μετέβαινε για να εκκλησιαστεί και έπεσε νεκρός. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης δολοφονήθηκε επί τόπου από αυτούς που προσέτρεξαν να βοηθήσουν τον Κυβερνήτη, οι οποίοι κυριολεκτικά τον λιντσάρισαν. Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης καταδικάσθηκε σε θάνατο από το στρατοδικείο και θανατώθηκε

17 Αργολική Αρχειακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού (2010): Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873), διαθέσιμο στο https://argolikivivliothiki.gr/2010/09/07/%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%80%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B4%CF%89%CE%BD-1788-1873/

διά τουφεκισμού το πρωί της 10ης Οκτωβρίου του ίδιου έτους.[18]

1.2. Η εκλογή του Αυγουστίνου Καποδίστρια στη θέση του Κυβερνήτη της Ελλάδας

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, εξελέγη από τη Γερουσία πρόεδρος της προσωρινής/μεταβατικής τριμελούς «Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδας» (27 Σεπτεμβρίου-7 Δεκεμβρίου) ο αδελφός του Ι. Καποδίστρια, Αυγουστίνος, μαζί με τον Θ. Κολοκοτρώνη και τον Ι. Κωλέττη. Η αντιπολίτευση, δηλαδή το αγγλικό κόμμα στο οποίο ανήκαν οι νησιώτες και οι Πελοποννήσιοι προύχοντες στράφηκε κατά της τριανδρίας, την οποία θεωρούσε συνέχεια της απολυταρχίας και της φιλορωσικής πολιτικής του Ι. Καποδίστρια. Κατόρθωσε μάλιστα να προσεταιρισθεί και τον Ι. Κωλέττη, που ήταν επικεφαλής του γαλλικού κόμματος και συσπείρωνε κυρίως τους κατοίκους της Στερεάς Ελλάδας. Η χώρα βυθίστηκε στο χάος και την αναρχία.[19]

Στις 5 Δεκεμβρίου του 1831 συγκλήθηκε στο Άργος η Ε' Εθνοσυνέλευση και ανακήρυξε τον Αυγουστίνο Καποδίστρια «Πρόεδρο της Ελληνικής Κυβερνήσεως», μέχρι την ψήφιση του Συντάγματος. Βέβαια, οι αντιπολιτευόμενοι, που αυτοαποκαλούνταν «συνταγματικοί», αμφισβήτησαν τη νομιμότητά της.[20]

---

18 Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias.

Βλ. επίσης Πασπαλιάρης Π. (2014). Ι. Καποδίστριας: Ο αρχηγός του επαναστατημένου έθνους, διαθέσιμο στο http://www.kathimerini.gr/807581/interactive/epikairothta/hgetes/iwannhs-kapodistrias

19 «Αυγουστίνος Καποδίστριας, 1778-1857», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/233

20 Αργολική Αρχειακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού (2011). Καποδίστριας Αυγουστίνος (1778-1857), διαθέσιμο στο https://argolikivivliothiki.gr/2011/01/21/%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%AF%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-1778-1857/

Η περίοδος διακυβέρνησης του Αυγουστίνου Καποδίστρια χαρακτηρίστηκε από πολιτική αστάθεια και οδήγησε σε εμφύλιες συγκρούσεις, που κράτησαν μέχρι το καλοκαίρι του 1832. Στο νεοσύστατο κράτος δημιουργήθηκαν δύο κυβερνήσεις: η νόμιμη στο Ναύπλιο υπό τον Α. Καποδίστρια, που έλεγχε την Πελοπόννησο και η δεύτερη υπό τον Κωλέττη στην Περαχώρα, που εξουσίαζε τη Στερεά Ελλάδα. Η χώρα βυθίστηκε στο χάος και την αναρχία και οι Προστάτιδες Δυνάμεις βρήκαν την ευκαιρία να εγκαθιδρύσουν βασιλεία, φοβούμενες την επικράτηση ενός φιλελεύθερου κινήματος.[21]

Έτσι, στις 15 Μαρτίου του 1832 ψηφίσθηκε το «Ηγεμονικό» Σύνταγμα -την ονομασία αυτή την εξέλαβε από το γεγονός ότι προέβλεπε βασιλιά ως ανώτατο άρχοντα- από την αμφισβητούμενη Ε' Εθνοσυνέλευση, η οποία ονόμασε τον Α. Καποδίστρια «Κυβερνήτη της Ελλάδας» μέχρι την άφιξη του βασιλιά. Ο Α. Καποδίστριας παρέμεινε στην εξουσία μόνο για λίγες ημέρες, καθώς στις 28 Μαρτίου του 1832 αναγκάσθηκε να παραιτηθεί, όταν επικράτησε το κίνημα του Κωλέττη. Δύο ημέρες αργότερα αναχώρησε οριστικά από την Ελλάδα με τη ρωσική φρεγάτα «Πάρις».[22]

Κεφάλαιο 2
Η περίοδος της Απόλυτης Μοναρχίας (1833-1843)

2.1. Η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα το 1833-1843

Μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη και την αδυναμία του αδελφού του, Α. Καποδίστρια, να κυβερνήσει το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, οι πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα στις ισχυρές τοπικές ομάδες -προύχοντες, οπλαρχηγούς, μεγαλοκτηματίες και καραβοκύρηδες- οι οποίοι διεκδικούσαν μερίδιο στην εξουσία, απειλούσαν την ανεξαρτησία της χώρας. Οι τρεις

21 «Αυγουστίνος Καποδίστριας, 1778-1857», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/233

22 Γαρδίκα-Κατσιαδάκη Ελ. (1985). Ο ρόλος της Διάσκεψης του Λονδίνου στην πτώση του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Μνήμων (Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού) 10: 248–269.

Μεγάλες Δυνάμεις -Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία– εκτιμώντας ότι η αναρχία που επικρατούσε στην Ελλάδα απειλούσε και την ειρήνη των ευρωπαϊκών κρατών παρέδωσαν την εξουσία του Βασιλείου της Ελλάδας στον Όθωνα, γιο του Λουδοβίκου, βασιλιά της Βαυαρίας, και τον προικοδότησαν με δάνειο ύψους 60.000.0000 χρυσών φράγκων.[23] Έτσι, στις 18 Ιανουαρίου του 1833 αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο ο στόλος που μετέφερε τον νεαρό τότε Όθωνα στο βασίλειό του. Χιλιάδες κάτοικοι της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας, γεμάτοι χαρά, έσπευσαν να τον προϋπαντήσουν. Η Ελλάδα βρισκόταν πλέον σε πλήρη αναρχία και στα μάτια των απλών ανθρώπων ο βασιλιάς αντιπροσώπευε την πολυπόθητη σταθερότητα που χρειαζόταν ο τόπος για να εκκινήσει τον ελεύθερο πολιτικό βίο του. Ο λαός, αν και αμέτοχος στην επιλογή βασιλιά, θεωρούσε ότι ο ξένος μονάρχης θα μπορούσε να αρθεί πάνω από τις φατριαστικές έριδες που ταλάνιζαν τους Έλληνες και πως θα εργαζόταν σκληρά για την πρόοδο του τόπου.[24]

Καθώς ο Όθωνας ήταν ανήλικος όταν του ανατέθηκε ο ελληνικός θρόνος, ο πατέρας του βασιλιάς Λουδοβίκος της Βαυαρίας ανέθεσε σε μια τριμελή επιτροπή την κυβέρνηση της Ελλάδας μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα. Αυτή η επιτροπή, που ονομάστηκε «αντιβασιλεία», αποτελείτο από τρεις καταξιωμένους στην Βαυαρία άνδρες: τον *Ιωσήφ Λουδοβίκο Άρμανσπεργκ,* πολιτικό με αρχοντικούς τρόπους και με σχετικά φιλελεύθερες ιδέες ο οποίος ορίστηκε πρόεδρος του Συμβουλίου της Αντιβασιλείας, το *Γεώργιο- Λουδοβίκο Μάουρερ*, καθηγητή νομικής στο Μόναχο και τον *Κάρολο Γουσταύο Έυντεκ*, ανώτερο αξιωματικό στον βαυαρικό στρατό, ο οποίος είχε μεγαλύτερη επαφή με τα ελληνικά πράγματα, αφού είχε πολεμήσει ως

23 Δερτιλής ΓΒ. (2013), Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920,7η έκδ., εκδ. ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, σσ. 200& 204

24 Πλούσος Μ. (2016). Έργα και ημέραι της Αντιβασιλείας (1833-1835), διαθέσιμο στο http://eranistis.net/wordpress/2016/07/02/%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82-1833-1835/

συνταγματάρχης στον στρατό του Καραϊσκάκη το 1826.[25]

Κατά την διάρκεια της Αντιβασιλείας (1833), πρωθυπουργός της Ελλάδας διορίστηκε ο Σπ. Τρικούπης, ο οποίος μετά τον φόνο του Καποδίστρια επέστρεψε στο Ναύπλιο, για να διευθύνει τις διαπραγματεύσεις, που κατέληξαν στην εκλογή του βασιλιά Όθωνα. Το σχήμα της κυβέρνησης ήταν ολιγομελές προκειμένου να συγκροτηθεί ισχυρή κεντρική διοίκηση. Ο Άρμανσπεργκ είχε αναλάβει τα δημοσιονομικά, ο Μάουερ τη νομοθετική εξουσία και τη σύνταξη ποινικού δικαίου και ο Εύντεκ τον τομέα των ενόπλων δυνάμεων. Στη δεύτερη βαθμίδα της ιεραρχίας ήταν οι επτά διορισμένοι γραμματείς της Επικράτειας, οι οποίοι αποτελούσαν το Υπουργικό Συμβούλιο. Θεσμικά έργα της κυβέρνησης Τρικούπη υπήρξαν η δημιουργία εθνικού στρατού, η παραχώρηση Συντάγματος και η εκκλησιαστική πολιτική.[26]

Ειδικότερα, ο Σπ. Τρικούπης υπήρξε ο πρώτος πρωθυπουργός του ελεύθερου ελληνικού κράτους, του Ελληνικού Βασιλείου. Πολύ σύντομα όμως, επειδή δεν συμφωνούσε με τις απολυταρχικές διαθέσεις των Βαυαρών, παραιτήθηκε. Για να μην αποτελεί δε εμπόδιο στις απολυταρχικές διαθέσεις των Βαυαρικών κύκλων που είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τον Όθωνα, διορίσθηκε (1834-1837) πρέσβης στο Λονδίνο, όπου προσέφερε νέες και μεγάλες υπηρεσίες προς την πατρίδα, καθώς απολάμβανε μεγάλη εμπιστοσύνη και υπόληψη εκ μέρους των Άγγλων. Ακριβώς λόγω των εξαιρετικών τιμών με τις οποίες τον περιέβαλε η αγγλική κυβέρνηση, ο Τρικούπης περιέπεσε στη δυσμένεια του Όθωνα. Ο τελευταίος το 1838 απομάκρυνε τον Τρικούπη από τη θέση του πρεσβευτή στο Λονδίνο, στην οποία όμως επανήλθε το 1841. Το 1843 επέστρεψε στην Ελλάδα και, μετέχοντας στην Εθνοσυνέλευση, συντέλεσε αρχικά στην ψήφιση του Συντάγματος και διορίστηκε Υπουργός των Εξωτερικών και της Παιδείας της πρώτης κυβέρνησης που συγκροτήθηκε υπό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο

25 Κωστής Κ. (2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2013, σσ. 184 & 245.

26 Κωστής Κ. (2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2013, σσ. 184 & 245.

προς εφαρμογή του Συντάγματος.[27]

Η Κυβέρνηση υπό τον Αλ. Μαυροκορδάτο, η οποία σχηματίστηκε στις 12 Οκτωβρίου 1833, αμέσως μετά τη διάλυση της Κυβέρνησης του Σπ. Τρικούπη, ήταν η τρίτη κυβέρνηση που σχηματίστηκε μετά την άφιξη του βασιλιά Όθωνα στην Ελλάδα στις αρχές του ίδιου έτους.[28]

Όταν έπεσε η κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, η Αντιβασιλεία κάλεσε τον Ιωάννη Κωλέττη να αναλάβει τη θέση του πρωθυπουργού. Στις 31 Μαΐου του 1834 διορίστηκε Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου, σχηματίζοντας την πρώτη του κυβέρνηση της οποίας ο βίος διήρκεσε μέχρι τις 20 Μαΐου του 1835, οπότε και ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας ο Αντιβασιλέας Άρμανσπεργκ, παρά την έντονη πίεση των Γάλλων για την παραμονή του Κωλέτη στην Προεδρία της Κυβέρνησης. Κατόπιν αυτού, ο Κωλέττης απεστάλη ως πρεσβευτής της Ελλάδας στη Γαλλία, όπου και παρέμεινε για μια οκταετία. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Κωλέττη συντελέστηκε η μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Κατά την παραμονή του στη Γαλλία, ο Κωλέτης παρέμενε πλήρως ενημερωμένος για τις αντικαθεστωτικές κινήσεις και την προετοιμαζόμενη επανάσταση και μάλιστα δεχόταν συχνά προτροπές και πιέσεις για να γυρίσει, ενώ ταυτόχρονα το κόμμα του ήταν βαθιά διχασμένο.[29]

Την κυβέρνηση Άρμανσπεργκ αντικατέστησε η κυβέρνηση του Ιγνάτιου φον Ρούντχαρτ. Λόγω του συγκεντρωτισμού των εξουσιών στο πρόσωπο του βασιλιά, ο Ρούντχαρτ ήρθε αρκετές φορές σε προστριβές μαζί του και έπεσε στη δυσμένεια της βασίλισσας Αμαλίας. Ο Ιγνάτιος φον Ρούντχαρτ παρέμεινε

---

27 Μακρυδημήτρης Αντ. (2000), Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας (1829-2000), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα Α. (2000), σ. 43.

Βλ. επίσης Αργολική Αρχειακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού (2010): Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873), διαθέσιμο στο https://argolikivivliothiki.gr/2010/09/07/%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%80%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B4%CF%89%CE%BD-1788-1873/

28 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 56

29 Κρεμμύδας Β. (2010), Ιωάννης Κωλέττης, Σειρά: Οι Ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας, εκδ. Τα Νέα – Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σσ. 52 & 54

πρωθυπουργός του Βασιλείου της Ελλάδας από τις 2 Φεβρουαρίου 1837 έως και τις 8 Δεκεμβρίου του 1837 που παραιτήθηκε και ο Όθωνας ανέλαβε προσωπικά και πρωθυπουργός. Αξίζει δε να σημειώσουμε, ότι την περίοδο της θητείας του ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Αθηνών -το πρώτο που ιδρύθηκε στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολής- που είχε ως στόχο την εκπαίδευση Ελλήνων, προκειμένου στο μέλλον να διεκδικήσουν τις δημόσιες θέσεις, τις οποίες, εκ των πραγμάτων, κατείχαν Βαυαροί αλλά και ετερόχθονες μορφωμένοι.[30]

Ο Όθων μετά από δυο χρόνια και δυο μήνες διακυβέρνησης, και αφού είχε προκαλέσει την έντονη δυσαρέσκεια του ελληνικού λαού καθώς είχε επιβάλει δυσβάστακτους οικονομικούς φόρους, κάλεσε το 1841 τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο να σχηματίσει για δεύτερη φορά κυβέρνηση. Ο Μαυροκορδάτος έθεσε όρους για ριζικές καθεστωτικές, οικονομικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις, καθώς και για την απομάκρυνση των Βαυαρών, γεγονός που προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια του Όθωνα. Μετά την πάροδο ενός μήνα ο Όθων τελικά δέχθηκε και ο πρωθυπουργός πλέον Μαυροκορδάτος υπέβαλε έκθεση για τις εφαρμοστέες μεταρρυθμίσεις που όμως απορρίφθηκε σιωπηρά και στη συνέχεια παραιτήθηκε.[31]

Μετά την παραίτηση του Αλ. Μαυροκορδάτου στις 10 Αυγούστου του 1841, πρωθυπουργός της Κυβέρνησης του Βασιλείου της Ελλάδας ανέλαβε και πάλι ο Όθων. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης, υπό την πίεση των Ελλήνων στρατιωτικών και των εφημερίδων, ο Όθωνας απέστειλε στην Τεργέστη τους περισσότερους από τους Βαυαρούς του στρατεύματος τους οποίους απέλυσε, χάνοντας όμως έτσι σημαντικό μέρος της επιρροής του στο στράτευμα.[32]

---

30 Κωστής Κ. (2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2013, σσ. 237-238.

Βλ. επίσης Μακρυδημήτρης Αντ. (2000), Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας (1829-2000), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, σ. 45.

31 Παπαντωνίου Ζ. (1997), Όθων, Βιβλιοπωλείον Εστία, Αθήναι, σ. 15.

32 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ.185.

2.2. Το πολιτικό σκηνικό που οδήγησε στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου το 1843

Ένα από τα πρώτα θεσμικά μέτρα της βαυαρικής κυβέρνησης ήταν η συγκρότηση ξένου τακτικού μισθοφορικού στρατού που στην πλειονότητά του ήταν Βαυαροί, καθώς με διάταγμα της Αντιβασιλείας ο ελληνικός άτακτος στρατός είχε διαλυθεί. Οι Αγωνιστές του 1821 κάτω των 30 ετών, είχαν δικαίωμα κατάταξης στο στρατό και στη χωροφυλακή, ενώ οι μεγαλύτεροι σε ηλικία ενσωματώθηκαν «τιμής ένεκεν» στη Φάλαγγα χωρίς όμως να ασκούν εξουσία καθώς τη διοίκηση του πεζικού και του ναυτικού ανέλαβαν αποκλειστικά Βαυαροί αξιωματικοί.[33]

Στο πλαίσιο της ενοποίησης της Επικράτειας, η κυβέρνηση του Άρμανσπεργκ προέβη σε διοικητική αναδιάρθρωση της χώρας. Σχηματίστηκαν λοιπόν 10 νομαρχίες με επιμέρους 47 επαρχίες και αρκετούς δήμους. Η περιφερειακή διοίκηση όμως δεν ήταν αυτοδιοικούμενη, καθώς οι αξιωματούχοι αφενός είχαν περιορισμένες αρμοδιότητες και αφετέρου ελέγχονταν από την κεντρική εξουσία, που από το 1834 έδρευε στη νέα πρωτεύουσα του κράτους, την Αθήνα.[34]

Η κυβέρνηση του Άρμανσπεργκ, επιδιώκοντας τη διοικητική αποδέσμευση της εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης αλλά και από την αυτοκέφαλη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, ανακήρυξε την Εκκλησία της Ελλάδας αυτοκέφαλη. Με το διορισμό των μελών της Ιεράς Συνόδου από τον βασιλιά, την κατάργηση αρκετών μονών και την κρατικοποίηση μεγάλου μέρους της εκκλησιαστικής περιουσίας, επιτεύχθηκε η εκκοσμίκευση του κράτους, η οποία ήταν χαρακτηριστικό των φιλελεύθερων δυτικών κρατών.[35]

---

33 Κωστής Κ. (2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2013, σσ. 214-216.

34 *Στο ίδιο*, σσ. 198 & 205.

Βλ. επίσης Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 103

35 Η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα το 1833-1844, διαθέσιμο στο http://xronompala.blogspot.gr/2014/03/1833-1843.html

Όσον αφορά την οικονομία, το σχέδιο της Κυβέρνησης Όθωνα ήταν η διανομή των εθνικών γαιών, γι' αυτό άλλωστε έλαβε χώρα και η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας το 1841, που είχε σκοπό την ενίσχυση μέσω της χρηματοδότησης με ευνοϊκούς όρους (χαμηλό επιτόκιο) των μικροκαλλιεργητών αλλά και των μικροεπαγγελματιών. Παρόλα αυτά, η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας ήταν ασφυκτική και τούτο είχε ως αποτέλεσμα: μειώσεις μισθών, απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων και επιβολή περιορισμών από την Τουρκία στο εμπόριο των Ελλήνων λόγω της επανάστασης της Κρήτης, τα οποία εξέγειραν το λαό κατά του Όθωνα.[36]

Την περίοδο της βαυαροκρατίας, στο πολιτικό πεδίο, εξελίσσονταν τα κόμματα, τα οποία αποτελούσαν κοινωνικά δίκτυα που είχαν αναπτυχθεί γύρω από ισχυρές οικογένειες και υποστηρίζονταν από μια ξένη Δύναμη, παρέχοντάς της μάλιστα τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας. Τα ονόματα των κομμάτων -αγγλικό, γαλλικό, ρωσικό- δηλώνουν τόσο τη σχέση τους με το ξένο κράτος όσο και την έλλειψη του ιδεολογικού προσανατολισμού. Σταδιακά, ο ρόλος των κομμάτων ενισχύθηκε και ήταν ένας από τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα.[37]

Πολύ σύντομα οι πολιτικές αυτές των κυβερνήσεων της Αντιβασιλείας προκάλεσαν την αντίδραση των Ελλήνων. Κύρια αιτία της αναταραχής που οδήγησε στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου, ήταν τα λάθη των Βαυαρών αξιωματούχων -κυρίως του Άρμανσπεργκ- που κυβερνούσαν την Ελλάδα σαν γερμανικό κρατίδιο αδιαφορώντας για τις ιδιαιτερότητες της. Η απαλλοτρίωση της εκκλησιαστικής περιουσίας και το κλείσιμο των ιερών μονών προσέβαλε το θρησκευτικό αίσθημα των Ελλήνων. Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι δεν ενέταξαν στον νέο ελληνικό στρατό πολλούς Έλληνες αγωνιστές της επανάστασης του 1821, καταδικάζοντας τους στην ανέχεια και η αποτυχία τους να διανείμουν την αδιάθετη καλλιεργήσιμη γη αποκαθιστώντας πολλούς ακτήμονες που ζούσαν στα όρια της εξαθλίωσης, σε συνδυασμό με την σφιχτή

---

36 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σσ. 195-196.

37 Η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα το 1833-1844, διαθέσιμο στο http://xronompala.blogspot.gr/2014/03/1833-1843.html

οικονομική πολιτική και τα σκληρά φορολογικά μέτρα, αύξησαν τη λαϊκή δυσαρέσκεια, η οποία εκφράζονταν κυρίως μέσα από τα τρία ισχυρά κόμματα της εποχής: το Αγγλικό, το Γαλλικό και το Ρωσικό.[38]

Τα κόμματα αυτά είχαν διαφορετικούς λόγους δυσαρέσκειας με την ελέω Θεού βασιλεία του Όθωνα. Οι φιλελεύθεροι του «Αγγλικού κόμματος», στους οποίους περιλαμβάνονταν και οι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ανδρέας Λόντος και Σπυρίδων Τρικούπης, επιζητούσαν τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας, την μείωση της εκκλησιαστικής εξουσίας, την επιβεβαίωση των ατομικών ελευθεριών, γραπτό σύνταγμα και κυβερνήσεις εκλεγμένες από κοινοβούλιο. Οι οπαδοί του «Γαλλικού κόμματος» με κύριους εκφραστές τους Ιωάννη Κωλέττη, Δεληγιάννη και Ιωάννη Μακρυγιάννη κήρυσσαν έναν επιθετικό αλυτρωτισμό σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αποκατάσταση όλων των αγωνιστών του 1821. Τέλος, το «Ρωσικό κόμμα» με κύριο εκφραστή του τον Ανδρέα Μεταξά, έθετε την ορθοδοξία ως βασική πηγή εξουσίας, ενώ ήταν κάθετα αντίθετοι στην ύπαρξη συντάγματος. Η εσωτερική οικονομική πολιτική των τριών κομμάτων ήταν σε γενικές γραμμές κοινή, ενώ οι προσανατολισμοί τους στην εξωτερική πολιτική υποδηλώνονταν από τις ονομασίες τους.[39]

Οι συνωμοσίες για την επιβολή συντάγματος ξεκίνησαν όταν οι πολιτικές φιλοδοξίες των αρχηγών των ως άνω τριών πολιτικών κομμάτων συνάντησαν τη δυσαρέσκεια της Αγγλίας για τις αλυτρωτικές προσπάθειες του Όθωνα να αποσταθεροποιήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Βέβαια το κεντρικό πολιτικό αίτημα των συνωμοτών για παροχή συντάγματος, ήταν απλά ένα

---

38 3η Σεπτεμβρίου 1843 : Η επανάσταση που οδήγησε στο πρώτο Σύνταγμα (2012), διαθέσιμο στο http://www.iefimerida.gr/news/66067/3%CE%B7-%CF%83%CE%B5%CF%80%CF%84%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%BE%CE%B5-%CF%84%CE%BF-%CF%81%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82

39 Φιλίστωρ Ι. (2012). 3η Σεπτεμβρίου 1843: η αναίμακτη Ελληνική μετάβαση στην συνταγματική μοναρχία, διαθέσιμο στο http://www.istorikathemata.com/2012/09/greek-revolution-3rd-of-September-1843.html

πρόσχημα, καθώς η βασική επιδίωξή τους ήταν η μεταβίβαση της εξουσίας από τις δοτές Οθωνικές κυβερνήσεις στις φατρίες τους και αυτό τεκμαίρεται από το γεγονός ότι ο Λόντος και ο Μεταξάς είχαν ολιγαρχικές και αντισυνταγματικές πολιτικές ιδέες. Απώτερος στόχος των κινηματιών ήταν ωστόσο, η παραίτηση του Όθωνα από τον θρόνο, καθώς ήλπιζαν ότι ο τελευταίος δεν θα δεχόταν τη μείωση των δικαιωμάτων του.[40]

Επιπρόσθετα, εύκολα γίνεται αντιληπτό πως η δυσαρέσκεια των Ελλήνων πολιτών δεν θα μπορούσε να έχει τις πηγές της στη «δήθεν» έλλειψη συντάγματος, καθώς το 80% του ελληνικού λαού είχε χαμηλό μορφωτικό επίπεδο -οι περισσότεροι δε ήταν εντελώς αγράμματοι- με προβλήματα καθημερινής επιβίωσης μετά από ένα πολιτιστικό και πολιτικό σκότος τετρακοσίων ετών και ως εκ τούτου μόνο συνταγματικές ευαισθησίες δεν είχε.[41]

Όταν λοιπόν στις αρχές του 1843 εκδηλώθηκε οικονομική κρίση με αφορμή την άρνηση των τριών μεγάλων δυνάμεων να παρέχουν νέο δάνειο με την εγγύησή τους καθώς το Ελληνικό βασίλειο αδυνατούσε να καταβάλλει τα συμφωνημένα τοκοχρεολύσια, η κυβέρνηση του Όθωνα αναγκάστηκε να κάνει δραματικές περικοπές κόβοντας μισθούς, δημόσια έργα και περιορίζοντας τις δαπάνες για διπλωματικές αποστολές, με αποτέλεσμα να αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των δυσαρεστημένων, στους οποίους περιλαμβάνονταν κρατικοί λειτουργοί αλλά και Έλληνες αξιωματικοί, οι οποίοι υπέφεραν από τις περικοπές των απολαβών τους και δεν έβλεπαν με καλό μάτι τη συμμετοχή Βαυαρών στρατιωτικών στο Ελληνικό στράτευμα και ομολογουμένως αποτέλεσαν καταλυτικό παράγοντα για την επιτυχία του κινήματος.[42]

Σύντομα όμως τα σχέδια των κινηματιών κατέστησαν γνωστά και η κυβέρνηση ενημερώθηκε πλήρως για το εύρος και τους συμμετέχοντες σε

---

40 Φιλίστωρ Ι. (2012). 3η Σεπτεμβρίου 1843: η αναίμακτη Ελληνική μετάβαση στην συνταγματική μοναρχία, διαθέσιμο στο http://www.istorikathemata.com/2012/09/greek-revolution-3rd-of-September-1843.html

41 *Στο ίδιο*.

42 Αφιερώματα: Η Επανάσταση της 3η Σεπτεμβρίου 1843, διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/665

αυτούς. Έτσι, παραμονές της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, η κυβέρνηση είχε σχεδιάσει να συλλάβει όλους τους συμμετέχοντες, ενώ είχε οργανώσει και έκτακτα στρατοδικεία για τους επίορκους αξιωματικούς. Αυτή η ενέργεια λειτούργησε αποφασιστικά και εξώθησε τους μυημένους στην τελική ενέργεια. Τη νύχτα της 2ης προς την 3η Σεπτεμβρίου ένα τάγμα με επικεφαλής τον Καλλέργη συγκέντρωσε πολίτες και κατευθύνθηκε προς τα ανάκτορα φωνάζοντας «*Ζήτω το Σύνταγμα*». Η πορεία της στρατιωτικής φάλαγγας έλαβε χώρα μέσα στην νύχτα εν μέσω τυμπανοκρουσιών και σαλπισμάτων. Έντρομοι και έκπληκτοι οι κάτοικοι της πρωτεύουσας στέκονταν στους γύρω δρόμους. Ο Όθωνας κάλεσε τμήμα του πυροβολικού, του οποίου όμως ο επικεφαλής, λοχαγός Ελευθέριος Σχοινάς, είχε μυηθεί στο κίνημα και ενώθηκε με τους επαναστάτες. Ο Μακρυγιάννης αυτοανακηρύχθηκε φρούραρχος της πόλης και ανέλαβε την προστασία των ανακτόρων και των δημοσίων καταστημάτων. Το πρωί συγκλήθηκε το «Συμβούλιο της Επικρατείας», του οποίου τα μέλη ήταν σχεδόν όλα οι μυημένα στο κίνημα, και συντάχθηκε μια προκήρυξη που δικαίωνε το κίνημα και διατάγματα για την σύγκληση Εθνοσυνέλευσης, την παύση της κυβέρνησης και την απόλυση όλων των ξένων από τις δημόσιες υπηρεσίες. Μια εξαμελής επαναστατική επιτροπή παρουσιάστηκε στο βασιλιά και τον ανάγκασε να διατάξει σύγκληση Εθνικής Συνέλευσης για την ψήφιση του Συντάγματος. Οι επαναστάτες διεκδικούσαν τα πολιτικά τους δικαιώματα και όχι την απομάκρυνση του Όθωνα.[43]

Εν τω μεταξύ, ο Όθων είχε καταστεί αιχμάλωτος του Καλλέργη που δεν επέτρεπε σε κανέναν να τον πλησιάσει. Βρισκόταν απομονωμένος από τους συμβούλους του και τους ξένους πρεσβευτές, με ένα μαινόμενο πλήθος μαζεμένο μπροστά στο παλάτι του. Σε αυτή την κατάσταση και με την κρίσιμη παρότρυνση της βασίλισσας Αμαλίας, ο Όθων υπέκυψε και υπέγραψε τα διατάγματα που του έφερε η Επιτροπή. Ταυτόχρονα όρκισε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ανδρέα Μεταξά και μέλη τους κυριότερους κινηματίες από τα τρία κόμματα (Λόντο, Κανάρη, Παλαμίδη κτλ). Αντιλαμβανόμενοι την αδυναμία του νεαρού μονάρχη, οι κινηματίες ζήτησαν να υπογράψει και ένα

43 Φιλίστωρ Ι. (2012). 3η Σεπτεμβρίου 1843: η αναίμακτη Ελληνική μετάβαση στην συνταγματική μοναρχία, διαθέσιμο στο http://www.istorikathemata.com/2012/09/greek-revolution-3rd-of-September-1843.html

διάταγμα στο οποίο θα προβλεπόταν η 3η Σεπτεμβρίου ως Εθνική Εορτή, θα θεσπιζόταν ειδικό παράσημο για τους οπλίτες που έλαβαν μέρος στο κίνημα, ενώ ζήτησαν να τους αποδοθούν και εθνικές τιμές από τα χέρια του ίδιου του βασιλιά. Ο Όθων αρχικά αρνήθηκε επίμονα να υπογράψει απειλώντας με παραίτηση υπέρ του αδερφού του, πιέστηκε όμως τελικά από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Με δάκρυα στα μάτια και χέρια που έτρεμαν ο νεαρός βασιλεύς υπέγραψε την προσωπική του διαπόμπευση και λίγο μετά παρουσιάστηκε στο πλήθος περιστοιχισμένος από τους νέους του υπουργούς και τους τρεις πρεσβευτές. Ο στρατός παρήλασε μπροστά από τα ανάκτορα ζητωκραυγάζοντας «Ζήτω ο συνταγματικός Βασιλεύς Όθων Α΄».[44]

Κεφάλαιο 3
Η Συνταγματική Μοναρχία (1843-1862)

3.1. Οι μεταβατικές κυβερνήσεις της διετίας 1843-1844

Όπως προαναφέραμε, την 3η Σεπτεμβρίου του 1843, ως επακόλουθο του κινήματος που ξέσπασε την ίδια ημέρα, ο Ανδρέας Μεταξάς έλαβε από τον Όθωνα εντολή σχηματισμού «μεταβατικής» κυβέρνησης με σκοπό την σύγκληση της Εθνικής Συνέλευσης του 1843 και την προετοιμασία για την ψήφιση του Συντάγματος. Λίγες ημέρες αργότερα, υπό την απειλή πως αν δεν γινόταν δεκτή η εισήγησή του θα παραιτείτο, πέτυχε να πείσει το υπουργικό συμβούλιο για τη διεύρυνση της κυβέρνησης με την συμμετοχή των Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και Ιωάννη Κωλέττη, ηγετών του αγγλικού και γαλλικού κόμματος αντίστοιχα.[45] Ο Μεταξάς ήταν ο πρώτος αρχηγός κυβέρνησης στην πολιτική ιστορία της Ελλάδος που έλαβε την ονομασία

---

44 Γιαννόπουλος Ν. (2016). Η μέρα που ο Όθωνας αναγκάστηκε να βγει στο παράθυρο των ανακτόρων για να αντιμετωπίσει τους επαναστατημένους Έλληνες. Ήταν 3 Σεπτεμβρίου 1843 και ο λαός ζητούσε Σύνταγμα και την έξωση των Βαυαρών από τα αξιώματα... Διαθέσιμο στο: http://www.mixanitouxronou.gr/i-mera-pou-o-othonas-anagkastike-na-vgi-sto-parathiro-ton-anaktoron-gia-na-antimetopisi-tous-epanastatimenous-ellines-itan-3-septemvriou-1843-ke-o-laos-zitouse-sintagma-ke-tin-exosi-ton-vavaron-apo/

45 Φωτιάδης Δ. (1963), Όθωνας - Η μοναρχία, εκδ. Κυψέλη, Αθήνα, σ. 342.

πρωθυπουργός. Μετά την απώλεια της στήριξης της κυβέρνησής του από την Εθνοσυνέλευση του 1843 (οι εργασίες της οποίας ξεκίνησαν στις 3 Νοεμβρίου 1843 και τελείωσαν στις 18 Μαρτίου 1844), ο Α. Μεταξάς παραιτήθηκε και στις 16 Φεβρουαρίου του 1844 ανέλαβε πρωθυπουργός ο Κωνσταντίνος Κανάρης. Η «προσωρινή» κυβέρνηση του Κ. Κανάρη παρέδωσε την εξουσία αμέσως μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1844 -το οποίο προέβλεπε και τον εκλογικό νόμο σύμφωνα με τον οποίον έγιναν οι επόμενες εκλογές- και την ολοκλήρωση των εργασιών της Εθνικής Συνέλευσης, στην «υπηρεσιακή» κυβέρνηση του Α. Μαυροκορδάτου, η οποία είχε ως αποστολή τη διενέργεια εκλογών.[46]

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως το τελικό κείμενο του Συντάγματος το οποίο ψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση στις 4 Μαρτίου του 1844, εκδόθηκε στις 18 Μαρτίου από τον μονάρχη Όθωνα, ο οποίος ορκίστηκε την τήρησή του. Συνακόλουθα με την κύρωση του Συντάγματος αποφασίστηκε η διενέργεια εκλογών και ο Όθωνας πρότεινε στους Α. Μαυροκορδάτο και Ι. Κωλέττη να σχηματίσουν από κοινού κυβέρνηση που θα οδηγούσε τη χώρα προς τις εκλογές. Ο Κωλέττης όμως αρνήθηκε τη συμμετοχή του υπολογίζοντας τη φθορά, την οποία θα είχε ο πολιτικός που θα ανελάμβανε τη διενέργεια των εκλογών.

Οι βουλευτικές εκλογές προκηρύχθηκαν μετά την ανάληψη της εξουσίας από την Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου. Άρχισαν ένα μήνα μετά, το Μάιο, και διήρκεσαν έξι μήνες, μέσα σε κλίμα βίας και νοθείας. Με βάση τον εκλογικό νόμο, που καταρτίστηκε στις 18 Μαρτίου, κάθε επαρχία αποτελούσε ξεχωριστή εκλογική περιφέρεια. Ο αριθμός των βουλευτών που εκλέγονταν σε κάθε εκλογική περιφέρεια εξαρτιόταν από τον πληθυσμό της. Επαρχίες πάνω από 10.000 κατοίκους εξέλεγαν έναν βουλευτή, έως 20.000 κατοίκους 2 βουλευτές, έως 30.000 κατοίκους 3 βουλευτές, ενώ πάνω από 30.000 κατοίκους εξέλεγαν 4 βουλευτές. Προνομιακά, η Ύδρα θα εξέλεγε 3 βουλευτές, οι Σπέτσες 2 βουλευτές και "οι εν Ελλάδι Ψαριανοί" 2 βουλευτές. Επίσης, έναν βουλευτή θα εξέλεγαν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών.

---

46 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 284.

Ο Αλ. Μαυροκορδάτος, έχοντας χάσει τις βουλευτικές εκλογές, παραιτήθηκε στις 4 Αυγούστου 1844, λίγο πριν τη λήξη τους, προκειμένου να αποφύγει το ξέσπασμα του εμφυλίου που υποκινούσε ο Κωλέττης.[47]

3.2. Ο πρώτος συνταγματικός πρωθυπουργός της Ελλάδας

Νικητής των εκλογών ήταν ο Ιωάννης Κωλέττης, αρχηγός του Γαλλικού κόμματος, ο οποίος μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου είχε επιστρέψει από την Γαλλία στην Ελλάδα. Παρόλο που το κόμμα του ήρθε τρίτο στις εκλογές, σχημάτισε κυβέρνηση συνασπισμού με το Ρωσικό κόμμα. Η κυβέρνηση του Ι. Κωλέττη 1844 ήταν η πρώτη εκλεγμένη κυβέρνηση και ο Ι. Κωλέττης ο πρώτος κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός της Ελλάδας.[48] Ωστόσο, όπως ορθά υποστηρίζεται, το κοινοβουλευτικό σύστημα με την ορθή έννοια του όρου υπήρξε με την καθιέρωση της αρχής της Δεδηλωμένης το 1875 από το Χαρίλαο Τρικούπη και κατά συνέπεια ως πρώτος κοινοβουλευτικός Πρωθυπουργός πρέπει να θεωρείται ο τελευταίος. Το βέβαιο είναι πάντως ότι ο Ι. Κωλέττης υπήρξε ο πρώτος συνταγματικός πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Η κυβέρνηση Κωλέττη υπήρξε μακρόβια, καθώς παρέμεινε στην εξουσία για τρία περίπου χρόνια. Πρωταρχικό μέλημα του Κωλέττη ήταν η δημιουργία πλειοψηφίας στη νέα βουλή, την οποία κατόρθωσε, τόσο με τις διάφορες παρεμβάσεις και νοθείες κατά τις εκλογές, όσο και με την ακύρωση της εκλογής πολλών πληρεξουσίων προσκείμενων στο Μαυροκορδάτο.[49] Τα κύρια χαρακτηριστικά της διακυβέρνησης Κωλέττη ήταν: (α) η επιδέξια και διαρκής εναλλαγή των υποστηρικτών του στην κυβέρνηση και στις δημόσιες υπηρεσίες, (β) η αποφυγή μέτρων που θα προκαλούσαν τη δυσαρέσκεια των

---

47 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 286

48 Κρεμμύδας Β. (2010), Ιωάννης Κωλέττης, Σειρά: Οι Ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας, εκδ. Τα Νέα-Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 34

49 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 7, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 196

πολιτικών ή κοινωνικών ομάδων και προσώπων και συνακόλουθα θα απειλούσαν τη σταθερότητα της κυβέρνησης και (γ) η προβολή της Μεγάλης Ιδέας του ελληνικού έθνους.[50]

Υποστηρίζεται δε ότι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του ο Κωλέττης εγκαθίδρυσε μια ιδιότυπη «κοινοβουλευτική δικτατορία», και ότι ο Όθων, μέσω του Κωλέττη, μπορούσε να διοικεί ανενόχλητος από συνταγματικούς ή κοινοβουλευτικούς περιορισμούς με την ίδρυση μιας -στην πράξη- κοινοβουλευτικής δικτατορίας, βασισμένη σε προστασία, διαφθορά και εξαναγκασμό.[51] Λόγω των παραπάνω θεωριών και έχοντας χάσει τη στήριξη του ρωσικού κόμματος, το οποίο είχε προσχωρήσει στην αντιπολίτευση, η κυβέρνηση Κωλέττη είχε πλέον οριακή πλειοψηφία στη Βουλή. Συγκεκριμένα ο Κωλέττης, όταν δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την πλειοψηφία, απείχε από πολλές συνεδριάσεις και δημιουργούσε τεχνητή έλλειψη απαρτίας με την απουσία πληρεξουσίων προσκείμενων στην κυβέρνηση. Στις 8 Απριλίου του 1847 ο Κωλέττης χωρίς να παραιτηθεί και καθώς δεν διέθετε την απαιτούμενη πλειοψηφία ζήτησε από τον Όθωνα τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών.[52] Οι εκλογές διενεργήθηκαν τον Ιούνιο του ίδιου έτους και νικητής αναδείχτηκε και πάλι ο Κωλέττης, ο οποίος διατήρησε την εξουσία μέχρι το θάνατο του στις 31 Αυγούστου 1847.

3.3. Η ανάμειξη του Όθωνα στον διορισμό/εκλογή των Πρωθυπουργών της Ελλάδας την περίοδο 1847-1862

Ο θάνατος του Ι. Κωλέττη σήμανε -με ελάχιστες εξαιρέσεις- το τέλος των προερχόμενων από τη «φυσική πολιτική ηγεσία» κυβερνήσεων. Οι περισσότερες κυβερνήσεις που σχηματίζονται μέχρι την εκθρόνιση του Όθωνα

---

50 Βερεμής Θ. & Κολιόπουλος Γ. (2006). Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, σσ.134-135

51 Clogg R. (2003), Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας, 1770-2000, μτφρ. Λ. Παπαδάκη & Μ. Μαυρομάτη, εκδ.Κάτοπτρο, Αθήνα, σ. 75

52 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 7, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

ανήκουν σε βασιλικές κατασκευές.[53]

Μετά τον θάνατο του Κωλέττη, πρωθυπουργός της Ελλάδας διορίστηκε ο υπασπιστής του Όθωνα και υπουργός Στρατιωτικών της κυβέρνησης Κωλέττη, Κίτσος Τζαβέλας,[54] ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση στις 5 Σεπτεμβρίου του 1847. Ο Τζαβέλας ανήκε στο γαλλικό κόμμα, το οποίο εξακολουθούσε να διαθέτει την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο.[55] Ένα από τα κύρια έργα της κυβέρνησης ήταν η διαχείριση του διπλωματικού επεισοδίου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, γνωστού με την ονομασία «επεισόδιο Μουσούρου». Η Κυβέρνηση Τζαβέλα παρέμεινε στην εξουσία μέχρι και τις 8 Μαρτίου 1848, οπότε και παραιτήθηκε, όχι επειδή ήρθε σε ρήξη με το Όθωνα - ο οποίος του είχε αμέριστη εμπιστοσύνη- αλλά επειδή, όπως αποδείχθηκε, δεν είχε τα απαιτούμενα ερείσματα.[56]

Μετά την παραίτηση του Κ. Τζαβέλα, ο Όθων ήλθε σε συνεννόηση με τον Αλ. Μαυροκορδάτο προκειμένου ο δεύτερος να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Μετά τις έντονες πιέσεις που δέχθηκε ο Όθων από τον Άγγλο πρεσβευτή Λάιονς στράφηκε προς το αγγλικό κόμμα και κάλεσε τον Σπ. Τρικούπη για να σχηματίσει κυβέρνηση. Μετά την άρνηση του τελευταίου, ο Όθων διόρισε πρωθυπουργό της Ελλάδας τον Γεώργιο Κουντουριώτη.[57] Η εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση Κουντουριώτη αντικατέστησε την Κυβέρνηση Τζαβέλα στις 8 Μαρτίου 1848 και έμεινε στην εξουσία μέχρι τις 15 Οκτωβρίου 1848.[58] Ο Κουντουριώτης ανήκε στο γαλλικό κόμμα, στην κυβέρνησή του όμως συμμετείχαν μέλη τόσο του γαλλικού όσο και του ρωσικού κόμματος.

---

53 *Στο ίδιο*, σ. 8.

54 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 380

55 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 8, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

56 *Στο ίδιο*, σ. 8.

57 Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 223

58 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 388

Επρόκειτο δηλαδή για μια κυβέρνηση συνεργασίας.[59] Στις 12 Οκτωβρίου του ίδιου έτους η κυβέρνηση Κουντουριώτη εξαναγκάστηκε σε παραίτηση και στις 27 Οκτωβρίου 1848 σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Κανάρη.[60]

Η Κυβέρνηση Κανάρη αποτελείτο από υπουργούς που ήταν μέλη του ρωσικού και γαλλικού κόμματος. Κατά τη διάρκεια της θητείας της (14 μήνες), υποβλήθηκε σε αλλεπάλληλους ανασχηματισμούς λόγω των συχνών παραιτήσεων των υπουργών της. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της εν λόγω κυβέρνησης συνασπισμού ήταν ότι εξασφάλιζε ευρύτερη «κοινοβουλευτική αποδοχή» και ήταν σε θέση να συνεργαστεί με την κοινοβουλευτική πλειοψηφία.[61]

Στα τέλη του 1849 πρωθυπουργός διορίζεται ο αυλικός Αντώνιος Κριεζής. Η Κυβέρνηση Κριεζή ανέλαβε στις 14 Δεκεμβρίου 1849 και είχε ιδιαίτερα μεγάλη διάρκεια σε σχέση με τις προηγούμενες (4,5 χρόνια).[62] Όντας καθαρά «αυλική» κυβέρνηση, ελεγχόταν από τον Όθωνα σε τέτοιο βαθμό ώστε αυτός προήδρευε συχνά στο υπουργικό συμβούλιο.[63] Στο διάστημα της θητείας της η Κυβέρνηση Κριεζή διεξήγαγε και κέρδισε, κάτω

---

59 Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα, σ. 213

Βλ. επίσης Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 383

60 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 9, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ.389-390

61 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 8, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ, Εκδοτική Αθηνών, σ. 137

62 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 390-391

63 Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα, σσ. 220, 227-228

από έντονες διαμαρτυρίες της αντιπολίτευσης, δύο Βουλευτικές Εκλογές (1850, 1853), στις οποίες όμως δεν συμμετείχαν οι γνωστοί πολιτικοί της περιόδου εκείνης, από τους οποίους ο Όθωνας είχε φροντίσει να απαλλαγεί.[64]

Η Κυβέρνηση Κριεζή παύθηκε τελικά από το βασιλιά ύστερα από την απαίτηση της Αγγλίας και της Γαλλίας, των Μεγάλων Δυνάμεων που είχαν καταλάβει το λιμάνι του Πειραιά με πρόσχημα τα «Ηπειροθεσσαλικά». Την πραγματική όμως αιτία, απετέλεσε η ανάσχεση των αλυτρωτικών διαθέσεων της Ελλάδας σε βάρος της συμμάχου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τις οποίες άρχισε να ενστερνίζεται ο Όθωνας, όπως και η αποτροπή συμμετοχής της χώρας στον Κριμαϊκό Πόλεμο εναντίον τους, στο πλευρό της Ρωσίας.[65]

Στις 16 Μαΐου 1854 σχηματίζεται Κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ηγέτη του αγγλόφιλου Κόμματος. Η Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, έμεινε γνωστή με την ονομασία «υπουργείον της κατοχής». Την κυβέρνηση αυτή, στην οποία μετείχαν οι Κ. Κανάρης και Δ. Καλλέργης επέβαλαν οι αγγλογάλλοι, που την περίοδο εκείνη είχαν καταλάβει τον Πειραιά. Ο Μαυροκορδάτος πέτυχε να απαλύνει τις συνέπειες της αγγλογαλλικής κατοχής που επιβλήθηκε στα πλαίσια του Κριμαϊκού Πολέμου, όταν η Ελλάδα με επικεφαλής τον Όθωνα θέλησε να πραγματοποιήσει την Μεγάλη Ιδέα, πολεμώντας στο πλευρό της Ρωσίας κατά της Τουρκίας και των Αγγλογάλλων. Η κυβέρνηση παρέμεινε στην εξουσία για 16 μήνες, χωρίς όμως να διατηρεί καλές σχέσεις με τον Όθωνα. Εν τέλει, εναντίον του στράφηκαν και το λαϊκό αίσθημα -που πρώτη φορά εκδηλώθηκε υπέρ του Όθωνος- και οι Αγγλογάλλοι και έτσι αναγκάστηκε να παραιτηθεί το Σεπτέμβριο του 1855, αφού αντιτάχθηκε στη απαίτηση του Όθωνα για την

---

64 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 9, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ, Εκδοτική Αθηνών, σ. 142

65 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 555

απόλυση του υπουργού των Στρατιωτικών Δ. Καλλέργη.[66]

Στις 29 Σεπτεμβρίου του 1855 την πρωθυπουργία ανέλαβε ο Δημήτριος Βούλγαρης. Η Κυβέρνηση Βούλγαρη έμεινε στην αρχή μέχρι τις 13 Νοεμβρίου 1857. Ο Βούλγαρης ανέλαβε να σχηματίσει κυβέρνηση, στην οποία κράτησε για τον εαυτό του το υπουργείο εσωτερικών. Παρά το γεγονός ότι ο διορισμός του ήταν αμιγώς «βασιλική επιλογή», ο Βούλγαρης ήλθε σε σύγκρουση με τους βασιλικούς υπουργούς και με τον βασιλιά, λόγω των συνεχόμενων παρεμβάσεων του τελευταίου στο κυβερνητικό έργο.[67] Στην κυβέρνηση Βούλγαρη συμμετείχαν ο Σπ. Τρικούπης και ο Ανδ. Μιαούλης. Η κυβέρνηση Βούλγαρη διεξήγαγε τις εκλογές της 6ης Οκτωβρίου 1856, στις οποίες ο Βούλγαρης πήρε την πλειοψηφία και παρέμεινε για έναν ακόμη χρόνο στην εξουσία. Το κλίμα εντός του οποίου διεξήχθησαν οι εκλογές ήταν ιδιαίτερα επιβαρυμένο λόγω της κατάληψης του Πειραιά και των Αθηνών από τις Αγγλικές και Γαλλικές δυνάμεις, καθώς επίσης και από την επιδημία χολέρας. Μετά το πέρας των εκλογών έγιναν καταγγελίες για νοθεία και στη νεώτερη βιβλιογραφία οι εκλογές αυτές χαρακτηρίζονται ως «νόθες».[68]

Στις 13 Νοεμβρίου του 1857 ο Βούλγαρης, ευελπιστώντας ότι ο Όθωνας θα του έδινε και πάλι την εντολή, υπέβαλε την παραίτησή του με απώτερο στόχο να αντικαταστήσει τους βασιλικούς υπουργούς με προσωπικούς του φίλους. Ο Όθωνας όμως είχε ήδη εξασφαλίσει την υποστήριξη των ξένων δυνάμεων και δέχθηκε με ανακούφιση την παραίτησή του.[69] Κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του και συγκεκριμένα στις 15 Φεβρουαρίου 1857

---

66 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 9, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα, σ. 232

67 Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 243

68 Καρανικόλας Γ. (1973). Νόθες εκλογές στην Ελλάδα (1844-1936), Επικαιρότητα 1973, σ. 163

69 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 10, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 241

αποχώρησαν από την Ελλάδα και τα γαλλικά στρατεύματα κατοχής.[70]

Την ίδια κιόλας μέρα της παραίτησης του Δ. Βούλγαρη (31 Νοεμβρίου 1857), ο Όθωνας ανέθεσε την πρωθυπουργία στον υπουργό ναυτικών και πρώην υπασπιστή του Αθ. Μιαούλη.[71] Στην κυβέρνηση Μιαούλη μετείχαν, μεταξύ άλλων, οι Αλ. Κουμουνδούρος και Γ. Ράλλης. Η κυβέρνηση παρέμεινε στην εξουσία για 4 χρόνια και 6 μήνες, δηλαδή μέχρι την 26η Μαΐου του 1862. Η κυβέρνηση του Μιαούλη, ο οποίος διατήρησε και τη θέση του στο υπουργείο Ναυτικών, θεωρήθηκε από την κοινή γνώμη ως φιλοαυστριακή, καθώς και ως πειθήνιο όργανο των εντολών του βασιλιά, γεγονός που προκάλεσε την εχθρική στάση της αντιπολίτευσης.[72]

Στις 10 Μαΐου του 1859 ξέσπασαν φοιτητικές αναταραχές και επεισόδια, γνωστά ως «σκιαδικά», τα οποία αποτέλεσαν και την αρχή της έξωσης του μονάρχη. Στις 24 Μαΐου 1859 ο Όθωνας κήρυξε τη λήξη της Γ' συνόδου της Ε' βουλευτικής περιόδου και στις 29 Μαΐου του ίδιου έτους κάλεσε τον Ανδρ. Μεταξά για να του δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Προκειμένου δε να καθησυχάσει την αντιπολίτευση, στον κατάλογο των υπουργών που κατήρτισε ο Μεταξάς συμπεριλαμβάνονταν κορυφαία στελέχη της αντιπολίτευσης, όπως π.χ. οι Κανάρης, Καλλέργης, Χρηστίδης κ.ά. Δυστυχώς όμως ο Μεταξάς δεν κατόρθωσε να σχηματίσει κυβέρνηση, λόγω των προστριβών που δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό της αντιπολίτευσης αναφορικά με τα πρόσωπα των υπουργών και τελικά κατέθεσε την εντολή.[73]

Τον Ιούνιο του 1859 η κυβέρνηση Μιαούλη ανασχηματίστηκε και

---

70 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ.585

71 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 587

Βλ. επίσης Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, σ. 172

72 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 605

73 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 10, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

περιέλαβε υπουργούς και από την αντιπολίτευση.[74] Ο ανασχηματισμός αυτός, ωστόσο, δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και έτσι προκηρύχθηκαν εκλογές για την 1η Αυγούστου του 1859. Τις εκλογές κέρδισε η κυβερνητική παράταξη του Αθ. Μιαούλη. Παρά την εκλογική της νίκη, η κυβέρνηση Μιαούλη μετά από πολλές αποχωρήσεις δεν διέθετε πλέον την κοινοβουλευτική πλειοψηφία.[75] Μετά την εκλογή του Θρ. Ζαΐμη στις εκλογές της 11ης Νοεμβρίου 1860 στη θέση του Προέδρου της Βουλής, ο Μιαούλης υπέβαλε στον Όθωνα την παραίτηση της κυβέρνησης, η οποία όμως δεν έγινε δεκτή. Η άρνηση της αποδοχής της παραίτησης και η εκ μέρους του Όθωνα διατήρηση της κυβέρνησης μειοψηφίας, η οποία είχε αποδοκιμαστεί από τη Βουλή, προκάλεσε πολλές αντιδράσεις. Στις 16 Ιανουαρίου του 1861 η Κυβέρνηση Μιαούλη διεξήγαγε εκλογές με έναν εντελώς ανορθόδοξο τρόπο. Ο Μιαούλης επικράτησε ξανά, υπήρξε όμως πλήθος καταγγελιών για νοθεία και τρομοκρατία που είχε ως αποτέλεσμα αρκετές ισχυρές προσωπικότητες της αντιπολίτευσης, όπως π.χ. οι Κουμουνδούρος, Δεληγιώργης και Θρ. Ζαΐμης να μην κατορθώσουν να εκλεγούν.[76]

Η τελευταία φάση της κυβέρνησης Μιαούλη, επειδή τήρησε σκληρή στάση απέναντι στην αντιπολίτευση, έμεινε γνωστή ως «υπουργείο αίματος». Τον Ιανουάριο του 1862 είχε πλέον διογκωθεί σημαντικά το «αντιοθωνικό ρεύμα».[77] Μετά και την απόπειρα κατά της ζωής της Βασίλισσας Αμαλίας και

---

74 Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 607

75 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 10, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 254

76 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 10, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 254

Βλ. επίσης Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, σ. 188

77 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 10, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 256

την καταστολή της στάσης που εκδηλώθηκε στο Ναύπλιο στις 25 Απριλίου του 1862, ο Μιαούλης υπέβαλε την παραίτηση του.[78] Ο Όθωνας κάλεσε τον Κ. Κανάρη[79] και του ανέθεσε το σχηματισμό κυβέρνησης, αλλά δεν κατόρθωσαν να έλθουν σε συμφωνία. Εν τω μεταξύ, οι αντιδράσεις κατά του Όθωνα έπαιρναν ολοένα μεγαλύτερες διαστάσεις. Παρά την επιτυχή καταστολή των στάσεων, ο Όθωνας αντιλήφθηκε ότι έπρεπε να προχωρήσει σε ορισμένες παραχωρήσεις προκειμένου να διατηρηθεί στον θρόνο του, γι' αυτό εξέδωσε διάταγμα που προέβλεπε τη σύγκληση της Βουλής προκειμένου να συζητηθούν νομοσχέδια, αναφορικά με τα αιτήματα της αντιπολίτευσης, όπως π.χ. την τροποποίηση του εκλογικού νόμου, τη σύσταση εθνοφυλακής κ.λπ.. Εν συνεχεία, κάλεσε τον Σπ. Τρικούπη να σχηματίσει κυβέρνηση, ο οποίος όμως δεν δέχτηκε, προφασιζόμενος λόγους υγείας.[80]

Στις 26 Μαΐου 1862 κάτω από την πίεση του αντιοθωνικού ρεύματος, ο μονάρχης προχώρησε σε μια χωρίς ιδιαίτερη σημασία κυβερνητική αλλαγή, αντικαθιστώντας την κυβέρνηση Μιαούλη με την Κυβέρνηση Ιωάννη Κολοκοτρώνη, η οποία παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 11 Οκτωβρίου 1862. Ο Κολοκοτρώνης αντιλαμβανόμενος τις δυσκολίες των περιστάσεων υπέβαλε δυο φορές την παραίτησή του (τον Ιούλιο και τον Σεπτέμβριο του 1862), ωστόσο και τις δύο φορές οι παραιτήσεις του δεν έγιναν δεκτές. Τελικά η κυβέρνηση ανατράπηκε από την «Οκτωβριανή επανάσταση».[81]

---

78 Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, σ. 237

79 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 10-11, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 259

80 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 11, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σσ. 261, 269-270

81 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 11, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 678

Κεφάλαιο 4
Α' Βασιλευομένη Δημοκρατία (1862-1924)

4.1. Η Επαναστατική Κυβέρνηση του Δημητρίου Βούλγαρη

Στις 11 Οκτωβρίου 1862, μετά την κατάργηση της βασιλείας του Όθωνα, την εξουσία ανέλαβε η Προσωρινή Κυβέρνησις της Ελλάδος, την οποία αποτελούσαν οι Δημήτριος Βούλγαρης, Κωνσταντίνος Κανάρης και Βενιζέλος Ρούφος. Ο Κανάρης είχε πεισθεί με δυσκολία να συμμετάσχει, ενώ ο Ρούφος ήταν απών στην Πάτρα, έτσι η εξουσία ήταν στα χέρια του Βούλγαρη. Στην πραγματικότητα δεν επρόκειτο για «κυβέρνηση» στην κυριολεξία του όρου, αλλά για μια τριμελή Επιτροπεία. Με άλλα λόγια επρόκειτο για ένα προσωρινό υποκατάστατο του ανώτατου άρχοντα, συλλογική αρχηγία της εκτελεστικής εξουσίας. Η επαναστατική κυβέρνηση εξανάγκασε τον Όθωνα να φύγει από την Ελλάδα και οδήγησε τη χώρα σε εκλογές με σκοπό την εκλογή Εθνοσυνέλευσης.[82]

Στις 19 Νοεμβρίου του 1862, η Προσωρινή Κυβέρνηση διεξήγαγε δημοψήφισμα για την εκλογή του νέου βασιλιά και στις 24 με 27 Νοεμβρίου 1862 διεξήχθησαν οι εκλογές για την Εθνική Συνέλευση που θα ψήφιζε το νέο Σύνταγμα. Στις 21 Ιανουαρίου 1863, ο πρόεδρος της Προσωρινής Κυβέρνησης Δ. Βούλγαρης κατέθεσε στην Εθνοσυνέλευση την εξουσία, η οποία στις 24 Ιανουαρίου 1863 εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο ανέθεσε την εκτελεστική εξουσία στην Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδος. Εξέλεξε δε, με απόλυτη πλειοψηφία, πάλι σαν μέλη της τους Βούλγαρη, Κανάρη και Ρούφο. Επειδή όμως η τριμελής αυτή Επιτροπή διαφώνησε για την επιλογή των

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σσ. 270-271

82 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 11, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σσ. 270-271

υπουργών, ο Κανάρης παραιτήθηκε. Στις 9 Φεβρουαρίου 1863 η Εθνοσυνέλευση εξέδωσε νέο ψήφισμα με το οποίο, μέχρις ότου εκδοθεί απόφασή της για σχηματισμό νέας κυβέρνησης, θα αναλάμβανε η ίδια την εκτελεστική εξουσία. Έτσι παύθηκε η Προσωρινή Κυβέρνηση, ενώ προηγουμένως είχε παραιτηθεί και ο Ρούφος.[83] Από τη στιγμή αυτή ξεκινά μια νέα περίοδος κατά την οποία η Εθνική Συνέλευση έχει πράγματι τον ρόλο της «κυβερνώσας βουλής».

4.2. Η εκλογή Κυβερνήσεων από την Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων

Στις 11 Φεβρουαρίου 1863 η Εθνοσυνέλευση εξέλεξε επταμελή Προσωρινή Κυβέρνηση, με πρόεδρο τον πρόεδρο της Εθνοσυνέλευσης, Ζ. Βάλβη. Η Κυβέρνηση Βάλβη είναι η πρώτη κυβέρνηση που εκλέγεται με το σύστημα ψηφίσματος της 11ης Φεβρουαρίου 1863. Στις 25 Μαρτίου 1863, η κυβέρνηση Βόλβη καταψηφίστηκε με ψήφους 118 κατά και 68 υπέρ, λόγω της ψήφισης ενός νομοσχεδίου το οποίο προέβλεπε την αύξηση των αποδοχών των πληρεξουσίων και είχε προκαλέσει την έντονη λαϊκή αντίδραση. Στα τέλη Μαρτίου, η κυβέρνηση Βάλβη παραιτήθηκε, μετά από την έκφραση δυσπιστίας του κοινοβουλίου. Αξίζει δε να σημειωθεί πως ο Βάλβης υπήρξε ο πρώτος πρωθυπουργός μέσα σε μία εικοσαετία και μετά τον Ανδρέα Μεταξά που παραιτείται για κοινοβουλευτικούς λόγους, όταν δηλαδή η κυβέρνησή του δεν απολαμβάνει πλέον την εμπιστοσύνη του βουλευτικού σώματος.[84]

Όπως γίνεται αντιληπτό, η αρχή της διατήρησης της κυβέρνησης στην εξουσία με την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου και η απορρέουσα από αυτή

---

83 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 11-12, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 -1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα, σ. 678

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 309

84 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 13, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 313

υποχρέωση παραίτησης της κυβέρνησης -εκτός αν διαλυθεί η βουλή- αποτελούν πλέον αρχές, που θα διέπουν όλη τη μετέπειτα συνταγματική - πολιτική, κοινοβουλευτική ζωή της χώρας.[85]

Στις 27 Μαρτίου 1863 η Β' Εθνοσυνέλευση εξέλεξε πρωθυπουργό τον Διομήδη Κυριάκου, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση, η οποία παρέμεινε στην εξουσία για έναν μόλις μήνα και συγκεκριμένα μέχρι τις 29 Απριλίου του 1863, όταν τη διαδέχθηκε η Κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου.[86] Τα δυο κόμματα της Εθνοσυνέλευσης, οι «πεδινοί» και οι «ορεινοί» ψήφισαν τον Μπενιζέλο Ρούφο ως πρωθυπουργό, διατήρησαν όμως τους υπουργούς της Κυβέρνησης Κυριάκου, εκτός από τον Πετμεζά (Εσωτερικών) και τον Παλαιολόγο (Δικαιοσύνης).[87] Η κυβέρνηση Ρούφου έμεινε στην εξουσία για λιγότερο από δυο μήνες, μέχρι τις 19 Ιουνίου 1863, οπότε παραιτήθηκε μετά τις εχθροπραξίες των «Ιουνιανών» (συγκρούσεων και ταραχών στην Αθήνα μεταξύ των στρατιωτικών σωμάτων). Η Εθνοσυνέλευση τότε εξέλεξε νέο υπουργικό συμβούλιο με πρόεδρο και πάλι το Μπενιζέλο Ρούφο και υπουργούς προερχόμενους και από τις δυο παρατάξεις (ορεινούς και πεδινούς). Η Κυβέρνηση αυτή έμεινε γνωστή στην ιστορία με το όνομα «Κυβέρνηση του Οροπεδίου».[88]

4.3. Η επιλογή των πρωθυπουργών της Ελλάδας από τον Βασιλιά Γεώργιο Α' κατά την περίοδο 1863-1974

Με την ανάληψη της εκτελεστικής εξουσίας από τον Βασιλιά Γεώργιο Α', η κυβέρνηση Ρούφου παραιτήθηκε προκειμένου να επιλέξει και να διορίσει κυβέρνηση ο νέος βασιλιάς. Η παντοδύναμη Εθνοσυνέλευση - προτού προβεί σε σύνταξη νέου Συντάγματος- παραχώρησε στο μονάρχη την εξουσία

85 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 13, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

86 Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σσ. 46-47.

87 *Στο ίδιο*, σ. 47.

88 *Στο ίδιο*, σ. 64.

διορισμού της κυβέρνησης. Στις 25 Οκτωβρίου 1863, ο βασιλιάς Γεώργιος έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Δ. Βούλγαρη. Πρόκειται για την πρώτη κυβέρνηση που διόρισε ο Γεώργιος Α'. Ο μονάρχης συνέστησε στο Βούλγαρη να συνεννοηθεί με τους ορεινούς, ωστόσο οι συζητήσεις Βούλγαρη - Κανάρη δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα και τελικά σχηματίστηκε μονοκομματική κυβέρνηση πεδινών, η οποία δεν έχαιρε της εμπιστοσύνης της Εθνοσυνέλευσης και τελικά στις 5 Μαρτίου 1864 οδηγήθηκε σε παραίτηση.[89]

Την ίδια κιόλας μέρα ορκίστηκε η κυβέρνηση Κ. Κανάρη, η οποία είχε ως αποστολή τη γενικότερη προετοιμασία και το συντονισμό για την κατάρτιση και ψήφιση του νέου Συντάγματος. Στις 10 Απριλίου 1864 ζήτησε και πήρε ψήφο εμπιστοσύνης, με ψήφους 137 υπέρ και 87 κατά. Λίγες ημέρες μετά όμως, η Εθνοσυνέλευση εξέλεξε ως πρόεδρό της τον Επ. Δεληγεώργη, που ανήκε στην αντιπολίτευση. Ο Κανάρης θεώρησε την εκλογή αυτή ως αποδοκιμασία και παραιτήθηκε σαράντα περίπου ημέρες από την ανάληψη των καθηκόντων του.[90]

Στις 16 Απριλίου 1864, ο βασιλιάς Γεώργιος Α' διόρισε πάλι πρωθυπουργό τον Ζ. Βάλβη, ο οποίος σχημάτισε αμέσως κυβέρνηση που παρέμεινε στην εξουσία έως τις 26 Ιουλίου του ίδιου χρόνου, όταν η κυβέρνηση Βάλβη υπέβαλε εκ νέου την παραίτησή της λόγω της αποδοκιμασίας εκ μέρους της Εθνοσυνέλευσης, εξαιτίας της ανάκλησης των αξιωματικών που είχαν τεθεί σε διαθεσιμότητα. Έτσι, ο Βάλβης αποτελεί και τον πρώτο πρωθυπουργό που παραιτήθηκε δύο φορές για κοινοβουλευτικούς λόγους.[91]

---

89 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 13-14, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

90 *Στο ίδιο*, σ. 14

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 107

91 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 14, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 107

Η κοινοβουλευτική ανατροπή της κυβέρνησης Βάλβη είχε σαν αποτέλεσμα την επάνοδο και το σχηματισμό δεύτερης κυβέρνησης από τον Κ. Κανάρη, που διατηρήθηκε στην εξουσία για 7 μόλις μήνες. Κατά τη θητεία της, ψηφίστηκε από τη Β' Εθνοσυνέλευση το νέο Σύνταγμα της Ελλάδας του 1864 και ο Κανάρης αποτελεί τον μοναδικό πρωθυπουργό που επί θητειών του ψηφίστηκε ή αναθεωρήθηκε Σύνταγμα δύο φορές (ένα το 1844 και ένα το 1864). Τον Μάρτιο του 1865, ο Κ. Κανάρης παραιτείται λόγω της ανάμιξης συγγενούς του Γεωργίου Α' στα πολιτικά πράγματα. Όπως υποστηρίζεται, η παραίτηση Κανάρη δεν οφείλεται σε διαφωνία της κυβέρνησης με το στέμμα, αλλά πρόκειται για καθαρά κυβερνητική παραίτηση.[92]

Στις 22 Μαρτίου 1865, μετά την παραίτηση του Κ. Κανάρη, σχηματίστηκε η πρώτη κυβέρνηση του πρώην προέδρου της βουλής, Αλ. Κουμουνδούρου, που είναι και η πρώτη κυβέρνηση της περιόδου ισχύος του νέου Συντάγματος. Η κυβέρνηση του Αλ. Κουμουνδούρου διορίστηκε για τη διεξαγωγή των πρώτων εκλογών. Δεν ήταν «τακτική» κυβέρνηση, αλλά «προεκλογική» στην κυριολεξία του όρου.[93] Οκτώ ημέρες μετά την ορκωμοσία του Κουμουνδούρου προκηρύχτηκαν οι πρώτες εκλογές της περιόδου του Συντάγματος 1864. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 14 Μάιου 1865, βάσει του εκλογικού νόμου, που έφερε στη βουλή η κυβέρνηση Κουμουνδούρου. Στις εκλογές αυτές κανένα κόμμα δεν πλειοψήφησε και ο πρωθυπουργός Αλ. Κουμουνδούρος, έθεσε ο ίδιος ζήτημα εμπιστοσύνης κατά τη συζήτηση του βασιλικού λόγου. Η Βουλή δεν έκανε δεκτή την πρόταση μομφής, αλλά αντίθετα εξέφρασε την

---

92 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 15, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα, σ. 288

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 108

93 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 15, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα, σ. 291

εμπιστοσύνη της προς την κυβέρνηση. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, αν και δεν διέθετε την πλειοψηφία από τις εκλογές, κατόρθωσε να εξασφαλίσει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με την υποστήριξη της πολιτικής ομάδας Θρ. Ζαΐμη και ορισμένων ανεξάρτητων βουλευτών. Στις 11 Οκτωβρίου 1865 μετά από μια συζήτηση που έγινε στη Βουλή, συζήτηση αναφορικά με ένα νομοσχέδιο για τις συγκοινωνίες, ο πρωθυπουργός έθεσε και πάλι ζήτημα εμπιστοσύνης. Το νομοσχέδιο καταψηφίστηκε και ο Κουμουνδούρος θεώρησε τον καταψηφισμό ως ψήφο δυσπιστίας απέναντι στην κυβέρνησή του και παραιτήθηκε.[94]

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Κουμουνδούρου, η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης δόθηκε στον Δ. Βούλγαρη. Ο Βούλγαρης, προκειμένου να δεχτεί, αξίωσε από τον βασιλιά Γεώργιο την άμεση παραίτηση του συμβούλου του Σπόνεκ, με την αιτιολογία ότι επενέβαινε στο κυβερνητικό έργο και συγκεκριμένα ότι είχε συντελέσει στην ανάθεση της εντολής στον Κουμουνδούρο. Ο Γεώργιος αρνήθηκε και ο Βούλγαρης κατέθεσε την εντολή. Έτσι, στις 20 Οκτωβρίου του 1865, πρωθυπουργός διορίστηκε ο Επ. Δεληγιώργης, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση μόλις 12 ημερών. Στις 3 Νοεμβρίου ο Δεληγιώργης υπέβαλε την παραίτησή του, η οποία δεν οφειλόταν στην έλλειψη της εμπιστοσύνης εκ μέρους της Βουλής, αλλά σε διαφορές με τον Σπόνεκ. Με άλλα λόγια δεν ήταν κοινοβουλευτική, αλλά πολιτική-κυβερνητική παραίτηση.[95]

Μετά την παραίτηση Δεληγιώργη σχημάτισε κυβέρνηση δύο ημερών ο Δ. Βούλγαρης, ο οποίος δεν διέθετε την πλειοψηφία στη βουλή και γι' αυτό ζήτησε από τον βασιλιά Γεώργιο να διακόψει τις εργασίες της μέχρι τον

---

94 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 16, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 122

95 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 17, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 127

Ιανουάριο 1866, κατά παράβαση του ισχύοντος Συντάγματος. Ο βασιλιάς αρνήθηκε και ο Βούλγαρης παραιτήθηκε. Επρόκειτο για κοινοβουλευτική παραίτηση, χωρίς τη μεσολάβηση ψήφου δυσπιστίας, η οποία ωστόσο θα ακολουθούσε αν ο Βούλγαρης με την παραίτηση δεν απέφευγε την κοινοβουλευτική αναμέτρηση. Συνοψίζοντας λοιπόν, η κυβέρνηση Βούλγαρη ανήλθε χωρίς να έχει τη δεδηλωμένη και απομακρύνθηκε σύμφωνα με τους κοινοβουλευτικούς κανόνες επειδή δεν διέθετε την εμπιστοσύνη του Κοινοβουλίου.[96]

Στις 6 Νοεμβρίου του ιδίου έτους ο βασιλιάς Γεώργιος Α' κάλεσε για μια ακόμη φορά τον Κουμουνδούρο, ο οποίος διορίστηκε πρωθυπουργός και επεδίωξε να συνεργαστεί με τους Βούλγαρη και Δεληγιώργη, οι οποίοι όμως αρνήθηκαν. Ο Κουμουνδούρος σχημάτισε κυβέρνηση από τους κόλπους του κόμματός του, εμφανίστηκε στη Βουλή στις 9 Νοεμβρίου και υπέβαλε ο ίδιος πρόταση δυσπιστίας, η οποία και υπερψηφίστηκε. Καθώς λοιπόν η κυβέρνηση αυτή δεν διέθετε τη δεδηλωμένη, ο Κουμουνδούρος υπέβαλε αμέσως την παραίτησή του.[97]

Στις 13 Νοεμβρίου 1865, ο βασιλιάς Γεώργιος Α' έδωσε για άλλη μια φορά εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Επ. Δεληγιώργη, η οποία διήρκεσε 15 ημέρες. Στις 28 Νοεμβρίου 1865 καταψηφίστηκε από τη Βουλή η πρότασή του να διακοπούν οι εργασίες της και μετά την καταψήφιση αυτή, παραιτήθηκε. Επρόκειτο για μια κοινοβουλευτική παραίτηση με ψήφο δυσπιστίας. Εύκολα λοιπόν γίνεται αντιληπτό, πως ο Δεληγιώργης προσπάθησε να παρακάμψει τη Βουλή, επειδή δεν διέθετε την απαιτούμενη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Από αυτές όμως τις προσπάθειες γίνεται σαφές ότι ήδη από αυτήν την περίοδο, το κοινοβουλευτικό σύστημα είχε παγιωθεί και

96 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 18, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

97 Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 128

δεν ήταν δυνατή η παραμονή της κυβέρνησης στην εξουσία χωρίς την εμπιστοσύνη της Βουλής.[98]

Μετά από πρόταση του Κουμουνδούρου, στις 28 Νοεμβρίου του 1865 ορκίστηκε η συμμαχική κυβέρνηση ή κυβέρνηση ανοχής του Μπ. Ρούφου, την οποία υποστήριξαν Βούλγαρης και Κουμουνδούρος. Η κυβέρνηση Ρούφου παρέμεινε συνολικά 6,5 μήνες στην εξουσία. Στις 26 Ιανουαρίου 1866, η κυβέρνηση παραιτήθηκε μετά από υπόδειξη του Βασιλιά Γεωργίου Α', ενώ ήδη είχαν διακοπεί οι εργασίες της βουλής. Το εν λόγω διάστημα είχαν μεσολαβήσει επανειλημμένες προσπάθειες για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας μεταξύ Βούλγαρη - Κουμουνδούρου, η οποία θα έχαιρε της εμπιστοσύνης της Βουλής. Παρότι οι αρχηγοί των δύο μεγάλων κομμάτων δεν κατάφεραν να συνεννοηθούν, ωστόσο διαβεβαίωσαν τον βασιλιά Γεώργιο Α' ότι θα στήριζαν την κυβέρνηση Μπ. Ρούφου με εξωκοινοβουλευτικούς υπουργούς.[99]

Έτσι, στις 26 Ιανουαρίου 1866 σχηματίστηκε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ρούφο. Η κυβέρνηση Ρούφου, υποστηριζόμενη πλέον από τα μεγάλα κόμματα, διέθετε την εμπιστοσύνη της Βουλής. Η κυβέρνηση αυτή αποτελεί την πρώτη, στην περίοδο του Συντάγματος του 1864, απόκλιση από τον τύπο της «αμιγούς» κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, που είχε επικρατήσει μέχρι τον διορισμό της κοινοβουλευτικής ομάδας. Πάντως, η επιβολή της «εξωκοινοβουλευτικής» αυτής λύσης ήταν κατά κάποιο τρόπο κοινοβουλευτική, καθώς βασίστηκε στη συμφωνία των κομμάτων. Αλλά και η απομάκρυνση της κυβέρνησης Ρούφου οφείλεται στην προσπάθεια σχηματισμού αμιγούς κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, καθώς κριτήριο της

---

98 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 18, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Κυριακόπουλος Ηλ. (1929). Ο Κοινοβουλευτισμός εν Ελλάδι, τευχ. Α', Εκδοτικόν γραφείον ο Προμηθεύς, Αθήναι, σ. 136

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 128

99 Βλ. επίσης Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 18, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

«κοινοβουλευτικότητας» της κυβέρνησης δεν αποτελεί μόνο η βουλευτική ιδιότητα των υπουργών, αλλά και η εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου.[100]

Μετά την παρέμβαση του Βασιλιά λόγω των οικονομικών δυσχερειών και ενόψει του πολέμου που ήταν ορατός στη Ευρώπη, σχηματίστηκε στις 9 Ιουνίου του 1866 η «Συντροφική Κυβέρνηση Βούλγαρη-Δεληγιώργη». Ειδικότερα, ο βασιλιάς Γεώργιος Α' διαβλέποντας τα μεγάλα ζητήματα της εποχής απέναντι στην έκρυθμη κατάσταση στην οποία βρισκόταν η χώρα εξαιτίας της πολιτικής παραλυσίας που είχαν επιφέρει τα πολιτικά κόμματα με τη συνεχή εναλλαγή τους στην εξουσία, χωρίς ωστόσο να προσφέρουν τίποτε ουσιαστικό στον τόπο, προσπάθησε να σχηματίσει μια σταθερή κυβέρνηση με τη συμβολή και των τριών κύριων κομμάτων: των πεδινών με αρχηγό το Δ. Βούλγαρη, τον Ορεινών με αρχηγό τον Κουμουνδούρο και των Κοιλιακών με αρχηγό τον Επ. Δεληγεώργη. Παρά το γεγονός ότι και οι τρεις αρχηγοί υποσχέθηκαν πως θα συμπράξουν για το καλό της χώρας, οι αυθαίρετες απαιτήσεις του Δ. Βούλγαρη, ανάγκασαν τελικά τον Κουμουνδούρο να αποχωρήσει και να μη συμμετάσχει. Έτσι η κυβέρνηση σχηματίστηκε μόνο από τον Βούλγαρη και τον Δεληγεώργη, με πρωθυπουργό τον πρώτο.[101]

Στις 18 Δεκεμβρίου του 1866 πρωθυπουργός διορίστηκε ξανά ο Αλ. Κουμουνδούρος, ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου του 1867. Η θητεία του αυτή ονομάστηκε «το μέγα υπουργείον». Η εν λόγω ελληνική κυβέρνηση ήταν η μακροβιότερη στην εποχή της από τη ψήφιση του Συντάγματος του 1864.[102] Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου ανήλθε και

---

100 *Στο ίδιο*, σσ. 18-19

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σσ. 128 -129

101 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 19, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 135

102 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 19, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

διατηρήθηκε με την εμπιστοσύνη του Κοινοβουλίου για ένα περίπου έτος, οπότε και παραιτήθηκε στις 17 Δεκεμβρίου του 1867, όταν ο Κουμουνδούρος διαφώνησε με τον Βασιλιά για τον τρόπο αντιμετώπισης της κρητικής επανάστασης, παρά το γεγονός ότι η κυβέρνησή του εξακολουθούσε να διατηρεί την εμπιστοσύνη της Βουλής. Στην πραγματικότητα ο Κουμουνδούρος εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, και κατά συνέπεια ορθότερο είναι να γίνεται λόγος για παύση της κυβέρνησής του, την οποία ακολούθησε το ξέσπασμα μιας μεγάλης και σοβαρής πολιτικής κρίσης.[103]

Η απομάκρυνση του Αλ. Κουμουνδούρου ήταν αντίθετη προς την πρακτική που ακολουθείτο μέχρι τότε, κατά την οποία οι κυβερνήσεις απομακρύνονταν μόνο για κοινοβουλευτικούς λόγους με ή χωρίς ψήφο δυσπιστίας εκ μέρους του Κοινοβουλίου.[104] Έτσι, κατέστη αναγκαία η προσφυγή στις εκλογές. Στις 20 Δεκεμβρίου του 1867 διορίστηκε πρώτος «υπηρεσιακός» πρωθυπουργός ο πρώην αντιπρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης Αρ. Μωραϊτίνης, ο οποίος κατόρθωσε να σχηματίσει μία κατά κυριολεξία «άχρωη» κυβέρνηση. Ο βασιλιάς με διάταγμά του στις 21 Δεκεμβρίου διέκοψε τις εργασίες της Βουλής για 40 ημέρες με σκοπό τη διάλυση και τη διεξαγωγή εκλογών με την κυβέρνηση Μωραϊτίνη. Τότε οι υπουργοί του Μωραϊτίνη έθεσαν ως όρο στο βασιλιά να διατηρήσουν τα υπουργεία τους και μετά τις εκλογές. Ο Γεώργιος ασφαλώς αρνήθηκε και η κυβέρνηση παραιτήθηκε στις 25 Ιανουαρίου 1868.[105]

Βλ. επίσης Κυριακόπουλος Ηλ. (1929). Ο Κοινοβουλευτισμός εν Ελλάδι, τευχ. Α', Εκδοτικόν γραφείον ο Προμηθεύς, Αθήναι, σ. 141

103 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 21, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 27

104 Κυριακόπουλος Ηλ. (1929). Ο Κοινοβουλευτισμός εν Ελλάδι, τευχ. Α', Εκδοτικόν γραφείον ο Προμηθεύς, Αθήναι, σ. 143

105 Δαφνής Γρ. (1977), «Βραχύβια κυβέρνηση Μωραϊτίνη», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,Εκδοτική Αθηνών, τομ.ΙΓ., σ.28

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 215

Εν συνεχεία, την ίδια κιόλας μέρα, εντολή σχηματισμού κυβέρνησης πήρε ξανά ο Δ. Βούλγαρης με αποστολή τη διεξαγωγή των εκλογών. Η κυβέρνηση που σχημάτισε έμεινε γνωστή ως η κυβέρνηση της «ασύγγνωστης μειοψηφίας».[106] Παρεμβαίνοντας τόσο στη διεξαγωγή των δεύτερων εκλογών της περιόδου της βασιλευομένης δημοκρατίας, όσο και στην καταμέτρηση των αποτελεσμάτων, ο Βούλγαρης κατόρθωσε τελικά να εξασφαλίσει την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και να παραμείνει για ένα χρόνο στην κυβέρνηση, οπότε και παραιτήθηκε στις 25 Ιανουαρίου 1869 κάτω από την πίεση των αποφάσεων της συνδιάσκεψης των Παρισίων για το κρητικό ζήτημα. Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα των τελευταίων κυβερνήσεων Κουμουνδούρου και Βούλγαρη, ήταν το γεγονός ότι διατηρούσαν κατά την παραίτησή τους την πλειοψηφία και, κατά συνέπεια, ο λόγος παραίτησής τους δεν ήταν κοινοβουλευτικός.[107]

Με την παραίτηση της πλειοψηφίας Βούλγαρη, ο Γεώργιος Α' κάλεσε τους αρχηγούς των άλλων κομμάτων, Επ. Δεληγιώργη και Θρ. Ζαΐμη, να αναλάβουν την πρωθυπουργία. Ο Δεληγιώργης αρνήθηκε, ο Ζαΐμης όμως δέχτηκε θέτοντας όρους. Στις 25 Ιανουαρίου 1869 κατόρθωσε να σχηματίσει κυβέρνηση μειοψηφίας. Η κυβέρνηση Θρ. Ζαΐμη δεν διορίστηκε ως τακτική, αλλά ως προεκλογική κυβέρνηση, και ως εκ τούτου δεν υπήρχε πρόβλημα από το γεγονός ότι δεν διέθετε τη δεδηλωμένη. Επομένως, μέχρι και τη διεξαγωγή των εκλογών, δεν τίθετο ζήτημα εμπιστοσύνης από την Βουλή. Μετά τις εκλογές στις 19 Μαΐου 1869, η κυβέρνηση Ζαΐμη έλαβε την εμπιστοσύνη της βουλής και διέθετε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία μέχρι

---

106 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 20, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 28

107 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 21, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 216

την παραίτησή της, που δεν είχε κοινοβουλευτική αιτία. Επρόκειτο δηλαδή για κυβερνητική παραίτηση).[108]

Ήδη λοιπόν πριν από την παραίτηση του Θρ. Ζαΐμη και ενώ εξακολουθούσαν οι διακοπές εργασιών της Βουλής, στις 9 Ιουλίου 1870 διορίστηκε πρωθυπουργός ο Επ. Δεληγιώργης. Ο Δεληγιώργης όταν κλήθηκε να σχηματίσει κυβέρνηση είχε μικρή κοινοβουλευτική δύναμη και ως εκ τούτου δεν διέθετε τη δεδηλωμένη. Η μειοψηφία Δεληγιώργη ήταν «ασύγγνωστη μειοψηφία», καθώς ο Ζαΐμης εξακολουθούσε να διατηρεί την πλειοψηφία στη Βουλή. Επιπλέον δε, ο Δεληγιώργης διέθετε μικρότερη κοινοβουλευτική δύναμη από άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης, δηλαδή διορίστηκε από τον Γεώργιο με παράκαμψη των Βούλγαρη και Κουμουνδούρο, οι οποίοι διέθεταν μεγαλύτερη κοινοβουλευτική δύναμη. Η μη τήρηση της σειράς των κομμάτων, λόγω της βασιλικής εύνοιας προς ορισμένους αρχηγούς κομμάτων εν συνεχεία, θα εξελιχθεί σε κοινοβουλευτική αρχή.[109]

Η κυβέρνηση Δεληγιώργη διορίστηκε ως τακτική κυβέρνηση, δηλαδή όχι ως κυβέρνηση διεξαγωγής εκλογών. Δεν έλαβε με το διορισμό της τη διάλυση της βουλής, αλλά ούτε και αργότερα, αν και το επιδίωξε. Όλο το χρονικό διάστημα της θητείας της κυβέρνησης Δεληγιώργη, η Βουλή δε λειτούργησε. Η κυβέρνηση διορίστηκε και παραιτήθηκε σε διάστημα διακοπής εργασιών της Βουλής. Ο Δεληγιώργης παρέτεινε με νόμιμα μεν αλλά «αντικοινοβουλευτικά» τεχνάσματα την παραμονή του στην εξουσία, εκμεταλλευόμενος παράλληλα και την απουσία της βουλής, στην οποία απέφυγε να εμφανιστεί για να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης. Οι εργασίες της βουλής επαναλήφθηκαν στις 11 Δεκεμβρίου 1870, μερικές ημέρες μετά την

---

108 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 22-23, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σσ. 255-256

109 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 23, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σσ. 38, 41

παραίτηση Δεληγιώργη και ενώ είχε ήδη γίνει πρωθυπουργός ο Κουμουνδούρος με την διακυβέρνηση του οποίου επήλθε η αποκατάσταση της ομαλότητας.[110]

Μετά την έκφραση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση Κουμουνδούρου, στις 28 Οκτωβρίου 1871 πρωθυπουργός διορίστηκε και πάλι ο Θρ. Ζαΐμης. Η κυβέρνηση αυτή που ανήλθε με τη δεδηλωμένη, μετά δηλαδή την εκλογή προέδρου βουλής της παράταξής της, διατηρήθηκε δύο περίπου μήνες. Στις 25 Δεκεμβρίου 1871 πρωθυπουργός ορκίστηκε για μια ακόμη φορά ο Δ. Βούλγαρης ο οποίος, με την στήριξη του Κουμουνδούρου, σχημάτισε μια «κυβέρνηση ανοχής». Η κυβέρνηση αυτή ονομάστηκε από την αντιπολίτευση «συντροφική». Μετά την παραίτηση Βούλγαρη, πρωθυπουργός διορίστηκε ο Δεληγιώργης, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση στις 8 Ιουλίου 1872. Η κυβέρνηση μετατράπηκε σε κυβέρνηση διεξαγωγής εκλογών και περιέβαλε με τον τρόπο αυτό τον μανδύα της νομιμότητας, καθώς επρόκειτο για κυβέρνηση μειοψηφίας.[111]

Στις 9 Φεβρουαρίου 1874 πρωθυπουργός διορίζεται ο Δ. Βούλγαρης, ο οποίος παρέμεινε στη θέση του πρωθυπουργού για 14 περίπου μήνες, μέχρι τις 27 Απριλίου 1875. Την περίοδο της διακυβέρνησής του σημάδεψαν τα «στηλιτικά», όπως ονομάστηκαν τα διάφορα πολιτικά επεισόδια που συνέβησαν στην Αθήνα το 1875, με προπηλακισμούς βουλευτών, λόγω των παρατεινόμενων συνταγματικών παραβάσεων κατά τη λήψη αποφάσεων στη Βουλή, χωρίς δηλαδή την απαιτούμενη απαρτία. Οι δε κυβερνητικοί βουλευτές που συμμετείχαν σε αυτές τις συνεδριάσεις αποκαλούνταν στηλίτες.[112]

---

110 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 23-24, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

111 *Στο ίδιο*, σσ. 24-26

112 *Στο ίδιο*, σ. 27

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σσ. 255-256

4.4. Η διακυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη (1875 -1895)

Από το 1874, μέσα σε ένα κλίμα πολιτικής αυθαιρεσίας που δημιούργησε η κυβέρνηση Βούλγαρη, με τα περίφημα Στηλιτικά, ο βασιλιάς Γεώργιος Α', στην προσπάθεια του να αποφύγει την κατάσταση ακυβερνησίας με αλλεπάλληλες εκλογές, αναγκαζόταν κάθε φορά να χρίζει κυβέρνηση το κόμμα εκείνο με τη σχετική πλειοψηφία, καθώς την εποχή εκείνη, σύμφωνα με το υφιστάμενο Σύνταγμα κανένα κόμμα δεν μπορούσε να πλειοψηφήσει από μόνο του. Έτσι, όλοι οι τότε κυβερνητικοί σχηματισμοί αποτελούσαν κυβερνήσεις μειοψηφίας.[113]

Τον Απρίλιο του 1875, ο βασιλιάς Γεώργιος έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Χαρίλαο Τρικούπη. Εν συνεχεία, διέλυσε τη Βουλή και προκήρυξε τη διενέργεια εκλογών στις 18/21 Ιουλίου 1875.[114] Ήδη πριν από την επίσημη ανακοίνωση των αποτελεσμάτων, ο Τρικούπης, διαβλέποντας την εκλογική του ήττα, δηλώνει την παραίτησή του, η οποία εν τέλει πραγματοποιείται στις 15 Οκτωβρίου. Στη βουλή που προέκυψε από τις εκλογές αυτές, ο ίδιος ο Αλ. Κουμουνδούρος θέτει υποψηφιότητα και εκλέγεται πρόεδρος με συντριπτική πλειοψηφία. Μετά από αυτό το γεγονός, το οποίο υποδήλωνε ξεκάθαρα τη δυσπιστία προς την κυβέρνηση Τρικούπη και τη δεδηλωμένη υπέρ του Κουμουνδούρου, ο τελευταίος κλήθηκε στις 15 Οκτωβρίου 1875 να σχηματίσει κυβέρνηση. Η ανάδειξη της κυβέρνησης Κουμουνδούρου είναι η πρώτη, μετά τη διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης, ανάδειξη κυβέρνησης εκλογικής πλειοψηφίας.[115]

---

113 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 29, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf ·

114 Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 345

115 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 30, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 55

Την παραίτηση του Αλ. Κουμουνδούρου ακολούθησε στις 26 Νοεμβρίου 1876 ο σχηματισμός βραχύβιας -μόλις 5 ημερών- κυβέρνησης μειοψηφίας του Επ. Δεληγιώργη. Το ερώτημα που απασχόλησε έντονα τους συνταγματολόγους είναι αν ο διορισμός μιας κυβέρνησης μειοψηφίας μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο της αρχής της δεδηλωμένης.[116] Στις 27 Νοεμβρίου του ίδιου έτους η Κυβέρνηση Δεληγιώργη καταψηφίστηκε και απομακρύνθηκε. Την 1η Δεκεμβρίου 1876, πρωθυπουργός διορίστηκε πάλι ο Αλ. Κουμουνδούρος, σχηματίζοντας κυβέρνηση σχετικής πλειοψηφίας. Στις 26 Φεβρουαρίου 1877 επανέρχεται στην πρωθυπουργία ο Επ. Δεληγιώργης και σχηματίζει -την τελευταία του- κυβέρνηση διάρκειας μόλις τριών μηνών. Και η κυβέρνηση αυτή διορίζεται χωρίς να έχει τη δεδηλωμένη, αυτή τη φορά όμως πρόκειται για κυβέρνηση συγγνωστής μειοψηφίας, καθώς μετά την καταψήφιση του Κουμουνδούρου κανένα κόμμα δεν κατάφερε να συγκεντρώσει την πλειοψηφία.[117]

Εν συνεχεία, όταν το 1878 η 46η κυβέρνηση ανοχής του Κουμουνδούρου, η οποία είχε αντικαταστήσει την Οικουμενική Κυβέρνηση του Κ. Κανάρη (26 Μαΐου 1877) μετά τον θάνατο του τελευταίου, παραιτήθηκε, ο Χ. Τρικούπης κλήθηκε από τον Γεώργιο Α' να σχηματίσει κυβέρνηση. Ωστόσο η κυβέρνηση αυτή δεν μπόρεσε να βρει υποστήριξη στη Βουλή, καταψηφίστηκε την ημέρα της ορκωμοσίας της και έπεσε πέντε ημέρες μετά. Στις 26 Οκτωβρίου 1878 ο Αλ. Κουμουνδούρος διορίζεται για μια ακόμη φορά πρωθυπουργός της Ελλάδας για μία μόνο ημέρα. Αμέσως μετά την παραίτησή του, ο βασιλιάς Γεώργιος Α' κάλεσε τον Τρικούπη και του έδωσε εντολή να σχηματίσει κυβέρνηση σε συνεργασία με τον Θρ. Ζαΐμη. Επειδή όμως δεν διέθετε τη δεδηλωμένη και δεν ήταν επίσης δυνατή η διάλυση της

---

116 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 31, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Κυριακόπουλος Ηλ. (1929). Ο Κοινοβουλευτισμός εν Ελλάδι, τευχ. Α', Εκδοτικόν γραφείον ο Προμηθεύς, Αθήναι, σ. 192

117 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 33-34, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 118

βουλής λόγω του ελληνοτουρκικού πολέμου, κατέθεσε την εντολή. Ακολούθησε άλλη μια κυβέρνηση του Αλ. Κουμουνδούρου και μετά την παραίτησή του, ο Τρικούπης κατόρθωσε στις 10 Μαρτίου του 1880, να σχηματίσει σε συνεργασία με το Θρ. Ζαΐμη, την πρώτη, με τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της Βουλής, κυβέρνησή του.[118]

Η κυβέρνηση Τρικούπη παρέμεινε περίπου 7 μήνες στην εξουσία. Μετά την ψήφιση στη βουλή δύο νομοθετημάτων, αναφορικά με τη μεταβολή του αγροτικού φορολογικού συστήματος και την επιβολή της καθολικής στρατολογίας, στις 17 Απριλίου 1880 κηρύχθηκε με διάταγμα του Γεωργίου Α΄ η λήξη των εργασιών της Α' Συνόδου της βουλής. Στις 11 Οκτωβρίου 1880, στην εκλογή νέου προέδρου βουλής, ο κυβερνητικός υποψήφιος Δ.Ν Καλλιφρονάς πήρε 55 ψήφους και ο υποψήφιος της αντιπολίτευσης Α. Αυγερινός 92. Ο Τρικούπης τότε στήριξε την άποψη ότι η εκλογή προέδρου της βουλής «δεν έπρεπε να θεωρείται υπουργικό ζήτημα». Η άποψή του προκάλεσε την έντονη αντίδραση της αντιπολίτευσης και ο Τρικούπης υπέβαλε τελικά την παραίτησή του στις 12 Οκτωβρίου 1880. Την παραίτηση του Τρικούπη διαδέχθηκε η τελευταία κυβέρνηση Κουμουνδούρου, η οποία παραιτήθηκε στις 3 Μαρτίου 1882, 17 μήνες μετά τον διορισμό της. Επρόκειτο για την τελευταία κυβέρνηση του μεγάλου πολιτικού, ο οποίος θεμελίωσε τον κοινοβουλευτισμό στην Ελλάδα.[119]

Τον Μάρτιο του 1882, ο Τρικούπης επανήλθε στην πρωθυπουργία όπου και παρέμεινε μέχρι το 1885. Ο Τρικούπης κατόρθωσε να εξασφαλίσει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με την προσχώρηση των βουλευτών που είχαν αποσχισθεί από το κόμμα του Θ. Δηλιγιάννη. Στη συνεδρίαση της 8ης

---

118 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 33, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 119

119 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 37, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 520

Μαΐου 1886, εκλέχτηκε πρόεδρος της βουλής ο υποψήφιος του κόμματος Τρικούπη. Διαθέτοντας πλέον μετεκλογική δεδηλωμένη, ο Τρικούπης σχημάτισε κυβέρνηση στις 9 Μαΐου 1886, η οποία μάλιστα διατηρήθηκε μέχρι τις 24 Οκτωβρίου 1890. Η κυβέρνηση αυτή υπήρξε η μακροβιότερη της πολιτικής του σταδιοδρομίας, καθώς και μία από τις μακροβιότερες της περιόδου. Κατά τη διάρκεια της θητείας της διεξήγαγε δύο φορές εκλογές: το 1887 και το 1890, τις οποίες όμως έχασε και συνακόλουθα παραιτήθηκε.[120] Ανέλαβε πάλι όμως την πρωθυπουργία το 1892. Εν τω μεταξύ είχε μεσολαβήσει μια ακόμη κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Δηλιγιάννη, η οποία παύθηκε στις 18 Φεβρουαρίου του 1892 από τον ίδιο τον Γεώργιο Α, ο οποίος είχε εξοργιστεί με τον πρωθυπουργό.[121]

Μετά την παύση της 54ης κυβέρνησης του Θ. Δηλιγιάννη, κλήθηκε από τον βασιλιά ο Τρικούπης, ο οποίος αρνήθηκε τον σχηματισμό κυβέρνησης. Ο Γεώργιος στράφηκε τότε προς το «τρίτο κόμμα», του Δ. Ράλλη, που αριθμούσε μόλις 6 βουλευτές. Ο Γεώργιος Α' δεν κάλεσε όμως τον Ράλλη αλλά τον βουλευτή και μέλος του κόμματος Κ. Κωνσταντόπουλο, ο οποίος δέχτηκε αμέσως χωρίς να συνεννοηθεί πρώτα με τον Ράλλη. Η πρωτοβουλία του αυτή τον έφερε σε σύγκρουση τόσο με τον Ράλλη όσο και τον Σωτηρόπουλο, οι οποίοι και δεν έλαβαν μέρος στην κυβέρνηση. Ο Κωνσταντόπουλος ορκίστηκε πρωθυπουργός στις 18 Φεβρουαρίου 1892 με αποστολή να συντάξει και να προσυπογράψει η κυβέρνησή του, το διάταγμα περί απαλλαγής των καθηκόντων του Δηλιγιάννη και των υπουργών της κυβέρνησης του τελευταίου. Η κυβέρνηση Κωνσταντόπουλου ήταν η πρώτη και τελευταία κυβέρνηση που διορίστηκε μετά από παύση

---

120 Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σσ. 622, 631-632

121 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 38, 40 - 43, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Β', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 154

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 677

κυβέρνησης. Όπως κρίθηκε δε αργότερα από τους συνταγματολόγους, ο διορισμός της κυβέρνησης Κωνσταντόπουλου αποτέλεσε καταφανή παραβίαση της αρχής της δεδηλωμένης.[122]

Στις εκλογές της 3ης Μαΐου 1892, νικητής υπήρξε πάλι Χ. Τρικούπης. Διαθέτοντας την εκλογική δεδηλωμένη, σχημάτισε κυβέρνηση στις 10 Ιουνίου 1892. Η κυβέρνηση Τρικούπη διατηρήθηκε 11 μήνες στην εξουσία και παραιτήθηκε χωρίς να έχει απωλέσει την πλειοψηφίας της. Επρόκειτο για καθαρή κυβερνητική παραίτηση.[123]

Μετά και την παραίτηση της κατά τύπους «συγγνωστής κυβέρνησης Σωτηρόπουλου», τον Οκτώβριο του 1893, πρωθυπουργός της Ελλάδας ανέλαβε πάλι ο Χ. Τρικούπης όχι όμως με διορισμό αυτού, αλλά με την αναβίωση της δεδηλωμένης που είχε εξασφαλίσει υπέρ του κατά τις προηγούμενες εκλογές, της 3ης Μαΐου 1892. Ο Τρικούπης σχημάτισε κυβέρνηση στις 30 Οκτωβρίου 1893. Στην τελευταία περίοδο της πρωθυπουργίας του (1893-1895), η Ελλάδα πτώχευσε και σταμάτησε μονομερώς να αποπληρώνει δάνεια που είχε λάβει από το εξωτερικό. Ωστόσο, σύμφωνα με ιστορικές μελέτες, εκτιμάται ότι η πτώχευση θα είχε

---

122 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 43 -44, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Βεργόπουλος Κ. (1977), Οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντοπούλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ.ΙΔ., Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σ.32

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Β', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 224 ·

123 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 45, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Β', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, σ. 231

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 197

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 687

αποφευχθεί, αν ο βασιλιάς Γεώργιος Α' αποδεχόταν τους χειρισμούς του Τρικούπη για τη σύναψη νέου δανείου για την αντιμετώπιση του χρέους.[124]

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι ο Γεώργιος Α' δεν δέχτηκε την πρόταση του Τρικούπη να κυρωθεί η σύμβαση του δανείου -όπως ρητά προέβλεπε ο σχετικός Νόμος- και τη σύσταση «Ταμείου Δανείου» με βασιλικό διάταγμα. Αντίθετα, πρότεινε να δώσει η Βουλή ειδική εξουσιοδότηση. Πιεζόμενος από τον Τρικούπη ζήτησε προθεσμία 48 ωρών δήθεν «για να σκεφτεί». Στο διάστημα αυτό με κρυπτογραφικό τηλεγράφημα που εστάλη στο Λονδίνο από τα Ανάκτορα δινόταν η εντολή να πουλήσουν στο χρηματιστήριο ομολογίες ελληνικών δανείων πολλών εκατομμυρίων, οι τιμές των οποίων ανέβαιναν καθημερινά εν όψει του νέου δανείου. Μετά από αυτό ο Τρικούπης οδηγήθηκε σε παραίτηση και η χώρα στην πτώχευση.[125]

Τον Ιανουάριο του 1895 διορίστηκε από τον βασιλιά Γεώργιο Α' ως «υπηρεσιακός πρωθυπουργός» ο Θ. Δηλιγιάννης, προκειμένου να διεξάγει της εκλογές του Μαΐου του 1895, τις οποίες και κατόρθωσε να κερδίσει. Στις 31 Μαΐου 1895, ο Τρικούπης παρέδωσε και τυπικά την εξουσία στον νικητή των βουλευτικών εκλογών, Θ. Δηλιγιάννη.[126]

---

124 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 47, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Βεργόπουλος Κ. (1977), Οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντοπούλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ.ΙΔ., Εκδοτική Αθηνών, ,σ.32

125 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 48, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Β΄, Αθήνα, σ. 201-202

126 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 48, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Σακκά-Νικολοπούλου Ν. (1988). Οι υπηρεσιακές κυβερνήσεις στην Ελλάδα. Από την πολιτική πρακτική στην Συνταγματική θεσμοποίηση-Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σσ.166 -167

4.5. Η πρώτη κυβέρνηση οικουμενικής ανοχής του Δ. Ράλλη

Η πρώτη κυβέρνηση Δ. Ράλλη διορίστηκε στις 18 Απριλίου 1897, τρεις ημέρες μετά την απομάκρυνση της κυβέρνησης Δηλιγιάννη, μέσα σε ένα κλίμα γενικής κατάρρευσης, εξαιτίας της ήττας του πολέμου του 1897. Η κυβέρνηση Ράλλη διορίστηκε κάτω από ιδιάζουσες ιστορικές και συνταγματικοπολιτικές συνθήκες. Ο Δηλιγιάννης, ο οποίος διατηρούσε την πλειοψηφία, ενώ ουσιαστικά επιθυμούσε να απαλλαγεί από τα καθήκοντά του, δεν υπέβαλε τυπικά την παραίτησή του θέλοντας να αποφύγει την κοινοβουλευτική αναμέτρηση. Επιπρόσθετα, δεν πρότεινε ως επόμενο κυβερνητικό σχήμα την κυβέρνηση Ράλλη. Κατόπιν αυτών, η κυβέρνηση Ράλλη διορίστηκε τυπικά χωρίς να διαθέτει τη δεδηλωμένη, έλαβε όμως την ψήφο ανοχής όλων των παρατάξεων της βουλής. Η κυβέρνηση Ράλλη παρέμεινε στην εξουσία 5 μήνες, μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου 1897. Στις 18 Σεπτεμβρίου ο πρωθυπουργός έφερε στη βουλή το κείμενο της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία και ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης. Η δηλιγιαννική πλειοψηφία τον καταψήφισε.[127]

Ο Ράλλης ανέλαβε ακόμη τρεις φορές το αξίωμα του πρωθυπουργού ως επικεφαλής βραχύβιων όμως πάντα κυβερνήσεων (28 Ιουνίου 1903 - 6 Δεκεμβρίου 1903, 9 Ιουνίου 1905 - 8 Δεκεμβρίου 1905 και 7 Ιουλίου 1909 - 15 Αυγούστου 1909). Την τελευταία πρωθυπουργία του διέκοψε η στρατιωτική επανάσταση του 1909 και η εμφάνιση του Βενιζέλου στην πολιτική ζωή του τόπου, τον οποίο ο Ράλλης αντιπολιτευόταν, αν και συμφωνούσε μαζί του σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.[128]

---

127 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 50, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 776

128 Μακρυδημήτρης Αντ. (2000), Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας (1829-2000), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, σσ. 69-70

4.6. Η διακυβέρνηση του Αλ. Ζαΐμη (1897 -1902)

Στις 21 Σεπτεμβρίου του 1897, όταν ανατράπηκε από τον Θ. Δηλιγιάννη η κυβέρνηση του Δ. Ράλλη, ο Αλ. Ζαΐμης με την προτροπή του Δηλιγιάννη εγκατέλειψε τη μέχρι τότε θέση του Προέδρου της Βουλής και ανέλαβε τον σχηματισμό της κυβέρνησης, κρατώντας για τον εαυτό του το υπουργείο εξωτερικών. Η κυβέρνηση αυτή του Αλ. Ζαΐμη παρέμεινε δύο χρόνια, μέχρι το 1899, μετά την ήττα που υπέστη στις εκλογές του έτους εκείνου. Επί της πρώτης πρωθυπουργίας του ο Αλ. Ζαΐμης έφερε εις πέρας τις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της οριστικής συνθήκης ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Στις 29 Οκτωβρίου του 1898, ο Α. Ζαΐμης υπέβαλε στον βασιλιά Γεώργιο Α' την παραίτησή του λόγω της δυσφορίας που είχε επέλθει επί των οικονομικών μέτρων. Τελικά ο βασιλιάς του ανέθεσε πάλι τον σχηματισμό κυβέρνησης ενώ αμέσως την ίδια ημέρα δημοσιεύτηκε σε ΦΕΚ υπόμνημα με τα αναγκαία μέτρα που θα λαμβάνονταν για την οικονομική και διοικητική βελτίωση της Χώρας. Ταυτόχρονα την ίδια περίοδο διευθετήθηκε το θέμα της Αρμοστείας της Κρήτης μετά από σειρά διαπραγματεύσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία) με την τελική ανάληψη από τον πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας και Δανίας, πρόταση την οποία υποστήριξε ιδιαίτερα ο Τσάρος της Ρωσίας, έναντι του διαδόχου της Αιγύπτου που υποστήριζαν αρχικά οι Αγγλογάλλοι.[129]

Εν συνεχεία, ο Αλ. Ζαΐμης διέλυσε τη Βουλή και προκήρυξε εκλογές για τις 7 Φεβρουαρίου του 1899, στις οποίες και κατήλθε με ίδιο πολιτικό πρόγραμμα. Στις εκλογές αυτές ηττήθηκε και στις 2 Απριλίου του 1899 παρέδωσε στην κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη, η οποία έμεινε στην εξουσία μέχρι τις 12 Νοεμβρίου 1901. Η κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη έπεσε στις 11 Νοεμβρίου 1901 λόγω των «Ευαγγελικών», των αιματηρών δηλαδή επεισοδίων που

---

129 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 50, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 776

σημειώθηκαν στην Αθήνα στις 7 Νοεμβρίου 1901, με αφορμή τη μεταγλώττιση του Ευαγγελίου στη δημοτική σε «χυδαία γλώσσα», που είχαν ως συνέπεια την παραίτηση του τότε Μητροπολίτη Αθηνών και την παραίτηση της κυβέρνησης του Γ. Θεοτόκη.[130] Την επόμενη της παραίτησης Θεοτόκη κλήθηκε πάλι ο Α. Ζαΐμης (ως αρχηγός κόμματος) να σχηματίσει, για δεύτερη φορά, κυβέρνηση, αναλαμβάνοντας καθήκοντα πρωθυπουργού στις 12 Νοεμβρίου του 1901. Η Κυβέρνηση αυτή διατηρήθηκε μόνο για ένα έτος και είχε ως αποστολή της την αποκατάσταση της τάξης την οποία και πέτυχε, καθώς και τη δεινή αντιμετώπιση του πολέμου που του άσκησε η ενωμένη τότε αντιπολίτευση. Εν τέλει, ο Αλ. Ζαΐμης ζήτησε από τον βασιλιά Γεώργιο Α' τη διάλυση της Βουλής και προκήρυξε εκλογές στις 17 Ιουνίου του 1902. Στις εκλογές αυτές ο Αλ. Ζαΐμης κατήλθε πάλι ηγούμενος μικρού κόμματος, του λεγόμενου «τρίτου κόμματος», όπου μετά την ήττα που υπέστη παρέδωσε στην κυβέρνηση Θ. Δηλιγιάννη, στις 24 Νοεμβρίου του 1902.[131]

4.7. Οι πολιτικές εξελίξεις που δρομολόγησε το κίνημα στο Γουδί. Η ανορθωτική κυβέρνηση του Κ. Μαυρομιχάλη και η μεταβατική κυβέρνηση του Στ. Δραγούμη

Την περίοδο που ακολούθησε μέχρι το 1909, την πρωθυπουργία της Ελλάδος αναλάμβαναν διαδοχικά οι Δ. Ράλλης, Θ. Δηλιγιάννης και Γ. Θεοτόκης, σχηματίζοντας εξαιρετικά βραχύβιες κυβερνήσεις. Μετά την παραίτηση του Δ. Ράλλη το 1909, στις 15 Αυγούστου -την ίδια μέρα που εκδηλώθηκε το Κίνημα στο Γουδί- πρωθυπουργός της Ελλάδας ανέλαβε ο

---

130 Οι αιματηρές διαδηλώσεις των φοιτητών κατά μετάφρασης των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα. Έριξαν την κυβέρνηση και ανάγκασαν τον Αρχιεπίσκοπο σε παραίτηση (2016), διαθέσιμο στο http://www.mixanitouxronou.gr/i-ematires-diadilosis-ton-fititon-kata-metafrasis-ton-evangelion-sti-dimotiki-glossa-erixan-tin-kivernisi-ke-anagkasan-ton-archiepiskopo-se-paretisi/

131 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 51, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις, σ. 776

Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 18 Ιανουαρίου του 1909.[132] Κύρια αποστολή της κυβέρνησής του, ήταν η υλοποίηση των στόχων των κινηματικών. Μετά την ολοκλήρωση του κινήματος του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί το 1909, ο Στ. Δραγούμης σχημάτισε κυβέρνηση από τον Ιανουάριο μέχρι και τον Οκτώβριο του 1911, οπότε και διεξήγαγε εκλογές για τον σχηματισμό Εθνοσυνέλευσης.[133]

4.8. Η διακυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου (1910 -1922)

Μετά τη σύντομη θητεία της μεταβατικής κυβέρνησης Δραγούμη και τη διενέργεια των βουλευτικών εκλογών στις 8 Αυγούστου του 1910, κανένα κόμμα δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ ανέθεσε στον Βενιζέλο, ο οποίος είχε εκλεγεί με συντριπτική πλειοψηφία πρώτος βουλευτής στην περιφέρεια εκλογής του, την εντολή για σχηματισμό κυβέρνησης.[134] Στις 6 Οκτωβρίου του 1910 ο Βενιζέλος σχημάτισε κυβέρνηση, λαμβάνοντας την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής. Στις 12 Οκτωβρίου, με βασιλικό διάταγμα, διαλύθηκε η Α΄ Αναθεωρητική Βουλή, που είχε συνέλθει την 1η Σεπτεμβρίου 1910, και προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη της Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής.[135]

---

132 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 60, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1928), τομ. Γ΄, Αθήνα, σσ. 113επ.

133 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 61, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Σβολόπουλος, Κ. (1977). Η είσοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Ελλάδος και οι εσωτερικές εξελίξεις από το τέλος του 1909 έως το 1912», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σ. 268επ.

134 *Στο ίδιο*, σσ. 270-272

135 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 62, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Σβολόπουλος, Κ. (1977). Η είσοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Ελλάδος και οι εσωτερικές εξελίξεις από το τέλος του 1909 έως το 1912», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σ. 274

Στις εκλογές της 28ης Νοεμβρίου του 1910 νικητής αναδεικνύεται ο Βενιζέλος. Κύρια αποστολή της κυβέρνησης Βενιζέλου υπήρξε η ψήφιση του νέου συντάγματος από την Α' Αναθεωρητική Βουλή αλλά και η ψήφιση νέων νομοθετημάτων. Η συνταγματική αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, χωρίς να θίξει τη μορφή του πολιτεύματος και την οργανωτική δομή της πολιτείας, καθιστούσε σαφή την πρόθεση για τη διαμόρφωση και επιβολή ενός κράτους-δικαίου, τη συνταγματική θεμελίωση των αρχών του φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος και την αποτελεσματική κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών. Μετά την ψήφιση του Συντάγματος, ο Βενιζέλος προκήρυξε εκλογές για τις 11 Μαρτίου 1912. Το εκλογικό αποτέλεσμα ανέδειξε για μια ακόμη φορά νικητή τον Βενιζέλο και την παράταξή του, δηλαδή το κόμμα των Φιλελευθέρων, και δη με συντριπτική πλειοψηφία.[136]

Η κυβερνητική θητεία του Βενιζέλου διήρκεσε έως το 1915, καθώς το εκλογικό σώμα θέλησε να του δώσει τη δυνατότητα να ολοκληρώσει το πολυσήμαντο και σπουδαίο μεταρρυθμιστικό του έργο. Η θητεία του ωστόσο σημαδεύτηκε από τους δύο Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913), τον Εθνικό Διχασμό και την περιπετειώδη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα δύο τελευταία μάλιστα αποτέλεσαν τις αιτίες για τη διπλή παραίτηση του Βενιζέλου από την πρωθυπουργία κατά την περίοδο αυτή.

Στις 22 Φεβρουαρίου του 1915, και αφού είχε παραιτηθεί η Κυβέρνηση Βενιζέλου, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ πρότεινε στον Αλέξανδρο Ζαΐμη την πρωθυπουργία. Μετά την άρνηση του τελευταίου, ο Κωνσταντίνος απευθύνθηκε στον Στέφανο Σκουλούδη. Ύστερα και από την άρνηση του τελευταίου απευθύνθηκε στον Δημήτριο Γούναρη, ο οποίος στις 24 Φεβρουαρίου σχημάτισε κυβέρνηση αναλαμβάνοντας παράλληλα και το υπουργείο Στρατιωτικών. Μια εκ των πρώτων κινήσεών του ως πρωθυπουργού ήταν να προχωρήσει στη διάψευση δημοσιευμάτων ότι διαπραγματευόταν την παραχώρηση τμήματος του ελληνικού κράτους με

---

136 Ο Ελευθέριος πίσω από τον Βενιζέλο: ο μεγάλος οραματιστής, Σειρά Ηγέτες, Εκδόσεις Καθημερινή, Αθήνα

Βλ. επίσης Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 62, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

αντάλλαγμα τη Σμύρνη, αφήνοντας όμως αιχμές για την στάση του Βενιζέλου. Μέσα σε ένα κλίμα έντονης πόλωσης και με τον Γούναρη αδύναμο να ανταπεξέλθει, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος προέβη σε διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών στις 31 Μαΐου 1915, από τις οποίες νικητής βγήκε πάλι ο Βενιζέλος.[137]

Από την πρώτη στιγμή της ανάληψης των καθηκόντων του, ο Βενιζέλος γνώριζε πως, παρόλο που διέθετε ισχυρή λαϊκή εντολή, δεν μπορούσε να κάνει πολλά, καθώς ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παρέμενε αμετακίνητος στις θέσεις του και σε μυστικές συναντήσεις διαβεβαίωνε τη Γερμανία ότι θα απέπεμπε τον Βενιζέλο. Έτσι, στις 5 Οκτωβρίου ο Βενιζέλος αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Η αποπομπή του Βενιζέλου και δη δύο φορές λόγω των μεθοδεύσεων του βασιλιά, καθιστά ολοφάνερη την αντικοινοβουλευτική και συνακόλουθα αντισυνταγματική συμπεριφορά του μονάρχη, ο οποίος με τη συμπεριφορά του αυτή παραβίαζε κατάφωρα την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Μετά την παραίτηση του Βενιζέλου, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Αλ. Ζαΐμη, η οποία όμως καταψηφίστηκε από την ελληνική Βουλή και την ίδια κιόλας μέρα (25 Οκτωβρίου 1915), δόθηκε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον υπερήλικα Στέφανο Σκουλούδη. Μόλις λίγες μέρες μετά το σχηματισμό της κυβέρνησης, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος παρενέβη για μια ακόμη φορά διαλύοντας τη Βουλή και προκηρύσσοντας εκλογές για τις 6 Δεκεμβρίου 1915. Το κόμμα των Φιλελευθέρων, διαμαρτυρόμενο για την αυθαίρετη και καταχρηστική παρέμβαση του ανώτατου άρχοντα στα κοινοβουλευτικά δρώμενα, αποφάσισε να απέχει από τις εκλογές. Στις 9 Ιουνίου 1916, πρωθυπουργός της Ελλάδας διορίστηκε για μια ακόμη φορά ο Αλ. Ζαΐμης.[138]

---

137 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 63, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ζαφειρόπουλος Ι., «1910-1919». Χρονικό του 20ου αιώνα. Εκδόσεις «Δομική», σ. 227.

138 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 64, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Βλ. επίσης Ζαφειρόπουλος Ι., «1910-1919». Χρονικό του 20ου αιώνα. Εκδόσεις «Δομική», σ. 236.

Τον Αύγουστο του 1916, μια ομάδα βενιζελικών αξιωματικών και πολιτών οργάνωσε το κίνημα της Εθνικής Αντίστασης, με στόχο την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Ο Βενιζέλος, μετά την ταπεινωτική παράδοση της στρατιάς της Καβάλας στους Γερμανούς κατ΄ εντολή του βασιλιά Κωνσταντίνου και την κατάληψη του οχυρού Ρούπελ από τους Βουλγάρους, μεταφέρει στη Θεσσαλονίκη την προσωρινή κυβέρνηση που είχε ήδη σχηματίσει στην Κρήτη. Εκεί αποφασίστηκε η συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Όπως γίνεται αντιληπτό, την περίοδο αυτή συνυπάρχουν δύο κυβερνήσεις: η μια με έδρα την Αθήνα και η άλλη με έδρα τη Θεσσαλονίκη.[139] Οι απαιτήσεις και πιέσεις των Συμμάχων, καθώς και η εξαιρετικά επικίνδυνη κατάσταση στη Μακεδονία οδήγησαν για μια ακόμη φορά τον Αλ. Ζαΐμη σε παραίτηση στις 29 Αυγούστου του 1916. Εν συνεχεία, ακολούθησαν δύο ακόμη βραχύβιες κυβερνήσεις: του Ν. Καλογερόπουλου και Σπ. Λάμπρου, ενώ στις 21 Απριλίου 1917 πρωθυπουργικά καθήκοντα ανέλαβε πάλι ο Αλ. Ζαΐμης, ο οποίος αναγορεύτηκε σε «πρωθυπουργό εκτάκτων περιστάσεων». Η πρωθυπουργία αυτή του Ζαΐμη σημαδεύτηκε από την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος διόρισε διάδοχό του τον δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο και εγκατέλειψε την Ελλάδα στις 29 Μαΐου. Τον Ιούνιο του 1916, μετά τις αποτυχημένες, όπως αποδείχθηκε, διαπραγματεύσεις με τους Συμμάχους για το σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού, ο Ζαΐμης αναγκάστηκε σε παραίτηση.[140]

Στις 13 Ιουνίου του 1917 σηματοδοτείται το τέλος του Εθνικού Διχασμού με το σχηματισμό κυβέρνησης στην Αθήνα με πρωθυπουργό τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος επέστρεψε στην Ελλάδα. Πρώτη ενέργεια της νέας κυβέρνησης, στις 15 Ιουνίου, είναι η κήρυξη του πολέμου στις Κεντρικές Δυνάμεις. Λόγω της εμπόλεμης κατάστασης, η διενέργεια εκλογών για την

---

139 Τα κρίσιμα χρόνια του εθνικού διχασμού (1915-1917), διαθέσιμο στο http://www.fhw.gr/chronos/13/gr/domestic_policy/facts/05.html

Βλ. επίσης Μαυρογορδάτος Γεώργιος Θ., «Ο Διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης», στο *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909-1940*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 43

140 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σσ. 64 -65, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής ήταν αδύνατη. Παρόλα αυτά, η βενιζελική κυβέρνηση αδυνατούσε να παραμείνει στην εξουσία με τη συγκεκριμένη σύσταση της Βουλής, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί με τις εκλογές της 6ης Δεκεμβρίου του 1915. Έτσι, στις 29 Ιουνίου 1917, με βασιλικό διάταγμα, ανακλήθηκε η βουλή που είχε προκύψει από τις εκλογές της 31ης Μαΐου 1915 και συνήλθε σε δεύτερη τακτική σύνοδο στις 12 Ιουλίου 1917 (Βουλή των Λαζάρων). Η θητεία της κυβέρνησης Βενιζέλου παρατείνεται με την έκδοση τεσσάρων αντισυνταγματικών διαταγμάτων μέχρι τις 10 Σεπτεμβρίου 1920, οπότε και διαλύθηκε.[141]

Μετά τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920, με την επικράτηση της Ηνωμένης Αντιπολίτευσις, πρωθυπουργός της Ελλάδας ανέλαβε ο Δ. Ράλλης, μετά την άρνηση του Δ. Γούναρη να σχηματίσει κυβέρνηση. Η κυβέρνηση Ράλλη είχε φιλοσυμμαχικό προσανατολισμό. Η Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές αυτές είχε αναθεωρητικό χαρακτήρα και ονομάστηκε Γ' Εθνική Συνέλευση. Η κυβέρνηση Ράλλη παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 24 Ιανουαρίου 1921, οπότε την εξουσία ανέλαβε η κυβέρνηση Ν. Καλογερόπουλου, μετά από διαφωνία του Δ. Ράλλη με τον βασιλιά και τον Δημήτριο Γούναρη που κατέληξε στην παραίτηση του πρώτου. Ο Καλογερόπουλος παρέμεινε πρωθυπουργός της Ελλάδας μέχρι την 26η Μαρτίου 1921 που παραιτήθηκε.

Ύστερα από την παραίτηση του Καλογερόπουλου στις 26 Μαρτίου 1921, την πρωθυπουργία ανέλαβε ο πραγματικός ηγέτης της αντιβενιζελικής παράταξης, ο Δ. Γούναρης. Το κλίμα δυσφορίας που είχε αρχίσει να δημιουργείται στο λαό, κυρίως λόγω της μη τήρησης των υποσχέσεων περί απόσυρσης των ελληνικών στρατευμάτων, είχε εξαπλωθεί και στους στρατιώτες. Προκειμένου να μεταστρέψει το κακό κλίμα, ο Γούναρης μαζί με

---

141 Μπεκίρης Β. (2017). 1917: Η νέα Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου, διαθέσιμο στο http://www.gnomip.gr/index.php/component/k2/item/48602-1917-i-nea-kyvernisi-tou-el-venizelou-grafei-o-vasilis-bekiris

Βλ. επίσης Μαυρογορδάτος Γεώργιος Θ., «Ο Διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης», στο *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909-1940*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 53: «Θα χρειαστεί η θύελλα ενός νέου πολέμου και μιας νέας εμφύλιας σύγκρουσης και η κοσμογονία της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης για να ξεπεραστεί οριστικά ο Διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης».

τον βασιλιά επισκέφθηκαν τα στρατεύματα στη Σμύρνη, ενώ παράλληλα ενίσχυσε το στρατό με καινούρια αυτοκίνητα, όπλα κλπ. Τότε ο Ν. Στράτος, που είχε αποκλειστεί από το κυβερνητικό σχήμα, προσπάθησε να ανατρέψει την κυβέρνηση, χωρίς όμως επιτυχία, καθώς οι Φιλελεύθεροι, λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης στην οποία βρισκόταν η χώρα, συμφώνησαν συναίνεση, η οποία βέβαια εγκαταλείφθηκε όταν οι τελευταίοι αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην ψηφοφορία για ψήφο εμπιστοσύνης που ζήτησε ο Γούναρης στις 2 Οκτωβρίου 1921.[142] Μετά την παραίτηση του Δ. Γούναρη, ακολούθησαν οι βραχύβιες κυβερνήσεις των Ν. Στράτου, Ν. Πρωτοπαπαδάκη, Ν. Τριανταφυλλάκου, Αν. Χαραλαμπή και Σ. Κροκίδα.[143]

4.9. Η επαναστατική κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά (1922-1924)

Στις 14 Νοεμβρίου 1922, ο ένας εκ των δύο ηγετών της επανάστασης του 1922, Στυλιανός Γονατάς, σχηματίζει επαναστατική κυβέρνηση, με σκοπό τη διπλωματική αποκατάσταση της Ελλάδας και την αναδιοργάνωση της στρατιάς του Έβρου. Για τους λόγους αυτούς, ανέθεσε αφενός στον Ελ. Βενιζέλο τη διεθνή εκπροσώπηση της χώρας και στον Θεόδωρο Πάγκαλο το Υπουργείο Στρατιωτικών και συγχρόνως τη διοίκηση και αναδιοργάνωση της Στρατιάς του Έβρου. Παράλληλα, προκήρυξε τη διενέργεια εκλογών στις 2 Δεκεμβρίου του 1923, βάσει των νέων εκλογικών περιφερειών που καθιέρωσε ο Υπουργός Εσωτερικών, Γεώργιος Παπανδρέου. Δύο ημέρες όμως μετά τη δημοσίευση του σχετικού διατάγματος, στις 18 Οκτωβρίου, εκδηλώθηκε φιλομοναρχικό πραξικόπημα στο οποίο συμμετείχε και ο Ι. Μεταξάς, το οποίο αντιμετωπίστηκε επιτυχώς. Εν τέλει, οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 16 Δεκεμβρίου 1923. Από αυτές προέκυψε η Δ΄ Συντακτική Συνέλευση που αποτέλεσε το έναυσμα για την πτώση του βασιλιά.[144]

---

142 Γιαννουλόπουλος, Γ. (1997). Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από το Σεπτέμβριο του 1921 έως τον Αύγουστο του 1922» Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, σσ. 270-271

143 *Στο ίδιο*, σσ. 196-197

144 Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, σ. 67, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf

Κεφάλαιο 5
Η Β΄ Ελληνική Δημοκρατία (1924-1935)

Η πτώση της δυναστείας των Γκλύξμπουρκ και η ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας ξεκίνησε στις 12 Μαρτίου 1924, όταν ο νομικός και κοινωνιολόγος Αλέξανδρος Παπαναστασίου σχηματίζει κυβέρνηση κατόπιν εντολής του αντιβασιλέα Κουντουριώτη και με την έγκριση της Εθνοσυνέλευσης, διαθέτοντας έστω και υποτυπωδώς την αρχή της δεδηλωμένης, υποστηριζόμενη από το στρατό και την πλειοψηφία των βενιζελογενών κομμάτων, όχι όμως και από το κόμμα των «Προοδευτικών» Φιλελευθέρων του Καφαντάρη που ήταν το μεγαλύτερο από αυτά. Ο Παπαναστασίου κήρυξε στις 25 Μαρτίου 1924 έκπτωτη τη δυναστεία των Γκλύξμπουργκ και ακολούθησε δημοψήφισμα τον επόμενο μήνα (και συγκεκριμένα στις 13 Απριλίου 1924), το αποτέλεσμα του οποίου ήταν 69,99% υπέρ της δημοκρατίας. Μετά την παραίτηση του Παπαναστασίου στις 19 Ιουλίου 1924, λόγω άρσης της εμπιστοσύνης από ορισμένους υπουργούς του, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης (αρχηγός του δεύτερου σε κοινοβουλευτική δύναμη βενιζελογενούς κόμματος) σχημάτισε μεταβατική κυβέρνηση μετά την αδυναμία του Καφαντάρη (αρχηγού του πρώτου σε κοινοβουλευτική δύναμη βενιζελογενούς κόμματος) να το πράξει. Η κυβέρνηση Σοφούλη, μια ιδιότυπη κυβέρνηση συνεργασίας αφού σε αυτήν μετείχαν βουλευτές από όλα τα κόμματα που άσκησε μία ήπια και συναινετική πολιτική, διήρκεσε μέχρι την 1^{η} Οκτωβρίου 1924 οπότε και παραιτήθηκε, αφού οι προσπάθειές της δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Μετά την αποτυχία της πρότασης Καφαντάρη για σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής συνεργασίας, ο αρχηγός των Συντηρητικών Φιλελευθέρων Ανδρέας Μιχαλακόπουλος σχημάτισε κυβέρνηση στις 7 Οκτωβρίου 1924, η οποία τήρησε σκληρή στάση στα εργατικά ζητήματα και προχώρησε σε βίαιη καταστολή των απεργιών. Η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου, χαίροντας της εμπιστοσύνης της Δ΄

Εθνοσυνέλευσης, διατηρήθηκε στην εξουσία μέχρι τις 26 Ιουνίου 1925, οπότε και ανατράπηκε από τον Θεόδωρο Πάγκαλο με στρατιωτικό πραξικόπημα.[145]

Η κυβέρνηση Πάγκαλου αποτελείτο από στρατιωτικούς και πολιτευτές. Δήλωνε μάλιστα, ότι στόχος της ήταν όχι η κατάλυση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος αλλά η παύση της πολιτικής αστάθειας για το καλό του τόπου. Με τις διακηρύξεις αυτές ο Πάγκαλος παίρνει την ψήφο ανοχής από τη Βουλή, ωστόσο λίγους μήνες αργότερα, και συγκεκριμένα στις 29 Σεπτεμβρίου 1925, διαλύει τη Δ΄ Εθνοσυνέλευση με το αιτιολογικό ότι έχει εκπέσει στη συνείδηση του λαού και από τις 4 Ιανουαρίου 1926 εγκαθιστά τη δικτατορία αρχίζοντας τις διώξεις των αντιφρονούντων. Στις 4 Απριλίου 1926, καταλαμβάνει και την Προεδρία της Δημοκρατίας μετά την παραίτηση του Παύλου Κουντουριώτη, διορίζοντας την «κυβέρνηση» Αθανασίου Ευταξία με στόχο να οδηγήσει τη χώρα σε ομαλή πολιτική ζωή. Όμως τα σφάλματα στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική και η κατάσταση της οικονομίας, επιτάχυναν το τέλος του. Ο Πάγκαλος ανετράπη στις 22 Αυγούστου 1926 με το στρατιωτικό κίνημα του Κονδύλη, πρώτο μέλημα του οποίου ήταν η επαναφορά του Προέδρου της Δημοκρατίας Κουντουριώτη και η αποφυλάκιση των πολιτικών αρχηγών. Ο Κονδύλης σχημάτισε κυβέρνηση στις 26 Αυγούστου 1926 αλλά τον επόμενο μήνα διαλύει το κόμμα του και δηλώνει την αποχή του από τις προσεχείς εκλογές. Στις ανόθευτες εκλογές με απλή αναλογική της 7ης Νοεμβρίου 1926, κανένα κόμμα δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία και

---

145 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Αλέξανδρος Παπαναστασίου, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/566

Βλ. επίσης Μπαχάρας Δημήτρης, «ΙΙ. Εκλογές – Δημοψηφίσματα. Β. Το δημοψήφισμα του 1924», σ. 42.

Βλ. επίσης «Θεμιστοκλής Σοφούλης, 1860-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/670

Βλ. επίσης «Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, 1875-1938», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/266

Βλ. επίσης «Θεόδωρος Πάγκαλος, 1878-1952», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/197

πρωθυπουργός της οικουμενικής κυβέρνησης που συστάθηκε στις 4 Δεκεμβρίου 1926 ανέλαβε ο παλαιός γνώριμος πολιτικός Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο οποίος δεν ήταν πλέον βουλευτής. Η οικουμενική κυβέρνηση έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, ενώ στη διάρκεια της θητείας της ψηφίστηκε το νέο δημοκρατικό Σύνταγμα (στις 2 Ιουνίου 1927). Ο Ζαΐμης υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησής του στις 22 Μαΐου 1928 αμέσως μετά την παραίτηση του υπουργού οικονομικών Καφαντάρη και την εν νέου ανάληψη της αρχηγίας του κόμματος των Φιλελευθέρων από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η κυβέρνηση Ζαΐμη όμως, μετά την υποστήριξη που έλαβε από τον Βενιζέλο, παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 4 Ιουλίου 1928, οπότε και παραιτήθηκε εκ νέου μετά τη σύγκρουση του υπουργού οικονομικών Καφαντάρη με τον Βενιζέλο.[146]

Ο Βενιζέλος σχημάτισε κυβέρνηση την ίδια ημέρα (4 Ιουλίου 1928), όμως λίγες ημέρες αργότερα (και συγκεκριμένα στις 9 Ιουλίου 1928) έγινε πράξη αυτό που ο ίδιος είχε ζητήσει από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κουντουριώτη. Διαλύθηκε δηλαδή η Βουλή και προκηρύχθηκαν εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα για τις 19 Αυγούστου 1928, τις οποίες κέρδισε με άνετη πλειοψηφία ο Βενιζέλος. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, στη διάρκεια της οποίας σημειώθηκε το οικονομικό κραχ του 1929 χρεώνοντάς τον τη χρεωκοπία της Ελλάδας τον Απρίλιο του 1932, παραιτήθηκε τελικά στις 21 Μαΐου 1932 λόγω των εσωκομματικών διαφωνιών και αντιρρήσεων από τους αντιβενιζελικούς που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο ψήφισης του νομοσχεδίου για τη δίωξη του τύπου. Ακολούθησε η βραχυπρόθεσμη κυβέρνηση των 6 ημερών του

---

146 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Θεόδωρος Πάγκαλος, 1878-1952», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/197

Βλ. επίσης «Αθανάσιος Ευταξίας, 1849-1931», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/597

Βλ. επίσης «Γεώργιος Κονδύλης, 1879-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/191

Βλ. επίσης «Αλέξανδρος Ζαΐμης, 1855-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/363

Αλέξανδρου Παπαναστασίου που έχαιρε της κοινοβουλευτικής υποστήριξης του Βενιζέλου, άρα και της δεδηλωμένης. Όταν όμως ο Παπαναστασίου εξήγγειλε μέτρα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων για την ανακούφιση των φτωχότερων τάξεων, ο Βενιζέλος δήλωσε ότι θα έδινε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση αλλά με επιφυλάξεις. Έτσι, ο Παπαναστασίου, μη θεωρώντας αρκετή την εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του από το Κόμμα των Φιλελευθέρων, υπέβαλε την παραίτησή του.[147]

Αποτέλεσμα ήταν ο σχηματισμός κυβέρνησης στις 25 Σεπτεμβρίου 1932 για τη διεξαγωγή εκλογών, η οποία όμως δεν έδωσε την απόλυτη πλειοψηφία σε κανένα από τα δύο μεγάλα κόμματα, τα οποία έλαβαν σχεδόν τον ίδιο αριθμό ψήφων, με το Κόμμα των Φιλελευθέρων να λαμβάνει 98 έδρες και το Λαϊκό Κόμμα 95 έδρες. Η άρνηση του Βενιζέλου να σχηματίσει κυβέρνηση συνασπισμού έφερε στην εξουσία τον αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος Παναγή Τσαλδάρη, ο οποίος στις 4 Νοεμβρίου 1932 σχημάτισε μια κυβέρνηση συνασπισμού του αντιβενιζελικού χώρου, αναγνωρίζοντας ως πολίτευμα την αβασίλευτη δημοκρατία. Ωστόσο, η κυβέρνηση Τσαλδάρη, με 106 βουλευτές σε σύνολο 250 εδρών, δεν απολάμβανε της απόλυτης πλειοψηφίας αλλά εδραζόταν κοινοβουλευτικά στην ανοχή της αντιπολίτευσης. Η κριτική που της άσκησε ο Βενιζέλος δύο μήνες αργότερα οδήγησε στην παραίτηση της κυβέρνησης Τσαλδάρη στις 12 Ιανουαρίου 1933, καθόσον δεν μπόρεσε να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Ο Βενιζέλος σχημάτισε εκ νέου, για τελευταία όμως φορά, κυβέρνηση στις 16 Ιανουαρίου 1933 και προκηρύχθηκαν εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα για τις 5 Μαρτίου 1933, στις οποίες ο συνασπισμός Ηνωμένη Αντιπολίτευσης έλαβε την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών (131 έδρες).[148]

---

147 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Ελευθέριος Βενιζέλος, 1864-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/939

Βλ. επίσης «Αλέξανδρος Παπαναστασίου, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/566

148 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Την επομένη ωστόσο των εκλογών, δηλαδή στις 6 Μαρτίου 1933, εκδηλώνεται στρατιωτικό πραξικόπημα από τον Νικόλαο Πλαστήρα που αποτυγχάνει λόγω της έγκαιρης επέμβασης της ανώτερης ηγεσίας του Στρατού που έδρασε κατόπιν συνεννόησης με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Η μεταβατική κυβέρνηση των αντιστρατήγων του Αλέξανδρου Οθωναίου που σχηματίστηκε, ολοκλήρωσε το έργο της παράδοσης της εξουσίας μετά από τέσσερις μήνες στο νικητή των εκλογών, Παναγή Τσαλδάρη. Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, κυβέρνηση συνασπισμού της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης, ορκίστηκε στις 10 Μαρτίου 1933 και ο συνασπισμός Τσαλδάρη-Κονδύλη κέρδισε συντριπτικά τις εκλογές που διεξήχθησαν στις 9 Ιουνίου 1935 από τις οποίες απείχαν οι βενιζελικοί, λαμβάνοντας 287 έδρες σε σύνολο 300. Η διαφωνία όμως των δύο πολιτικών ανδρών για τον τρόπο επίλυσης του πολιτειακού ζητήματος, οδήγησε στη διάσπαση του κυβερνητικού συνασπισμού. Η κυβέρνηση Τσαλδάρη παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 10 Οκτωβρίου του 1935, οπότε και σημειώθηκε πραξικόπημα από τον Κονδύλη σε συνεργασία με τους αρχηγούς των ενόπλων δυνάμεων και τον υποναύαρχο Οικονόμου που έφερε την πτώση της.[149]

Κεφάλαιο 6
Η Β΄ Βασιλευομένη Δημοκρατία (1935-1967)

6.1. Η περίοδος 1935-1941

Το πραξικόπημα Κονδύλη κατάργησε την αβασίλευτη δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1927 και επανέφερε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1911 μέχρις ότου καταρτιστεί νέο Σύνταγμα. Ο Κονδύλης κυβέρνησε δικτατορικά και ανέλαβε την αντιβασιλεία, ενώ στις 3 Νοεμβρίου το δημοψήφισμα για τη ρύθμιση του πολιτειακού ζητήματος έδειξε ότι το 97,88% του λαού τασσόταν υπέρ της βασιλείας και μόλις το 2,12% υποστήριζε την αβασίλευτη δημοκρατία, αποτέλεσμα το οποίο δεν έγινε αποδεκτό από τα βενιζελικά

149 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

κόμματα που απείχαν. Η παραίτηση του Κονδύλη σημειώθηκε στις 25 Νοεμβρίου 1935, όταν αφίχθηκε στην Ελλάδα ο Γεώργιος Β΄ και μεταξύ των δύο ανδρών σημειώθηκε διαφωνία ως προς το θέμα της αμνήστευσης των κινηματιών του βενιζελικού κινήματος της 1ης Μαρτίου 1935, όταν σημειώθηκε απόπειρα δολοφονίας του Ελ. Βενιζέλου. Στις 30 Νοεμβρίου του ιδίου έτους σχηματίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση συντηρητικών πολιτικών με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή, ο οποίος διορίστηκε από τον Γεώργιο Β΄. Η συμβιβαστική λύση που δόθηκε ήταν η αμνηστία στους καταδικασθέντες πολιτικούς και η απονομή χάρης στους στρατιωτικούς προκειμένου να αποκλειστεί η επιστροφή τους στο στράτευμα. Στις 17 Δεκεμβρίου 1935, διαλύεται η Βουλή και προκηρύσσονται ομαλές εκλογές για τις 26 Ιανουαρίου 1936, στις οποίες τα αποτελέσματα έδειξαν σχεδόν ισοψηφία, με τη βενιζελική (δημοκρατική) παράταξη να λαμβάνει 142 έδρες και την αντιβενιζελική (βασιλική) 143. Εφόσον δεν μπόρεσε να σχηματιστεί κυβέρνηση συνεργασίας λόγω των διαφωνιών ανάμεσα στους βενιζελικούς και τους αντιβενιζελικούς, ο Γεώργιος αναθέτει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον πρόεδρο της Βουλής Θεμιστοκλή Σοφούλη που διέθετε τη δεδηλωμένη, όμως η εντολή αυτή ματαιώνεται και μετά από εισήγηση του Σοφούλη σχηματίζεται η νέα κυβέρνηση Δεμερτζή στις 14 Μαρτίου 1936 με αντιπρόεδρο τον Ιωάννη Μεταξά.[150]

Ένα μήνα αργότερα ο θάνατος του πρωθυπουργού Δεμερτζή φέρνει στην εξουσία την κυβέρνηση Μεταξά, η οποία επίσης διορίστηκε από τον Γεώργιο. Στις 27 Απριλίου 1936 η κυβέρνηση παίρνει την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής. Στις 22 Ιουλίου 1936 οι Σοφούλης και Θεοτόκης ανακοίνωσαν στον Γεώργιο την απόφασή τους για σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού, όμως ο Μεταξάς δεν ήταν διατεθειμένος να παραδώσει την εξουσία. Έτσι, στις 4 Αυγούστου 1936, με την έγκριση του Γεωργίου, ο Μεταξάς εγκαθιδρύει τη

---

150 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Γεώργιος Κονδύλης, 1879-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/191

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Δεμερτζής, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/360

δικτατορία. Στη διάρκεια της θητείας του τον Οκτώβριο του 1940, είπε το «ΟΧΙ» στους Ιταλούς εισάγοντας τη χώρα σε πόλεμο με την Ιταλία. Η κυβέρνηση Μεταξά διήρκεσε μέχρι το θάνατό του στις 29 Ιανουαρίου 1941. Μάλιστα, ενόσω η χώρα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Ιταλία, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ διορίζει πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Κορυζή, ο οποίος στην διάρκεια της θητείας του λέει στις 9 Μαρτίου 1941 το δεύτερο «ΟΧΙ» αυτή τη φορά στους Γερμανούς, βάζοντας έτσι τη χώρα σε έναν διμέτωπο αγώνα εναντίον Ιταλών και Γερμανών. Μετά την αυτοκτονία του Κορυζή λόγω της διαφαινόμενης διάσπασης του μετώπου από τους Γερμανούς, ακολούθησε ο σχηματισμός της κυβέρνησης του Εμμανουήλ Τσουδερού στις 20 Απριλίου 1941, ο οποίος αποδέχθηκε την πρόταση του βασιλιά. Τρεις μέρες αργότερα, και ενώ οι Γερμανοί ετοιμάζονταν να μπουν στην Αθήνα, η κυβέρνηση Τσουδερού, μαζί με τη βασιλική οικογένεια, κατέφυγε στην Κρήτη και ένα μήνα αργότερα στο Κάιρο της Αιγύπτου όπου είχε έδρα η βρετανική συμμαχία και έθεσαν το ελληνικό πολεμικό ναυτικό και την αεροπορία υπό βρετανική διοίκηση. Ο Τσουδερός παραιτήθηκε στις 10 Απριλίου 1944 όταν η κατάσταση ξέφυγε λόγω της εξέγερσης των εξόριστων Ελλήνων στρατιωτών που υποστήριζαν το ΕΑΜ.[151]

Μετά την παραίτηση Τσουδερού, ανέλαβε την πρωθυπουργία ο Σοφοκλής Βενιζέλος, γιος του Ελευθέριου Βενιζέλου, κατέστειλε ταχύτατα το κίνημα του Ναυτικού και παραιτήθηκε λίγες ημέρες αργότερα, στις 26 Απριλίου 1944 για να σχηματιστεί κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου. Στην κυβέρνηση αυτή, ο Σ. Βενιζέλος παρέμεινε αντιπρόεδρος μέχρι τον Αύγουστο του 1944. Η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας οργανώθηκε στο συνέδριο του Λιβάνου όπου είχε καταφύγει ο Γεώργιος

---

151 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Δεμερτζής, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/360

Βλ. επίσης «Αλέξανδρος Κορυζής, 1885-1941», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/334

Βλ. επίσης «Εμμανουήλ Τσουδερός, 1882-1956», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/601

Παπανδρέου. Στο συνέδριο αυτό αποφασίστηκε η εν λόγω κυβέρνηση να τελεί υπό την προεδρία του Παπανδρέου. Ο ίδιος επέστρεψε στην Ελλάδα αμέσως μετά την απελευθέρωση.[152]

6.2. Οι κατοχικές «κυβερνήσεις» της περιόδου 1941-1944

Παράλληλα όμως με τις ελεύθερες κυβερνήσεις του εξωτερικού (Τσουδερού, Βενιζέλου, Παπανδρέου) υπήρχαν και οι λεγόμενες κατοχικές «κυβερνήσεις» της περιόδου 1941-1944. Ειδικότερα:

Η πρώτη κατοχική κυβέρνηση υπό την πρωθυπουργία του Γεωργίου Τσολάκογλου ορκίστηκε στις 30 Απριλίου 1941 ενώπιον ενός απλού ιερέα, καθώς ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος, αρνήθηκε να παραστεί στην τελετή θεωρώντας την ενέργεια αυτή ως αντεθνική πράξη (η άρνηση όμως αυτή προκάλεσε την αποπομπή του και στις 2 Ιουνίου 1941 αναδείχθηκε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών ο Δαμασκηνός). Είχε προηγηθεί και η πρωτοβουλία για συνθηκολόγηση από τον Τσολάκογλου με τους Γερμανούς και υπέγραψε τρία πρωτόκολλα παράδοσης, στις 20, 21 και 23 Απριλίου 1941, το τελευταίο μάλιστα με τη συμμετοχή και των Ιταλών, που τα θεωρούσε επιβεβλημένα για να αποτραπεί η αιχμαλωσία του ελληνικού στρατού, παρά τις σαφώς αντίθετες διαταγές του βασιλιά, της κυβέρνησης και του γενικού επιτελείου που ζητούσαν μάχη μέχρι τέλους. Το βράδυ της ορκωμοσίας του με ραδιοφωνικό διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό, ο Τσολάκογλου κατηγόρησε την κυβέρνηση Τσουδερού που βρισκόταν στην Κρήτη, ότι τράπηκε σε φυγή και ότι δεν έχει πλέον το δικαίωμα να απαιτεί θυσίες από τον ελληνικό λαό. Οι υποσχέσεις του για κοινωνική πρόνοια και βοήθεια για θύματα του πολέμου έμειναν μόνο στα λόγια και δεν έλαβε κανένα μέτρο για την αντιμετώπιση του λιμού του χειμώνα του 1941-1942 που αποδεκάτισε τους Έλληνες των αστικών περιοχών. Αντίστοιχα, δεν μπόρεσε να αποτρέψει την κατάληψη της Ελλάδας από την Ιταλία ούτε την παράδοση της Ανατολικής Μακεδονίας και

---

152 «Σοφοκλής Βενιζέλος, 1894-1964», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/126

Βλ. επίσης «Γεώργιος Παπανδρέου, 1888-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/15

της Θράκης στη Βουλγαρία. Έτσι ο Τσολάκογλου έπεσε σε δυσμένεια και οι Γερμανοί στις 2 Δεκεμβρίου 1942 προχώρησαν στην αντικατάστασή του με τον ιατρό Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο που αποτελούσε αντιπρόεδρο της κυβέρνησής του.[153]

Η πρωθυπουργία του Κ. Λογοθετόπουλου διήρκεσε από τις 2 Δεκεμβρίου 1942 μέχρι τις 7 Απριλίου 1943. Η αντικατάστασή του έγινε πράξη, όταν κατηγορήθηκε ότι δεν έκανε τίποτα για να αποτρέψει τα σχέδια των Γερμανών για εξόντωση των Ελλήνων Εβραίων παρά τις εκκλήσεις του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού. Άλλωστε, οι Γερμανοί ήθελαν έναν πιο δυναμικό πρωθυπουργό που θα ήταν σε θέση να ανακόψει την αυξανόμενη επιρροή του ΕΑΜ. Έτσι, προχώρησαν στην αντικατάστασή του με τον πολιτικό Ιωάννη Ράλλη, γιο του πρώην πρωθυπουργού Δημητρίου Ράλλη και πατέρα του μετέπειτα πρωθυπουργού Γεωργίου Ράλλη.[154]

Ο Ι. Ράλλης είχε προσεγγιστεί και νωρίτερα από τους Γερμανούς για να διαδεχθεί τον Τσολάκογλου στην πρωθυπουργία, όμως τότε ζήτησε εγγυήσεις με αποτέλεσμα οι Γερμανοί να στραφούν προς τον Λογοθετόπουλο. Είχε όμως έλθει πλέον η ώρα να δεχθεί τη γερμανική πρόταση, πράγμα που έκανε, και ανέλαβε τελικά την πρωθυπουργία στις 7 Απριλίου 1943, σε μια περίοδο που οι Γερμανοί είχαν σκληρύνει τη στάση τους φοβούμενοι συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα. Το σκεπτικό του Ράλλη ήταν ότι θα μπορούσε να βοηθήσει τον ελληνικό λαό. Επί θητείας του, και δη στις 18 Ιουνίου 1843, οργανώθηκαν τα περίφημα Τάγματα Ασφαλείας για να αντιμετωπιστεί ο ΕΛΑΣ, θεωρώντας ότι έτσι θα μπορούσε να ανακόψει την απειλή επικράτησης του κομμουνισμού στην Ελλάδα όταν η Ελλάδα θα απελευθερωνόταν, κάτι που πίστευε ότι θα συμβεί σε σύντομο χρόνο με την τελική επικράτηση των Συμμάχων. Ωστόσο, τα Τάγματα Ασφαλείας δρούσαν υπό τις απειλές των Γερμανών και με το πρόσχημα της αντιμετώπισης του κομμουνιστικού

153 «Γεώργιος Τσολάκογλου, 1886-1948», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/835

Βλ. επίσης «Δαμασκηνός, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 1890-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1763

154 «Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, 1878-1961», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/271

κινδύνου προέβησαν σε πλήθος εγκληματικών ενεργειών εξάπτοντας την οργή και το μίσος όχι μόνον του κόσμου της Αριστεράς αλλά ολόκληρου του ελληνικού λαού. Ο Ιωάννης Ράλλης παραιτήθηκε στις 12 Οκτωβρίου 1944, όταν αποχώρησαν και οι Γερμανοί από την Αθήνα.[155]

Οι ανωτέρω τρεις πρωθυπουργοί των κατοχικών «κυβερνήσεων» είχαν την ίδια μοίρα. Μετά την αποχώρηση των Γερμανών παραπέμφθηκαν στο Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων και τον Μάιο του 1945 εκδόθηκαν οι καταδικαστικές αποφάσεις. Ο Τσολάκογλου καταδικάστηκε σε θάνατο για τη συνθηκολόγηση και τη συνεργασία του με τους Γερμανούς, όμως το Συμβούλιο Χαρίτων μετέτρεψε την ποινή του σε ισόβια δεσμά αναγνωρίζοντας τη στρατιωτική προσφορά του προς το έθνος. Ο Λογοθετόπουλος καταδικάστηκε ερήμην σε ισόβια δεσμά και στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων, όμως στις 3 Ιανουαρίου 1951 του απονεμήθηκε χάρη. Τέλος, και ο Ι. Ράλλης καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση.[156]

6.3. Η πολιτικά εύθραυστη περίοδος 1944-1951

Ας επιστρέψουμε όμως στην επίσημη ελληνική πολιτική σκηνή. Όπως είδαμε στην ενότητα 6.1, στις 14 Απριλίου 1944 σχηματίζεται η βραχύβια κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου, η οποία παραχωρεί τη θέση της λίγες ημέρες αργότερα (και συγκεκριμένα στις 26 Απριλίου 1944) στην κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου. Στις 18 Οκτωβρίου του ιδίου έτους σχηματίζεται η κυβέρνηση απελευθέρωσης με πρωθυπουργό τον Παπανδρέου και τη συμμετοχή έξι υπουργών που προέρχονταν από το ΕΑΜ. Στις 31 Δεκεμβρίου 1944 αντιβασιλέας ορκίζεται ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Δαμασκηνός μετά το διορισμό του από τον αυτοεξόριστο βασιλιά Γεώργιο Β΄, καθώς αποτελούσε

---

155 «Ιωάννης Ράλλης, 1878-1946», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/634

156 «Γεώργιος Τσολάκογλου, 1886-1948», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/835

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, 1878-1961», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/271

Βλ. επίσης «Ιωάννης Ράλλης, 1878-1946», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/634

το μόνο πρόσωπο πανελλήνιου κύρους που θα μπορούσε να αναλάβει πρωτοβουλίες για να επέλθει η εθνική συμφιλίωση μετά τα «Δεκεμβριανά». Στις 3 Ιανουαρίου 1945, μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Παπανδρέου λόγω των «Δεκεμβριανών» του 1944, ο Νικόλαος Πλαστήρας, ως πρόσωπο ευρείας αποδοχής, σχηματίζει νέα κυβέρνηση, η οποία παραιτείται στις 8 Απριλίου 1945 (λόγω της δημοσίευσης στον Τύπο της επιστολής που είχε γράψει προ πέντε ετών, κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου, με την οποία ζητούσε συνθηκολόγηση με την Ιταλία) και σχηματίζεται υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Βούλγαρη με αποστολή τη διεξαγωγή εκλογών, την οποία όμως δεν εκπλήρωσε. Η κυβέρνηση Π. Βούλγαρη παραιτήθηκε στις 17 Οκτωβρίου 1945 και ο αντιβασιλέας Δαμασκηνός σχηματίζει την ίδια ημέρα κυβέρνηση. Λίγες ημέρες μετά, και συγκεκριμένα την 1η Νοεμβρίου 1945, ο Π. Κανελλόπουλος σχηματίζει κυβέρνηση η οποία αποδεικνύεται εξίσου βραχύβια και στις 22 Νοεμβρίου 1945 ορκίζεται η αγαπητή στους Βρετανούς κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη, η οποία στις 31 Μαρτίου 1946 διεξάγει τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές μετά από δέκα ολόκληρα χρόνια (οι τελευταίες εκλογές είχαν γίνει στις 26 Ιανουαρίου 1936). Οι εκλογές ανέδειξαν αδιαμφισβήτητο νικητή τον συνασπισμό Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων που έλαβε 206 έδρες σε σύνολο 354, ενώ το Κόμμα Φιλελευθέρων του Σοφούλη περιορίστηκε στις 48 έδρες και η κυβέρνηση, λόγω του απογοητευτικού για την ίδια αποτελέσματος, παραιτήθηκε στις 4 Απριλίου του 1946.[157]

Ακολούθησε ο σχηματισμός κυβέρνησης ευρύτερου συνασπισμού από τον εξωκοινοβουλευτικό ανώτατο δικαστικό και ακαδημαϊκό Π. Πουλίτσα με στόχο τη λύση του πολιτειακού ζητήματος. Όμως η διάρκεια της κυβέρνησης

---

157 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Νικόλαος Πλαστήρας, 1883-1953», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/184

Βλ. επίσης «Δαμασκηνός, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 1890-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1763

Βλ. επίσης «Θεμιστοκλής Σοφούλης, 1860-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/670

ήταν μόλις δεκατεσσάρων ημερών, λόγω των διαφωνιών που προέκυψαν στο εσωτερικό της για τον τρόπο πολιτικού χειρισμού του χρόνου του σχετικού δημοψηφίσματος. Έτσι, στις 18 Απριλίου 1946 ο Κ. Τσαλδάρης, ο οποίος είχε εκλεγεί αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος που αποτελούσε και το μεγαλύτερο κόμμα του συνασπισμού Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων, διορίζεται πρωθυπουργός. Στη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησης Τσαλδάρη διενεργήθηκε το δημοψήφισμα της 1ης Σεπτεμβρίου 1946 που επανέφερε τον Γεώργιο Β΄ στη βασιλεία. Η παραίτηση της κυβέρνησης Τσαλδάρη σημειώθηκε στις 24 Ιανουαρίου 1947, ημερομηνία κατά την οποία σχημάτισε κυβέρνηση ο προσφιλής στους Αμερικανούς εξωκοινοβουλευτικός Δ. Μάξιμος με στόχο τη συσπείρωση του πολιτικού κόσμου ενάντια στην κομμουνιστική απειλή. Η κυβέρνηση Μάξιμου, στη διάρκεια της οποίας η Βρετανία ανακοίνωσε την αποχώρηση των στρατευμάτων από την Ελλάδα και ο Αμερικανός Πρόεδρος Τρούμαν εξήγγειλε το ομώνυμο Δόγμα του, διήρκεσε μέχρι τις 29 Αυγούστου 1947, όταν ο Μάξιμος υπέβαλε την παραίτησή του επειδή οι Αμερικανοί επιζητούσαν το σχηματισμό μιας διευρυμένης κυβέρνησης στην οποία θα συμμετείχε και ο Θεμιστοκλής Σοφούλης του κόμματος των Φιλελευθέρων. Έτσι, κατά την ημερομηνία αυτή ο Κ. Τσαλδάρης σχηματίζει εκ νέου μία κυβέρνηση λίγων ημερών με διάρκεια μέχρι τις 7 Σεπτέμβρη 1947 οπότε αναλαμβάνει την εξουσία ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο οποίος πεθαίνει στις 24 Ιουνίου 1949 και η κυβέρνησή του παραιτείται λίγες ημέρες αργότερα και συγκεκριμένα στις 30 Ιουνίου 1949. Κατά την ημερομηνία αυτή, σχηματίζει κυβέρνηση ο εξωκοινοβουλευτικός Α. Διομήδης, η οποία παραμένει στην εξουσία μέχρι τις 6 Ιανουαρίου 1950 όταν διορίστηκε η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ι. Θεοτόκη προκειμένου να διεξάγει τις πρώτες μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου εκλογές που είχαν προκηρυχθεί για τις 5 Μαρτίου του 1950. Ωστόσο, οι εκλογές δεν έδωσαν σε κανένα κόμμα ή συνασπισμό την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ενώ σε σύνολο 250 εδρών, το Λαϊκό Κόμμα του Τσαλδάρη έλαβε 62 έδρες, το Κόμμα Φιλελευθέρων του Σοφοκλή Βενιζέλου 56 έδρες και ο συνασπισμός Πλαστήρα-Τσουδερού (ΕΠΕΚ) απέσπασε 45 έδρες.[158]

158 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Μετά το αποτέλεσμα των εκλογών, ο βασιλιάς δίνει την πρώτη διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Ι. Τσαλδάρη του Λαϊκού Κόμματος αλλά η εντολή αυτή απέβη άκαρπη. Η δεύτερη διερευνητική εντολή που δόθηκε στον Σ. Βενιζέλο είχε επιτυχή κατάληξη καθώς τον στήριξαν τόσο το Λαϊκό Κόμμα όσο και το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Κανελλόπουλου που είχε αποσπάσει 7 έδρες. Η κεντροδεξιά κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον πρωθυπουργό Σ. Βενιζέλο ορκίστηκε στις 22 Μαρτίου 1950 αλλά η παραίτησή της ήρθε πολύ γρήγορα, μόλις μετά από έναν περίπου μήνα. Σχηματίζεται έτσι στις 15 Απριλίου 1950 νέα κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον Ν. Πλαστήρα (ο οποίος δεν είχε υποστηρίξει την κυβέρνηση Βενιζέλου), που έλαβε μέτρα με στόχο την άμβλυνση των συνεπειών του εμφυλίου και τον περιορισμό των διώξεων των Αριστερών. Όμως και αυτή η κυβέρνηση υπήρξε βραχυπρόθεσμη. Στις 21 Αυγούστου 1950, ο Σ. Βενιζέλος σχηματίζει νέα κυβέρνηση συνασπισμού και διεξάγει τις εκλογές της 9ης Σεπτεμβρίου 1951, στις οποίες ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλ. Παπάγου έλαβε 114 έδρες σε σύνολο 258 και 36,53% των ψήφων, η ΕΠΕΚ του Ν. Πλαστήρα έλαβε 74 έδρες και 23,5% των ψήφων, ενώ το Κόμμα των Φιλελεύθερων του Σ. Βενιζέλου περιορίστηκε στις 57 έδρες και το Λαϊκό Κόμμα του Κ. Τσαλδάρη κέρδισε μόλις 2 έδρες.[159]

6.4. Η περίοδος της ανασυγκρότησης 1952-1967

Μετά την παραίτηση του Σ. Βενιζέλου στις 27 Οκτωβρίου 1951 και τη συνακόλουθη άρνηση του Αλ. Παπάγου να σχηματίσει κυβέρνηση

Βλ. επίσης «Παναγιώτης Πουλίτσας, 1881-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/585

Βλ. επίσης «Δημήτριος Μάξιμος, 1873-1955», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/295

159 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Αλέξανδρος Παπάγος, 1883-1955», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/198

Βλ. επίσης «Νικόλαος Πλαστήρας, 1883-1953», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/184

συνασπισμού, ο Ν. Πλαστήρας αναλαμβάνει να σχηματίσει τελικά κυβέρνηση. Η κυβέρνηση συνασπισμού του Πλαστήρα παραιτείται ένα χρόνο αργότερα και συγκεκριμένα στις 11 Οκτωβρίου 1952, οπότε διορίζεται η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Δ. Κιουσόπουλου που διεξάγει τις εκλογές της 16ης Νοεμβρίου του ιδίου έτους. Οι εκλογές ανάδειξαν τον Ελληνικό Συναγερμό του Αλ. Παπάγου με απόλυτη πλειοψηφία συγκεντρώνοντας 247 έδρες σε σύνολο 300, περιορίζοντας τη δύναμη του συνασπισμού Ένωσις Κομμάτων των Πλαστήρα-Βενιζέλου-Α.Σβώλου στις 51 έδρες. Έτσι, ο Αλ. Παπάγος σχηματίζει κυβέρνηση στις 19 Νοεμβρίου 1952, η οποία παρέμεινε στην εξουσία μέχρι το θάνατο του πρωθυπουργού της στις 4 Οκτωβρίου 1955 και παραιτήθηκε δύο ημέρες αργότερα.[160]

Ήταν η σειρά του Κ. Καραμανλή να σχηματίσει την πρώτη κυβέρνησή του στις 6 Οκτωβρίου 1955, ο οποίος διορίστηκε μάλιστα από το βασιλιά πριν προλάβουν οι βουλευτές του ισχυρού κόμματος του Ελληνικού Συναγερμού να αναδείξουν νέο αρχηγό, κίνηση η οποία δημιούργησε συνταγματικό και πολιτικό ζήτημα πυροδοτώντας εντάσεις που θεωρούσαν τη βασιλική ενέργεια ως παραβίαση των κοινοβουλευτικών θεσμών. Στις 4 Ιανουαρίου 1956 ο Καραμανλής ιδρύει την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) ενώ ο Ελληνικός Συναγερμός μετά την αποχώρηση του αντιπροέδρου του Στ. Στεφανόπουλου και την ένταξή του στο Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα, διαλύθηκε. Η κυβέρνηση Καραμανλή οδηγεί τη χώρα στις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου 1956 και καταφέρνει να συγκεντρώσει το 47,38% των ψήφων και 165 έδρες αφήνοντας πίσω της το συνασπισμό Δημοκρατική Ένωσις με 48,14% και 132 έδρες. Η νέα κυβέρνηση Καραμανλή σχηματίζεται στις 29 Φεβρουαρίου 1956 και στις 5 Μαρτίου 1958 δίνει τη θέση της στην υπηρεσιακή κυβέρνηση του Γ. Γεωργακόπουλου προκειμένου να διεξάγει τις εκλογές της 2ας Απριλίου 1958. Μετά τη διεξαγωγή των εκλογών, και συγκεκριμένα στις 17 Μαΐου του ιδίου έτους, η κυβέρνηση Γεωργακόπουλου παραιτείται και σχηματίζεται νέα κυβέρνηση υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.[161]

---

160 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

161 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Το ίδιο πολιτικό σκηνικό επαναλαμβάνεται και στις επόμενες εκλογές. Η κυβέρνηση Καραμανλή παραιτείται στις 20 Σεπτεμβρίου 1961 και σχηματίζεται η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Κ. Δόβα, επιλογή του βασιλιά Παύλου, για να οδηγήσει τη χώρα στις εκλογές της 29ης Οκτωβρίου 1961. Μετά τη διεξαγωγή των εκλογών, που διενεργήθηκαν μέσα σε ένα πνεύμα τρομοκρατίας εναντίον των ψηφοφόρων και των υποψηφίων της Αριστεράς και του Κέντρου, και συγκεκριμένα στις 4 Νοεμβρίου 1961, σχηματίζεται νέα κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, που ξεσήκωσε την αντίδραση του ηγέτη του Κέντρου, Γεωργίου Παπανδρέου, ο οποίος τη χαρακτήρισε προϊόν βίας και νοθείας. Στις 11 Ιουνίου 1963 ο Καραμανλής διαφωνεί με τη βασίλισσα Φρειδερίκη για την επίσκεψη της βασιλικής οικογένειας στην Αγγλία και υποβάλλει την παραίτηση της κυβέρνησής του (παραμένοντας όμως στην αρχηγία της ΕΡΕ) ζητώντας παράλληλα άμεση διεξαγωγή εκλογών, αίτημα το οποίο δεν έγινε αποδεκτό. Οι εκλογές διεξήχθησαν τελικά στις 3 Νοεμβρίου 1963 και η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου έλαβε 138 έδρες, μη συγκεντρώνοντας απόλυτη πλειοψηφία, ενώ η ΕΡΕ του Καραμανλή πήρε 132 έδρες. Ο Καραμανλής αποφάσισε τότε να παραιτηθεί από την αρχηγία του κόμματος και στις 9 Δεκεμβρίου 1963 αναχώρησε για το Παρίσι όπου και διέμεινε μέχρι την θριαμβευτική επάνοδό του στην ελληνική πολιτική σκηνή το 1974.[162]

Στις 19 Ιουνίου 1963, μετά την παραίτηση του Καραμανλή, διορίστηκε πρωθυπουργός από το βασιλιά Παύλο ο εξωκοινοβουλευτικός υπουργός εμπορίου της ΕΡΕ Π. Πιπινέλης, η κυβέρνηση του οποίου κάλυψε το βασιλικό ταξίδι και παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 28 Σεπτεμβρίου 1963, όταν και έδωσε τη θέση της στην υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου Στυλιανό Μαυρομιχάλη. Η κυβέρνηση αυτή ανέλαβε να οδηγήσει τη χώρα στις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963. Ο Μαυρομιχάλης προχώρησε άμεσα στην εφαρμογή μέτρων που θα διασφάλιζαν την ελευθερία στην έκφραση της βούλησης του λαού και το αδιάβλητο των εκλογών. Καλεί επίσης

---

162 *Στο ίδιο*.

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Δόβας, 1898-1973», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/748

την ηγεσία του στρατού να διασφαλίσει την μη ανάμειξη των στρατιωτικών στον εκλογικό αγώνα. Τα μέτρα αυτά ευνοούν τελικά το Κέντρο και από τις εκλογές σχηματίζεται στις 8 Νοεμβρίου 1963 η βραχυπρόθεσμη κυβέρνηση σχετικής πλειοψηφίας της Ένωσης Κέντρου του Γ. Παπανδρέου, που παραιτήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου του ιδίου έτους αρνούμενη τη στήριξη της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Ο Π. Κανελλόπουλος, ως αρχηγός της ΕΡΕ που αποτελούσε το δεύτερο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα, έλαβε διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβέρνησης η οποία όμως δεν έφερε αποτέλεσμα. Έτσι, ορίστηκαν νέες εκλογές για τις 16 Φεβρουαρίου 1964 και σχηματίστηκε η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ι. Παπαδόπουλου για να τις διεξάγει.[163]

Οι εκλογές αυτές δίνουν την απόλυτη πλειοψηφία στον Γεώργιο Παπανδρέου ο οποίος στις 19 Φεβρουαρίου 1964 σχηματίζει τη δεύτερη κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου. Στις 15 Ιουνίου 1965 όμως ο Παπανδρέου διαφώνησε με το νεαρό βασιλιά Κωνσταντίνο και την ανάμειξή του στην πολιτική και υποχρεώθηκε να παραιτηθεί από τη θέση του πρωθυπουργού (περίοδος της Αποστασίας) διατηρώντας παράλληλα την αρχηγία του κόμματος. Ακολούθησε ο σχηματισμός της πρώτης κυβέρνησης των αποστατών του Γεωργίου Αθανασιάδη Νόβα που διήρκεσε μόλις δεκαοκτώ ημέρες και παραιτήθηκε στις 4 Αυγούστου 1965 λόγω της καταψήφισής της από τη Βουλή με 167 ψήφους κατά έναντι 131 υπέρ. Στις 9 Αυγούστου 1965 ο Στέφανος Στεφανόπουλος λαμβάνει διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, η οποία όμως δεν είχε την ακριβή μορφή της εντολής αλλά τελούσε υπό την επιφύλαξη της έγκρισής της από τη κοινοβουλευτική ομάδα. Έτσι, η διερευνητική εντολή επεστράφη και στις 20 Αυγούστου 1965 σχηματίζεται η δεύτερη κυβέρνηση των Αποστατών του Ηλία Τσιριμώκου, η οποία καταψηφίζεται επίσης και παραιτείται στις 17 Σεπτεμβρίου 1965. Την ίδια μέρα ο Στ. Στεφανόπουλος σχηματίζει την τρίτη κυβέρνηση των Αποστατών κατόπιν εντολής του βασιλιά και επιτυγχάνει να λάβει λίγες ημέρες

---

163 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Στυλιανός Μαυρομιχάλης 1900-1981», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/556

μετά την ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή με 152 ψήφους υπέρ και 148 κατά. Την κυβέρνηση Στεφανόπουλου υποστήριξε η μεγάλη πλειοψηφία των βουλευτών της ΕΡΕ και του κόμματος των Προοδευτικών.[164]

Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου παραιτήθηκε στις 22 Δεκεμβρίου 1966 και σχηματίστηκε, με τη στήριξη της Ένωσης Κέντρου και της ΕΡΕ, η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ι. Παρασκευόπουλου για να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές. Στις 3 Απριλίου 1967 όμως ο βασιλιάς έπαψε την υπηρεσιακή κυβέρνηση και διόρισε πολιτική κυβέρνηση υπό τον Π. Κανελλόπουλο της ΕΡΕ. Η βασιλική αυτή αντισυνταγματική ενέργεια ξεσήκωσε ενστάσεις και συνολικά 45 βουλευτές αποστάτησαν αφήνοντας την ΕΡΕ, που ήταν το δεύτερο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα, με 99 έδρες, ενώ η Ένωση Κέντρου που ήταν το ισχυρότερο κόμμα μπόρεσε να διατηρήσει 126 έδρες. Αποτέλεσμα της πολιτικής αστάθειας ήταν το στρατιωτικό κίνημα της 21ης Απριλίου 1967.[165]

Κεφάλαιο 7
Στρατιωτική δικτατορία (1967-1974)

Την 21η Απριλίου 1967 σημειώθηκε στρατιωτικό κίνημα που, εκμεταλλευόμενο την πολιτική αστάθεια, κατέλυσε τη δημοκρατία στην Ελλάδα και επέβαλε τη δικτατορία. Επικεφαλής ήταν ο ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός και οι συνταγματάρχες Νικόλαος Μακαρέζος και Γεώργιος Παπαδόπουλος. Το κίνημα εκδηλώθηκε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου των εκλογών που είχαν προκηρυχθεί για τις 28 Μαΐου του ιδίου έτους και την εξουσία ασκούσε η ΕΡΕ ήδη από τις 3 Απριλίου. Στόχος του,

---

164 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

Βλ. επίσης «Στέφανος Στεφανόπουλος, 1899-1982», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/199

Βλ. επίσης «Ηλίας Τσιριμώκος, 1907-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1388

165 Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις

ήταν η διαμόρφωση ενός «υγιούς» πολιτικού συστήματος με βασικό άξονα την «εθνικόφρονη» παράταξη και χαρακτηριστικά «αστυνομικού κράτους» στο οποίο ο στρατός θα είχε παρεμβατικό ρόλο. Ως πρόσχημα χρησιμοποιήθηκε ο κομμουνιστικός κίνδυνος, παρά τα μικρά ποσοστά της κομμουνιστικής Αριστεράς (ΕΔΑ), η οποία στις εκλογές του 1964 είχε λάβει ένα ποσοστό της τάξης του 11,8%.[166]

Η «Επανάσταση», κατά τους θιασώτες του καθεστώτος, ξεκίνησε στις 2 τα ξημερώματα και τα πρώτα τανκς βγήκαν από το Κέντρο Εκπαίδευσης Τεθωρακισμένων με διοικητή τον Παττακό, που βρισκόταν στη σημερινή Πολυτεχνειούπολη, καταλαμβάνοντας όλα τα στρατηγικά σημεία της Αθήνας, όπως π.χ. τη Βουλή, τα Υπουργεία, τα Ανάκτορα, κλπ. Παράλληλα, ο συνταγματάρχης Ιωάννης Λαδάς έστειλε δυνάμεις του κινήματος να συλλάβουν την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία. Ο αντιστράτηγος Οδυσσέας Αγγελής, ο οποίος ανέλαβε την αρχηγία του ΓΕΣ εκτρέποντας τον αντιστράτηγο Σπαντιδάκη, εξασφάλισε την υπακοή του στρατεύματος σε όλη τη χώρα μέσα από την εφαρμογή του ΝΑΤΟϊκού σχεδίου «Προμηθεύς».[167]

Η τακτική του αιφνιδιασμού λειτούργησε αποτελεσματικά και ήδη στις 3:30 τα ξημερώματα της 21ης Απριλίου το στρατιωτικό κίνημα ήταν κυρίαρχο. Την ίδια μέρα καταργήθηκε το Σύνταγμα και ματαιώθηκαν οι προγραμματισμένες για την 28η Μαΐου εκλογές. Στις 7 το πρωί οι ηγέτες πραξικοπηματίες ζήτησαν από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, υπό την απειλή τανκς, να ορκίσει την κυβέρνησή τους. Ο Κωνσταντίνος υποχρεώθηκε να προχωρήσει στην ορκωμοσία της κυβέρνησης, η οποία διεξήχθη αργά το απόγευμα. Πρωθυπουργός -τυπικά- της νέας κυβέρνησης ορίστηκε ο

---

166 «Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/250

Βλ. επίσης Ψυχάρης Σταύρος, «Πώς η Δικτατορία έπιασε στον ύπνο τη Δημοκρατία», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=695930

Βλ. επίσης Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ (2017), «Ανακοίνωση για το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», 5/3/2017, διαθέσιμο στο http://www.rizospastis.gr/story.do?id=9258860

167 «Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/250

εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Κωνσταντίνος Κόλλιας, όμως ουσιαστικά ο Γεώργιος Παπαδόπουλος ήταν εκείνος που λάμβανε τις αποφάσεις. Την ίδια μέρα ξεκίνησαν οι συλλήψεις και οι δολοφονίες των ιδεολογικά διαφωνούντων πολιτών, ενώ λίγες ημέρες μετά οι αντιφρονούντες εξορίζονται ή κρίνονται ένοχοι από τα Έκτακτα Στρατοδικεία.[168]

Τον Δεκέμβριο του 1967 (13/12/1967) αποτυγχάνει το βασιλικό αντιπραξικόπημα και ο Κωνσταντίνος επιλέγει να διαφύγει στη Ρώμη. Αντιβασιλιάς ορίζεται ο Ζωιτάκης και πρωθυπουργός αναλαμβάνει ο Γεώργιος Παπαδόπουλος. Στις 29 Σεπτεμβρίου 1968, το δημοψήφισμα, που υποτίθεται ότι οι πολίτες θα αποτύπωναν ελεύθερα τη γνώμη τους, εγκρίνει το χουντικό «Σύνταγμα» με 93,9% ενώ μόνον 5,68% ήταν το ποσοστό εκείνων που δε φοβήθηκαν τις κυρώσεις του καθεστώτος. Τον Δεκέμβριο του επόμενου έτους

Βλ. επίσης Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Η ομάδα Παπαδόπουλου στην τελική ευθεία προς την εξουσία (1966-1967)», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ), σ. 80, διαθέσιμο στο file:///C:/Users/User/Downloads/LK_2010_03_text.pdf

168 «Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/250

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο 1967-1975 – Δικτατορία και αντίσταση», διαθέσιμο στο https://www.e-dromos.gr/%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF-1967-1974-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83/

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

Βλ. επίσης Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Η ομάδα Παπαδόπουλου στην τελική ευθεία προς την εξουσία (1966-1967)», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ), σ. 81, διαθέσιμο στο file:///C:/Users/User/Downloads/LK_2010_03_text.pdf: «Τη νύκτα και τα ξημερώματα της 21ης Απριλίου 1967 συνελήφθησαν σε όλη τη χώρα 8270 άτομα».

Βλ. επίσης *στο ίδιο*, σ. 82: «Οι 8270 συλληφθέντες […] συγκεντρώθηκαν σε γήπεδα και στον Ιππόδρομο του Φαλήρου (όπου ο ανθυπίλαρχος Κωνσταντίνος Κώτσαρης εξετέλεσε εξ επαφής τον 46χρονο Παναγιώτη Ελή). Στη συνέχεια, οι 6118 από αυτούς εξορίστηκαν τελικώς στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της νήσου Γυάρου».

η Ελλάδα αποπέμπεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης λόγω καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ τον Φεβρουάριο του 1970 η τότε ΕΟΚ διακόπτει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την χώρα. Τον Ιανουάριο του 1972, ο στρατιωτικός νόμος αίρεται σε ολόκληρη τη χώρα, πλην της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, ενώ οι Μακαρέζος και Παττακός αναλαμβάνουν τη θέση των Αντιπροέδρων της «Εθνικής Κυβέρνησης». Η πλήρης άρση του στρατιωτικού νόμου σημειώθηκε στις 20 Αυγούστου του επόμενου έτους, συνοδευόμενη από γενική αμνηστία στους πολιτικούς κρατούμενους.[169]

Τον Ιούνιο του 1973 καταργείται η μοναρχία και εγκαθιδρύεται η «Κοινοβουλευτική Προεδευτική Δημοκρατία» με πρόεδρο της Δημοκρατίας τον Γεώργιο Παπαδόπουλο και αντιπρόεδρο τον Οδυσσέα Αγγελή. Λίγους μήνες αργότερα, και συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 1973, το καθεστώς προέβη σε μια προσπάθεια φιλελευθεροποίησης διορίζοντας πρωθυπουργό τον Σπύρο Μαρκεζίνη. Τον Νοέμβριο του 1973 όμως, η μαζική εξέγερση των Ελλήνων με αφετηρία την κατάληψη του Πολυτεχνείου από τους φοιτητές και το σύνθημα «Ψωμί-Παιδεία-Ελευθερία-Εθνική Ανεξαρτησία», σηματοδοτεί συγκρούσεις στο κέντρο της Αθήνας με νεκρούς και τραυματίες, επαναφέροντας τον στρατιωτικό νόμο. Σημειώνεται νέο πραξικόπημα, αυτή τη

---

169 «Χρονολόγιο 1967-1975 – Δικτατορία και αντίσταση», διαθέσιμο στο https://www.e-dromos.gr/%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF-1967-1974-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83/

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ (2017), «Ανακοίνωση για το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», 5/3/2017, διαθέσιμο στο http://www.rizospastis.gr/story.do?id=9258860

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

φορά από τον Ιωαννίδη. Πρόεδρος της Δημοκρατίας ορίζεται ο Γκιζίκης, ενώ πρωθυπουργός αναλαμβάνει ο Ανδρουτσόπουλος.[170]

Η δικτατορία, γνωστή και ως η «Επταετία», ήταν η απόληξη της μετεμφυλιακής περιόδου και αναγνωρίζεται ως μία από τις πιο μελανές στιγμές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Κυβέρνησε την Ελλάδα για 7 συναπτά έτη, 3 μήνες και 3 ημέρες. Η κατάρρευσή της στις 23 Ιουλίου 1974 ήρθε μετά το υποκινηθέν από τον Ιωαννίδη πραξικόπημα στην Κύπρο με την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του εκλεγμένου Προέδρου Μακάριου προς αντικατάστασή του από τον ελεγχόμενο από το καθεστώς Σαμψών και τη συνακόλουθη τουρκική εισβολή βάσει του σχεδίου «Αττίλας» που εκμεταλλεύτηκε την πολιτική αναταραχή και τελικά διαίρεσε τη μεγαλόνησο.[171]

---

170 «Χρονολόγιο 1967-1975 – Δικτατορία και αντίσταση», διαθέσιμο στο https://www.e-dromos.gr/%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF-1967-1974-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83/

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ (2017), «Ανακοίνωση για το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», 5/3/2017, διαθέσιμο στο http://www.rizospastis.gr/story.do?id=9258860

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

171 «Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/250

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

Βλ. επίσης Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Οι γνωστοί "άγνωστοι" απριλιανοί συνωμότες», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ), σ. 30, διαθέσιμο στο file:///C:/Users/User/Downloads/LK_2010_03_text.pdf

Κεφάλαιο 8
Η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία (1974-…)

8.1. Νέα Δημοκρατία

Μετά την κατάρρευση της χούντας,[172] στις 24 Ιουλίου 1974 έρχεται θριαμβευτικά στην Ελλάδα από το Παρίσι που βρίσκεται αυτοεξόριστος ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο οποίος ορκίζεται πρωθυπουργός και, διακρινόμενος για τον αντικομμουνισμό και την αντιμοναρχική του στάση, σχηματίζει κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, από την οποία απουσιάζουν τα κόμματα της Αριστεράς και ο Ανδρέας Παπανδρέου. Πρώτο μέλημα της νέας κυβέρνησης (στις 26/7/1974 και την 1/8/1974) είναι η κατάργηση όλων των πράξεων της χούντας και του Συντάγματός της, η αντικατάσταση της χουντικής ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων, η απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων της χούντας και η επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1952 πλην του άρθρου 1 που όριζε τη μορφή του πολιτεύματος για το οποίο προβλέπεται η διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Επίσης, ως αντίδραση για την άρνηση των συμμαχικών δυνάμεων να αντιταχθούν στην προέλαση των Τούρκων στην Κύπρου βάσει του σχεδίου «Αττίλας 2», που έλαβε χώρα μόλις τρεις εβδομάδες μετά την ανάληψη της νέας κυβέρνησης, ο Καραμανλής προχώρησε στην αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ.[173]

---

172 Σπουρδαλάκης Μιχάλης & Παπαβλασόπουλος Ευθύμης, *Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων και οι Μετασχηματισμοί στο Σύστημα Εκπροσώπησης*, σ. 297: «Η μεταπολίτευση αποτέλεσε αναμφίβολα τομή για το πολιτικό σύστημα της χώρας».

Στο ίδιο, σ. 299: «Στο φιλελεύθερο πλαίσιο της μεταπολίτευσης, το οποίο είναι πλέον απαλλαγμένο από εξωθεσμικές παρεμβάσεις, κηδεμονίες και υποχρεώσεις, οι κομματικοί σχηματισμοί, που μάλιστα έρχονται στο προσκήνιο ως νέοι και σε διακριτή αντιπαλότητα με το προδικτατορικό κομματικό σύστημα, αναδεικνύονται σε πρωταγωνιστές των διαδικασιών της μετάβασης στη δημοκρατία. […] Η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία είναι χωρίς αμφιβολία μια δημοκρατία των κομμάτων, μια κομματική δημοκρατία».

173 «Χρονολόγιο 1967-1975 – Δικτατορία και αντίσταση», διαθέσιμο στο https://www.e-dromos.gr/%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF-1967-1974-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE

Τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974 κερδίζει με άνετη πλειοψηφία (54,2%) το κεντροδεξιό ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού κόμμα που ίδρυσε δυο μήνες νωρίτερα ο Καραμανλής, η Νέα Δημοκρατία. Τον Δεκέμβριο (8/12/1974) το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος κατήργησε οριστικά τη βασιλεία και εγκαθίδρυσε τη Γ΄ Ελληνική αβασίλευτη Δημοκρατία. Στις 23 Αυγούστου του επόμενου έτους, οι πραξικοπηματίες Παπαδόπουλος, Μακαρέζος, Παττακός καταδικάστηκαν σε θάνατο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, όμως ο πρωθυπουργός Καραμανλής μετέτρεψε την ποινή που τους επέβαλε το δικαστήριο σε ισόβια κάθειρξη, μη επιθυμώντας να αντιμετωπίσει τις όποιες αντιδράσεις προέκυπταν από την εκτέλεση της θανατικής ποινής.[174]

%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83/

Βλ. επίσης «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1907-1998», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/231

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

174 «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s

Βλ. επίσης Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

Βλ. επίσης «Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1907-1998», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/231

Τον Ιούνιο του 1975, η ψήφιση ενός νέου προοδευτικού Συντάγματος εμβάθυνε τη δημοκρατία στη χώρα. Καθιερώθηκε επίσης η δημοτική ως επίσημη γλώσσα του κράτους επιλύοντας οριστικά το χρονίζον γλωσσικό ζήτημα. Το ήπιο πολιτικό κλίμα συντέλεσε στην άνετη επικράτηση του Καραμανλή και στις επόμενες εκλογές που διεξήχθησαν τον Νοέμβριο το 1977. Παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 10/5/1980, οπότε τον διαδέχθηκε ο Γεώργιος Ράλλης που εκλέχθηκε αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας από την κοινοβουλευτική ομάδα. Στην εξαετία της θητείας του Καραμανλή η διεθνής ενεργειακή κρίση έπληξε τη χώρα, όμως το εθνικό εισόδημα συνέχισε να αυξάνεται με ρυθμό 5% ετησίως και το κατά κεφαλήν εισόδημα κατά 50%. Σε αυτό συνέδραμαν και οι εθνικοποιήσεις μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων (όπως π.χ. η Ολυμπιακή). Στη διάρκεια της διακυβέρνησής του, η Ελλάδα εντάχθηκε τελικά στην ΕΟΚ, ενώ παράλληλα έγιναν διπλωματικές επαφές με τις γειτονικές κομμουνιστικές χώρες και τη Ρωσία. Στις 18 Οκτωβρίου 1981 η Νέα Δημοκρατία έχασε τις εκλογές και στις αρχές Δεκεμβρίου του ιδίου έτους (και συγκεκριμένα στις 9 Δεκεμβρίου 1981) νέος αρχηγός ανέλαβε ο Ευάγγελος Αβέρωφ.[175]

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

175 «Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1907-1998», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/231

Βλ. επίσης «Γεώργιος Ράλλης, 1918-2006», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/150

Βλ. επίσης «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

8.2. ΠΑΣΟΚ

Στις εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981 νικητής αναδείχτηκε το ΠΑΣΟΚ λαμβάνοντας το 48,6% των ψήφων έναντι 35,86% της ΝΔ και 10,93% του ΚΚΕ. Είχε έρθει πλέον η ώρα του «σοσιαλιστικού» μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας, η ώρα της Αλλαγής[176] και του Ανδρέα Παπανδρέου που ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας στις 21 Οκτωβρίου 1981. Και ενώ στην προεκλογική περίοδο δέσποζαν τα Συνθήματα «Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» και «Έξω από την ΕΟΚ», το δεύτερο εξάμηνο του 1983 ο Παπανδρέου βρέθηκε να προεδρεύει της ΕΟΚ, ενώ παράλληλα φρόντιζε να εξασφαλίζει την -συχνά υπέρμετρη- εισροή κοινοτικών κονδυλίων στη χώρα. Άσκησε μια πολιτική που επιζητούσε να τονώσει την οικονομία και το κράτος πρόνοιας και να αποκαταστήσει τα τμήματα εκείνα της κοινωνίας που είχαν εκδιωχθεί από το μετεμφυλιακό κράτος (όπως για παράδειγμα της αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης των ΕΑΜ/ΕΛΑΣ).[177] Η πρώτη αυτή θητεία του ΠΑΣΟΚ, η περίοδος δηλαδή 1981-1985, έχει χαρακτηριστεί ως «το απόγειο της Μεταπολίτευσης».[178]

---

176 Λυριντζής Χρήστος (1990), «Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές», στο *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80*, Χρήστος Λυριντζής & Ηλίας Νικολακόπουλος (επιμ.), Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Εκδόσεις Θεμέλιο, σ. 59: «Στη μεταδικτατορική Ελλάδα τα νεοσύστατα και ανασφαλή μικροαστικά στρώματα αισθάνονται έντονα τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης (διεθνούς και εσωτερικής) και την απειλή της ανάπτυξης και του εξορθολογισμού του καπιταλισμού στο πλαίσιο της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. […] Τα αιτήματα για προστασία συγκεκριμένων ομάδων και συμφερόντων πολλαπλασιάζονται, και το ΠΑΣΟΚ προβάλλει ως εγγυητής των κάθε λογής αιτημάτων και συμφερόντων. Το αίτημα της αλλαγής συνδυάστηκε με την προσδοκία ικανοποίησης κάθε ομάδας, και με την τιμωρία όσων παρουσιάστηκαν ως εχθροί του λαού».

177 Λυριντζής Χρήστος, «Το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ΄, σ. 350.

«1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

Βλ. επίσης Δεμέτης Χρήστος (2016), «Τα συνθήματα του Ανδρέα Παπανδρέου», διαθέσιμο στο http://news247.gr/eidiseis/afieromata/andreas-papandreou/ta-synthhmata-toy-andrea-papandreoy.4129218.html

178 Τράντας Νικόλαος 2002, *Το κράτος στη θεωρία και πράξη του ΠΑΣΟΚ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 162.

Στις 2 Ιουνίου 1985 διεξήχθησαν νέες εκλογές, λόγω της παραίτησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή από τη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας, εξαιτίας του διαφαινόμενου περιορισμού των εξουσιών του που προωθούσε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μέσω της αναθεώρησης του συντάγματος. Το σύνθημα «Εδώ και τώρα αλλαγή» έγινε πλέον «ΠΑΣΟΚ για ακόμη καλύτερες μέρες». Και στις εκλογές αυτές η νίκη του ΠΑΣΟΚ ήταν συντριπτική. Το κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου έλαβε 45,82% έναντι 40,85% της ΝΔ και 9,89% του ΚΚΕ. Όμως, η κρατικοποίηση των προβληματικών επιχειρήσεων, οι εκατοντάδες χιλιάδες προσλήψεις στο δημόσιο και οι παροχές επιπλέον συντάξεων σε πολλές κατηγορίες συνταξιούχων (όπως για παράδειγμα στους αγωνιστές της εθνικής αντίστασης, τους αναπήρους, κλπ) οδήγησαν την ελληνική οικονομία σε κραχ. Αμέσως μετά τις εκλογές το ταμείο του κράτους είχε στερέψει. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η αλλαγή της πολιτικής του Παπανδρέου, ο οποίος από την πολιτική των κρατικοποιήσεων και των παροχών έκανε στροφή προς την πολιτική της λιτότητας. Εφαρμόστηκε το λεγόμενο «Σταθεροποιητικό πρόγραμμα της οικονομίας», το οποίο προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την υποτίμηση της δραχμής κατά 15%, την περικοπή των δημοσίων δαπανών και την αύξηση των φορολογικών εισόδων. Η κυβέρνηση κατηγορήθηκε τότε ως αντιλαϊκή και τεχνοκρατική. Όμως, το 1988, έναν χρόνο δηλαδή πριν από τις εκλογές που θα διεξάγονταν το 1989, ο Παπανδρέου έκανε νέα στροφή στον τομέα της οικονομίας εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο παροχών, με χιλιάδες προσλήψεις στο δημόσιο και

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

Βλ. επίσης Σπουρδαλάκης Μιχάλης & Παπαβλασόπουλος Ευθύμης, *Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων και οι Μετασχηματισμοί στο Σύστημα Εκπροσώπησης*, σ. 303: «Η περίοδος 1981-1990 ήταν ίσως η κρισιμότερη στη μεταπολίτευση, διότι αποσαφήνισε τα χαρακτηριστικά του κομματικού και πολιτικού συστήματος και διέπλασε την “ιστορική” φυσιογνωμία των δύο μεγάλων κομμάτων».

παράλληλο πλήθος δανείων από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του εξωτερικού. Αποκορύφωμα της νέας αυτής περιόδου του ΠΑΣΟΚ είναι η ιστορική φράση «Τσοβόλα δώστα όλα» (με τον Δημήτρη Τσοβόλα στη θέση του Υπουργού Οικονομικών).[179]

Ήταν όμως μια δύσκολη χρονική περίοδος για το κυβερνών κόμμα. Ήταν μια περίοδος ξεσπάσματος σκανδάλων που έμεινε στην ιστορία ως το «βρώμικο '89» και οι παροχές αυτές δεν αρκούσαν, όπως φάνηκε, για να το κρατήσουν στην εξουσία. Η σκανδαλολογία αυτή δεν έχει προηγούμενο στην ελληνική πολιτική ιστορία. Η κυβέρνηση κατηγορήθηκε ως λαϊκιστική[180] και ως κυβέρνηση απατεώνων. Το ΠΑΣΟΚ υπό το βάρος των υποθέσεων των τηλεφωνικών υποκλοπών, του γιουγκοσλαβικού καλαμποκιού, που είχε παρουσιαστεί ως ελληνικό για να ληφθούν μεγαλύτερες επιδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, και του «σκανδάλου του αιώνα» δηλαδή του σκανδάλου Κοσκωτά, ιδιοκτήτη της Τράπεζας Κρήτης, ο οποίος με τις περίφημες κούτες «πάμπερς» δωροδοκούσε κυβερνητικά στελέχη (μεταξύ των οποίων ακουγόταν το όνομα και του ίδιου του Ανδρέα Παπανδρέου) υποχρεώνεται να προκηρύξει εκλογές στις 18 Ιουνίου 1989. Οι εκλογές αναδεικνύουν πρώτο

---

179 «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

Βλ. επίσης Δεμέτης Χρήστος (2016), «Τα συνθήματα του Ανδρέα Παπανδρέου», διαθέσιμο στο http://news247.gr/eidiseis/afieromata/andreas-papandreou/ta-synthhmata-toy-andrea-papandreoy.4129218.html

Βλ. επίσης «Τα πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ» (2015), διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/san-simera/ta-prosopa-toy-pasok-1974-2012

Βλ. επίσης Τράντας Νικόλαος 2002, *Το κράτος στη θεωρία και πράξη του ΠΑΣΟΚ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 171-172, 191.

180 Λυριντζής Χρήστος (1990), «Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές», στο *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80*, Χρήστος Λυριντζής & Ηλίας Νικολακόπουλος (επιμ.), Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σ. 44: «Τις δύο τελευταίες δεκαετίες ο λαϊκισμός αποτελεί κεντρικό πρόβλημα στην ελληνική πολιτική σκηνή, λόγω της σύνδεσής του με την πολιτική πρακτική του ΠΑΣΟΚ, το οποίο χαρακτηρίστηκε λαϊκίστικο κόμμα».

Στο ίδιο, σ. 50: «Ο λαϊκισμός ορίζεται από τη λογική της απλοποίησης και διχοτόμησης του κοινωνικού και πολιτικού χώρου».

Στο ίδιο, σ. 57: «Ο όρος αποδίδεται κυρίως στο ΠΑΣΟΚ από τους αντιπάλους του, το ίδιο το κόμμα πάντως ουδέποτε τον αποδέχθηκε».

κόμμα τη Νέα Δημοκρατία με 44,25%, ενώ ακολουθούν το ΠΑΣΟΚ με 39,15% και ο Συνασπισμός (η εκλογική συμμαχία του ΚΚΕ και της Ελληνικής Αριστεράς) με 13,12%. Ωστόσο, λόγω του εκλογικού νόμου, το αποτέλεσμα των εκλογών δεν δίνει σε κανένα κόμμα την αυτοδυναμία.[181]

8.3. Κυβέρνηση συνεργασίας

Στις 2 Ιουλίου 1989, μετά την αποτυχία της Νέας Δημοκρατίας υπό τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη να κερδίσει την αυτοδυναμία στις εκλογές, ο στρατιωτικός και πολιτικός Τζαννής Τζαννετάκης ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας στην κυβέρνηση συνεργασίας της Νέας Δημοκρατίας και του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου. Η μεταβατική αυτή κυβέρνηση, που συστήθηκε για την «κάθαρση», έστειλε τον Ανδρέα Παπανδρέου στο Ειδικό Δικαστήριο και στο εδώλιο του κατηγορουμένου για το σκάνδαλο Κοσκωτά. Η κίνηση αυτή συσπείρωσε τα μέλη του ΠΑΣΟΚ που αισθάνθηκαν ότι το κόμμα τους βρίσκεται υπό διωγμό από τη συμμαχία ΝΔ και αριστεράς. Στις 12 Οκτωβρίου 1989, ο Συνασπισμός ήρε την εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Τζαννετάκη και ορίστηκε υπηρεσιακός πρωθυπουργός ο αεροπαγίτης Ιωάννης Γρίβας προκειμένου να οδηγήσει τη χώρα σε νέες εκλογές.[182]

---

181 «"Βρώμικο '89": Η συγκυβέρνηση και η κάθαρση», διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%C2%AB%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%E2%80%9989%C2%BB-%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BA%CE%AC%CE%B8%CE%B1%CF%81%CF%83%CE%B7

Βλ. επίσης «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

Βλ. επίσης Τράντας Νικόλαος 2002, *Το κράτος στη θεωρία και πράξη του ΠΑΣΟΚ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 171, 184, 194.

182 «Τζαννής Τζαννετάκης, 1927-2010», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/404

Βλ. επίσης «Ιωάννης Γρίβας, 1923-2016», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/488

Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 5 Νοεμβρίου 1989 όμως για μια ακόμη φορά η Νέα Δημοκρατία δεν συγκέντρωσε αυτοδυναμία, παρά το υψηλό ποσοστό του 46,19%, έναντι του 40,67% του ΠΑΣΟΚ και του 10,97% του Συνασπισμού. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν ο σχηματισμός οικουμενικής κυβέρνησης, με τη συμμετοχή της Νέας Δημοκρατίας, του ΠΑΣΟΚ και του Συνασπισμού, υπό τον οικονομολόγο και πανεπιστημιακό Ξενοφώντα Ζολώτα. Η θητεία της εν λόγω κυβέρνησης έληξε στις 11 Απριλίου 1990, όταν η Νέα Δημοκρατία πέτυχε να κερδίσει την επιζητούμενη αυτοδυναμία στις εκλογές της 8ης Απριλίου 1990.[183]

Βλ. επίσης «"Βρώμικο '89": Η συγκυβέρνηση και η κάθαρση», διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%C2%AB%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%E2%80%9989%C2%BB-%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BA%CE%AC%CE%B8%CE%B1%CF%81%CF%83%CE%B7

Βλ. επίσης Τράντας Νικόλαος 2002, *Το κράτος στη θεωρία και πράξη του ΠΑΣΟΚ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 185-186.

183 «Τζαννής Τζαννετάκης, 1927-2010», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/404

Βλ. επίσης «Ξενοφών Ζολώτας, 1904-2004», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/381

Βλ. επίσης «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

Βλ. επίσης «"Βρώμικο '89": Η συγκυβέρνηση και η κάθαρση», διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%C2%AB%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%E2%80%9989%C2%BB-%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BA%CE%AC%CE%B8%CE%B1%CF%81%CF%83%CE%B7

8.4. Η εναλλαγή ανάμεσα στο δίπολο ΝΔ – ΠΑΣΟΚ και η νέα κυβέρνηση συνεργασίας

Η Νέα Δημοκρατία, με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, που ανέλαβε την αρχηγία την 1η Σεπτεμβρίου 1984 όταν παραιτήθηκε ο Ευάγγελος Αβέρωφ,[184] είχε τη διακυβέρνηση της χώρας από τις 11 Απριλίου 1990 μέχρι τις 13 Οκτωβρίου 1993, όταν στις εκλογές της 10ης Οκτωβρίου 1993 κέρδισε το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου.[185] Άσκησε μια μετριοπαθή φιλελεύθερη πολιτική, με σεβασμό στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα και συμμετοχή στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία έληξε με την πτώση της κυβέρνησης λόγω της κοινωνικής δυσαρέσκειας και των εσωτερικών αντιθέσεων και διαφωνιών. Η κοινωνική μάλιστα έκρηξη που σημειώθηκε το 1992 ήταν το αποτέλεσμα της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης η οποία περιόριζε τα λαϊκά εισοδήματα και προσανατολιζόταν σε ιδιωτικοποιήσεις (όπως για παράδειγμα την πώληση του 49% των μετοχών του ΟΤΕ σε ιδιώτες), αλλά και των εσωκομματικών αντιπαραθέσεων της ΝΔ που αμφισβητούσαν την ακολουθούμενη οικονομική πολιτική υποστηρίζοντας ότι δεν δημιουργεί ανάπτυξη. Η κοινωνική δυσαρέσκεια ήταν επίσης απόρροια της εμφάνισης του εθνικιστικού παράγοντα αφού αφενός από τον Ιανουάριο του 1991 κύματα Αλβανών και Βορειοηπειρωτών καταφθάνουν στην Ελλάδα δημιουργώντας ξενοφοβικές και ρατσιστικές τάσεις και αφετέρου εμφανίζεται το «σκοπιανό» ζήτημα με το νεοσύστατο κράτος της πρώην Γιουγκοσλαβίας να διεκδικεί το όνομα «Μακεδονία». Σε αυτά έρχεται να προστεθεί το αποτέλεσμα της δίκης του Ανδρέα Παπανδρέου που αναβαθμίζει τον τελευταίο στη λαϊκή συνείδηση και δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για πρόφαση προκειμένου να ξεκαθαριστούν οι πολιτικοί λογαριασμοί των δύο

184 «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/

185 Λυριντζής Χρήστος (1990), «Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές», στο *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80*, Χρήστος Λυριντζής & Ηλίας Νικολακόπουλος (επιμ.), Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Εκδόσεις Θεμέλιο, σ. 67: «Κατά την περίοδο που βρισκόταν στην αντιπολίτευση η Νέα Δημοκρατία υιοθέτησε συχνά έναν λαϊκιστικό λόγο, στην προσπάθειά της να αντιπαρατεθεί στο λόγο του ΠΑΣΟΚ. Έτσι το ΠΑΣΟΚ παρουσιάστηκε ως η αποκλειστική αιτία όλων των προβλημάτων και η Νέα Δημοκρατία ως η απελευθερωτική δύναμη που θα έσωζε τον τόπο από την τυραννία του ΠΑΣΟΚ».

πολιτικών ανδρών (Μητσοτάκη έναντι Παπανδρέου). Η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο το καλοκαίρι του 1993 όταν ξέσπασε η υπόθεση των υποκλοπών, οι καταγγελίες δηλαδή που αφορούσαν την παρακολούθηση των τηλεφώνων των πολιτικών αντιπάλων της κυβέρνησης Μητσοτάκη, υποχρεώνοντας τον πρωθυπουργό να κηρύξει πρόωρες εκλογές.[186]

Τις εκλογές της 10ης Οκτωβρίου 1993 κερδίζει το ΠΑΣΟΚ με 46,88% των ψήφων έναντι 39,3% της ΝΔ. Έτσι, στις 13 Οκτωβρίου 1993 το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου επανέρχεται στην εξουσία εξασφαλίζοντας την ψήφο του ελληνικού λαού που με τον τρόπο αυτό εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του απέναντι στην κυβέρνηση Μητσοτάκη και τις νεοφιλελεύθερες επιλογές της. Όμως πλέον οι εγχώριες αλλά και οι διεθνείς συνθήκες ήταν διαφορετικές λόγω της οικονομικής και πολιτικής κατάστασης που διαμορφωνόταν. Η Ελλάδα όφειλε να προσαρμοστεί στα στενά περιθώρια που της έδινε η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να ενταχτεί στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Έτσι, την περίοδο αυτή, ο πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου έδωσε προτεραιότητα στις προσπάθειες σταθεροποίησης της οικονομίας και της σταδιακής προσαρμογής της στους στόχους ένταξης στην ΟΝΕ με αποτέλεσμα τη δυσαρέσκεια της ελληνικής κοινωνίας και δη των χαμηλότερων κοινωνικά τάξεων, που, ενθυμούμενα τις παροχές των προηγούμενων κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ και με μειωμένα τα εισοδήματά τους από τις

---

186 «Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, 1918-2017», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1394

Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η περίοδος Μαΐου 1990-Οκτωβρίου 1993», διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/14_politique%20interior.pdf

Βλ. επίσης Ραβανός Άρης (2008), «Πώς έπεσε ο Μητσοτάκης», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=188427

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

πολιτικές της κυβέρνησης της ΝΔ, περίμεναν άλλα από αυτή την κυβέρνηση.[187] Όπως επισημαίνει δε ο Βερναρδάκης, το «διαχειριστικό κόμμα» της προηγούμενης δεκαετίας με χαρακτήρα «αριστερού» σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, είχε αρχίσει πλέον να διαμορφώνεται σε «κόμμα διακυβέρνησης» με χαρακτήρα «συντηρητικά μετατοπισμένου» σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, ενώ κατά την επόμενη περίοδο (περίοδο Σημίτη) το ΠΑΣΟΚ είχε πλέον διαμορφωθεί σε ένα «κόμμα του κράτους» με χαρακτήρα κόμματος της «κεντροαριστεράς» και από «κόμμα των μη-προνομιούχων» είχε μετατραπεί σε «κόμμα των εξασφαλισμένων».[188]

Στις 18 Ιανουαρίου 1996, λόγω της παραίτησης του Ανδρέα Παπανδρέου εξαιτίας της επιβαρυμένης υγείας του, εκλέγεται ο Κώστας Σημίτης πρωθυπουργός από την Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠΑΣΟΚ. Στις 30 Ιουνίου του ιδίου έτους αναδεικνύεται πρόεδρος του κόμματος, ενώ στις εκλογές της 22^{ας} Σεπτεμβρίου 1996 το ΠΑΣΟΚ κερδίζει τις εκλογές με αυτοδυναμία με ποσοστό 41,49% έναντι 38,12% της ΝΔ και επανεκλέγεται πρωθυπουργός. Επί προεδρίας του, διεξάγονται και οι εκλογές της 9^{ης} Απριλίου 2000 τις οποίες και πάλι κερδίζει το ΠΑΣΟΚ και μάλιστα με αυξημένο ποσοστό που ανέρχεται στο 43,79% και ο Κώστας Σημίτης εκλέγεται για μία ακόμη φορά πρωθυπουργός. Επί θητείας του, το ΠΑΣΟΚ αλλάζει προφίλ μετασχηματιζόμενο σε έναν φορέα του «Κέντρου», απογοητεύοντας ακόμη περισσότερο τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού (όπως για παράδειγμα τους συνταξιούχους και τους αγρότες) που σταδιακά το εγκαταλείπουν. Παράλληλα, ξεσπούν το σκάνδαλο του χρηματιστηρίου, το σκάνδαλο των εξοπλιστικών προγραμμάτων και το

---

187 Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: Από το "κόμμα μαζών" στο "κόμμα του κράτους", διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/8_evolution%20pasok.pdf

Βλ. επίσης «Τα πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ» (2015), διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/san-simera/ta-prosopa-toy-pasok-1974-2012

Βλ. επίσης Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η περίοδος Μαΐου 1990-Οκτωβρίου 1993», διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/14_politique%20interior.pdf

188 Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: Από το "κόμμα μαζών" στο "κόμμα του κράτους", διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/8_evolution%20pasok.pdf

σκάνδαλο με τα «μαύρα» ταμεία της Siemens που προκάλεσαν την κοινωνική δυσαρέσκεια. Βλέποντας τις εκροές των ψηφοφόρων, ο Κώστας Σημίτης παραιτείται από την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και τον Φεβρουάριο του 2004 εκλέγεται στη θέση του προέδρου του κόμματος ο Γιώργος Παπανδρέου με στόχο να οδηγήσει το κόμμα σε εκλογική νίκη. Ωστόσο, στις εκλογές του 2004, μη εξασφαλίζοντας την ψήφο των λαϊκών στρωμάτων, το ΠΑΣΟΚ ηττείται με ποσοστό 40,55% και η ΝΔ σχηματίζει για μία ακόμη φορά κυβέρνηση.[189]

Στις 8 Μαρτίου 2004 αναλαμβάνει τα ηνία της χώρας ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ανιψιός του συνονόματου Έλληνα πολιτικού, υποσχόμενος, μεταξύ άλλων, διαφάνεια, μεταρρυθμίσεις στην οικονομία και την εκπαίδευση και μείωση της ανεργίας. Στις 16 Αυγούστου 2007 προκήρυξε πρόωρες εκλογές για τις 16 Σεπτεμβρίου 2007, τις οποίες κέρδισε με ποσοστό 41,8%, ισχυριζόμενος ότι επιθυμούσε τη συνέχιση της καλής πορείας της ελληνικής οικονομίας και των μεταρρυθμίσεων. Στη διάρκεια της διπλής αυτής θητείας του διεξήχθησαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας (2004), υπεγράφη η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη για τη

---

189 «Τα πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ» (2015), διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/san-simera/ta-prosopa-toy-pasok-1974-2012

Βλ. επίσης Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: Από το "κόμμα μαζών" στο "κόμμα του κράτους", διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/8_evolution%20pasok.pdf

Βλ. επίσης «1996-2004: Κωνσταντίνος Σημίτης», διαθέσιμο στο http://reviews.in.gr/greece/ekloges_sept2015/article/?aid=1500023573

Βλ. επίσης «Φάκελος: Έλληνες Πολιτικοί-Τα ψέματα και τα σκάνδαλα Σημίτη», διαθέσιμο στο http://www.newsbomb.gr/ellada/apokalypseis/story/640449/fakelos-ellines-politikoi-ta-psemata-kai-ta-skandala-simiti

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

μεταφορά φυσικού αερίου (2005), η οποία όμως εγκαταλείφθηκε το 2011, ενώ ήταν ο ίδιος που έθεσε βέτο στην είσοδο της ΠΔΓΜ στο ΝΑΤΟ (2008).[190]

Ο Καραμανλής, ως πρωθυπουργός, δύο χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα στις 2 Σεπτεμβρίου 2009, προκήρυξε πάλι πρόωρες εκλογές, επικαλούμενος αυτή τη φορά τα ζητήματα της ελληνικής οικονομίας λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 και κατηγορώντας το ΠΑΣΟΚ για άρνηση συνεργασίας στο θέμα της επανεκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας, Κάρολου Παπούλια. Όμως στις εκλογές της 4ης Οκτωβρίου 2009 το ΠΑΣΟΚ, με πρόεδρο τον Γιώργο Παπανδρέου ο οποίος πρότασσε το σύνθημα «Λεφτά υπάρχουν», μπόρεσε να προσελκύσει την ψήφο του ελληνικού λαού και πέτυχε αξιόλογη νίκη με δέκα μονάδες διαφορά από τη ΝΔ. Τον Νοέμβριο του 2009, ο Καραμανλής παρέδωσε την αρχηγία της Νέας Δημοκρατίας στο νικητή των εσωκομματικών εκλογών Αντώνη Σαμαρά.[191]

Η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου, γιου του Ανδρέα Παπανδρέου, κυβέρνησε την Ελλάδα από τις 5 Νοεμβρίου 2009 μέχρι 11 Νοεμβρίου 2011. Μάλιστα, στις εκλογές της 4ης Νοεμβρίου 2009 το ΠΑΣΟΚ μπόρεσε να συγκεντρώσει ποσοστό 43,92% έναντι 33.46% της ΝΔ και σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση. Όμως σχεδόν αμέσως μετά οι προεκλογικές δεσμεύσεις του Γιώργου Παπανδρέου αναθεωρούνται και η Ελλάδα προσφεύγει για οικονομική στήριξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την

---

190 «Κωνσταντίνος Α. Καραμανλής, 1956-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/242

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

191 «Κωνσταντίνος Α. Καραμανλής, 1956-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/242

Βλ. επίσης Σιούμπουρας Φώτης (2016), «Η δικαίωση Κ. Καραμανλή και οι ευθύνες Γ. Παπανδρέου», διαθέσιμο στο http://www.paraskhnio.gr/i-dikaiosi-k-karamanli-kai-oi-eythynes-g/

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προκειμένου να μπορέσει να χρηματοδοτήσει το έλλειμμά της, να αναχρηματοδοτήσει το χρέος και να πληρώσει τα κρατικά της ομόλογα. Παρά την κοινωνική δυσαρέσκεια και τις πολιτικές εντάσεις, η ελληνική Βουλή επικυρώνει τον Μάιο του 2010 το πρώτο μνημόνιο που ξεκινά μια νέα, αυτή τη φορά σκληρή, περίοδο λιτότητας για να εφαρμοστούν τα μέτρα που απαιτούσαν οι πιστωτές για τη χορήγηση του δανείου των 80 δισεκατομμυρίων ευρώ από μέρους της Ευρωζώνης και 30 δισεκατομμυρίων ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τον Ιούνιο του 2011, το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Στρατηγικής υιοθετήθηκε παρά τις μαζικές κοινωνικές διαδηλώσεις. Στις 26 Οκτωβρίου του ιδίου έτους συμφωνήθηκε νέο δάνειο από την Τρόικα προς την Ελλάδα ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ που συνοδευόταν από «κούρεμα» των ελληνικών ομολόγων κατά 50%. Ο Παπανδρέου ανακοίνωσε την πρόθεσή του να διενεργήσει δημοψήφισμα επί του νέου αυτού δανείου, την οποία όμως ανακάλεσε λόγω του διεθνούς κύματος αντιδράσεων που προκλήθηκε. Στη συνέχεια, και εφόσον προηγουμένως ο πρωθυπουργός έλαβε την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής, ξεκίνησαν οι εργασίες για τη συγκρότηση μεταβατικής κυβέρνησης συνεργασίας χωρίς να προκηρυχθούν εθνικές εκλογές.[192]

Στις 10 Νοεμβρίου 2011, το συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών (Παπανδρέου-ΠΑΣΟΚ, Σαμαράς-ΝΔ, Καρατζαφέρης-ΛΑΟΣ) ανέθεσε στον οικονομολόγο και ακαδημαϊκό Λουκά Παπαδήμο την πρωθυπουργία της χώρας προκειμένου να υλοποιήσει την οικονομική πολιτική που αποφασίστηκε στις συμφωνίες της Συνόδου Κορυφής των ηγετών της Ευρωζώνης στις 26 Οκτωβρίου 2011. Μετά την παραίτηση του Γιώργου Παπανδρέου, ο Λουκάς Παπαδήμος ορκίστηκε πρωθυπουργός στις 11 Νοεμβρίου 2011 και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή στις 16 Νοεμβρίου του ιδίου έτους. Στις 13 Φεβρουαρίου 2012 η Βουλή, παρά τις

192 «Τα πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ» (2015), διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/san-simera/ta-prosopa-toy-pasok-1974-2012

Βλ. επίσης «2009-2011: Γιώργος Παπανδρέου» (2015), διαθέσιμο στο http://mobile.in.gr/category/ekloges_sept2015/article/1500023570

κοινωνικές εντάσεις, υπερψήφισε την πρόταση νόμου για τη συμφωνία του δεύτερου μνημονίου που υπέβαλε η κυβέρνηση Παπαδήμου. Ο Λουκάς Παπαδήμος παραιτήθηκε στις 7 Μαΐου 2012, την επομένη των βουλευτικών εκλογών, κατά τις οποίες κανένα κόμμα δεν μπόρεσε να σχηματίσει κυβέρνηση. Έτσι, η κυβέρνησή του, την οποία αποτελούσαν στελέχη του ΠΑΣΟΚ (35), της ΝΔ (6) και του ΛΑΟΣ (4), έληξε στις 16 Μαΐου 2012 όταν διορίστηκε ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας Παναγιώτης Πικραμμένος ως υπηρεσιακός πρωθυπουργός. Ο Πικραμμένος ανέλαβε να οδηγήσει τη χώρα στις εκλογές της 17ης Ιουνίου 2012 και η κυβέρνησή του παραιτήθηκε στις 20 Ιουνίου 2012, όταν τις εκλογές κέρδισε η Νέα Δημοκρατία χωρίς αυτοδυναμία και ορίστηκε πρωθυπουργός ο Αντώνης Σαμαράς, ο οποίος από τις 29/11/2009 είχε εκλεγεί αρχηγός του κόμματος.[193]

Στις 20 Ιουνίου 2012 σχηματίστηκε κυβέρνηση συνεργασίας ανάμεσα σε ΝΔ, ΠΑΣΟΚ και ΔΗΜΑΡ με πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά. Όμως ένα χρόνο αργότερα και συγκεκριμένα στις 21 Ιουνίου 2013, η ΔΗΜΑΡ αποχώρησε από την κυβέρνηση καταγγέλλοντας το κλείσιμο της ΕΡΤ. Έτσι, στο κυβερνητικό σχήμα παρέμειναν μόνον η ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ εφαρμόζοντας μια σφιχτή οικονομική πολιτική που συντέλεσε στο να σημειωθούν θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης, να μειωθεί η ανεργία κατά δύο μονάδες και η Ελλάδα να εκδώσει δύο ομόλογα. Στις 29 Δεκεμβρίου 2014, όταν απέβη άκαρπη η τρίτη ψηφοφορία στη Βουλή για την εκλογή νέου Προέδρου της Δημοκρατίας, ο Σαμαράς ανακοίνωσε τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών για τις 25 Ιανουαρίου

---

193 «Λουκάς Παπαδήμος, 1947-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/416

Βλ. επίσης «Παναγιώτης Πικραμένος, 1945-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/472

Βλ. επίσης Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf

2015, τις οποίες κέρδισε ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς υπό τον Αλέξη Τσίπρα χωρίς αυτοδυναμία.[194]

8.5. Το τέλος του δικομματισμού, συνεργατικές κυβερνήσεις νέων κομμάτων

Οι εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015 ανέδειξαν πρώτο κόμμα τον ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος πήρε τη μορφή ενιαίου κόμματος μόλις τον Ιούλιο του 2013. Λόγω μη συμπλήρωσης των απαραίτητων εδρών, ο ΣΥΡΙΖΑ συνεργάστηκε για το σχηματισμό κυβέρνησης με τους Ανεξάρτητους Έλληνες. Συγκέντρωσε δηλαδή 149 έδρες και το 36,34% των ψήφων έναντι 27,81% της ΝΔ, ενώ οι ΑΝΕΛ έλαβαν ποσοστό 4,75% και 13 έδρες. Στην κυβέρνηση συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, πρωθυπουργός ανέλαβε στις 26 Ιανουαρίου 2015 ο Αλέξης Τσίπρας. Παρά τις αντιρρήσεις του ισχυρού αριστερόστροφου κόμματος, η κυβέρνηση αποδέχτηκε τελικά τις πιέσεις των εταίρων για την ψήφιση του τρίτου μνημονίου, εξαναγκάζοντας ουσιαστικά την διαφωνούσα εσωκομματική «Αριστερή Πλατφόρμα» σε παραίτηση. Κατόπιν αυτού, ο πρωθυπουργός παραιτείται και προκηρύσσει πρόωρες εκλογές για τις 20 Σεπτεμβρίου του ιδίου έτους, στις οποίες ο ΣΥΡΙΖΑ θα αναδειχθεί για μια ακόμη φορά νικητής.[195]

Μετά την παραίτηση του Τσίπρα από την πρωθυπουργία, η Πρόεδρος του Αρείου Πάγου Βασιλική Θάνου-Χριστοφίλου ανέλαβε υπηρεσιακή πρωθυπουργός. Πρόκειται για την πρώτη γυναίκα που αναλαμβάνει πρωθυπουργός στην ελληνική πολιτική ιστορία. Αποστολή της υπηρεσιακής

---

194 «Αντώνης Σαμαράς», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/487

Βλ. επίσης «Ρέγκλινγκ: Η κυβέρνηση το 2015 πήγε πίσω την Ελλάδα» (2017), *ΤΑ ΝΕΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tanea.gr/news/economy/article/5451754/regklingk-h-kybernhsh-to-2015-phge-pisw-thn-ellada/

195 «Αλέξης Τσίπρας», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1410

Βλ. επίσης «Εκλογές 2015: Τα τελικά αποτελέσματα στο 100% της επικράτειας», (25/1/2015) διαθέσιμο στο http://www.tanea.gr/news/politics/article/5202441/h-eikona-twn-apotelesmatwn-sto-50-43-ths-epikrateias/

κυβέρνησης ήταν να οδηγήσει τη χώρα ομαλά στις εκλογές τις 20ης Σεπτεμβρίου 2015, κάτι που τελικά συνέβη.[196]

Οι εκλογές της 20ης Σεπτεμβρίου 2015 έδωσαν για μια ακόμη φορά το προβάδισμα στον ΣΥΡΙΖΑ, στερώντας του όμως και πάλι την αυτοδυναμία. Αυτή τη φορά ο ΣΥΡΙΖΑ έλαβε 145 έδρες και το 35,46% των ψήφων έναντι 28,09% της ΝΔ, ενώ οι ΑΝΕΛ έλαβαν 3,69% και 10 έδρες. Ο Τσίπρας στρέφεται προς τη δοκιμασμένη συνταγή του παρελθόντος και ενθυμούμενος την πρότερη αγαστή του συνεργασία με τους Ανεξάρτητους Έλληνες, σχηματίζει την επομένη των εκλογών κυβέρνηση συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ. Πρωθυπουργός της χώρας για δεύτερη θητεία, η οποία διαρκεί μέχρι σήμερα, αναλαμβάνει ξανά ο Αλέξης Τσίπρας.[197] Η τρέχουσα κυβέρνηση της χώρας φαίνεται να βάζει σε πρώτη προτεραιότητα το ζήτημα της πορείας της οικονομίας, να έχει κάμψει τις όποιες αντιρρήσεις έτρεφε κατά το παρελθόν και να έχει απομακρυνθεί από το δόγμα του «σκισίματος του μνημονίου» εγκρίνοντας στη Βουλή τα απαραίτητα κάθε φορά (πάντοτε όμως σκληρά) μέτρα προς εκπλήρωση του στόχου της. Ενδεικτική της νέας αυτής στάσης του πρωθυπουργού, και της κυβέρνησης εν γένει, είναι η δήλωση του Ευρωπαίου Επιτρόπου Οικονομικών Υποθέσεων Πιερ Μοσκοβισί στις 22 Οκτωβρίου 2015, ο οποίος τόνισε: «Ο Τσίπρας έκανε στροφή και μεταλλάχθηκε. Σήμερα η συνεργασία με την ελληνική κυβέρνηση είναι πολύ καλή. Η ελληνική περίπτωση είναι σε πολύ καλό δρόμο».[198]

---

196 «Βασιλική Θάνου-Χριστοφίλου», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1434

197 «Αλέξης Τσίπρας», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1410

Βλ. επίσης «Εθνικές Εκλογές, Σεπτέμβριος 2015», Υπουργείο Εσωτερικών, διαθέσιμο στο http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/#{"cls":"main","params":{}}

198 «Μοσκοβισί: Η Ελλάδα είναι σε πολύ καλό δρόμο – Μεταλλάχθηκε ο Τσίπρας», διαθέσιμο στο http://www.iefimerida.gr/news/232121/moskovisi-i-ellada-einai-se-poly-kalo-dromo-metallahthike-o-tsipras

Συμπεράσματα

Στην εργασία μας μελετήσαμε τους πρωθυπουργούς της Ελλάδος από τον πρώτο κυβερνήτη μέχρι σήμερα. Παρακολουθήσαμε συνοπτικά την ομαλή ή μη ομαλή εναλλαγή τους στην εξουσία, καθώς και τις κυβερνήσεις συνεργασίας που κατά καιρούς συστάθηκαν, ανάλογα με τις εκάστοτε προσταγές των πολιτικοκοινωνικών και οικονομικών συνθηκών της εποχής.

Από τη γέννηση του ελληνικού κράτους κατά την περίοδο 1828-1833 περάσαμε στην απόλυτη μοναρχία των χρόνων 1833-1843 και από συνταγματική μοναρχία της περιόδου 1843-1862 και στην Α΄ βασιλευομένη δημοκρατία των ετών 1862-1924. Και από τη Β΄ ελληνική δημοκρατία των χρόνων 1924-1935 περάσαμε στην επιστροφή τη Β΄ βασιλευομένη δημοκρατία της περιόδου 1935-1967 και στην επταετή στρατιωτική δικτατορία των ετών 1967-1974, μέχρι που φθάσαμε στη Γ΄ ελληνική δημοκρατία, η οποία ξεκίνησε με τη μεταπολίτευση του 1974 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Διαπιστώνουμε ότι οι ανωτέρω περίοδοι αποτυπώνουν σαφώς τις εκάστοτε πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής. Τα κυρίαρχα πολιτικά ρεύματα ήταν άμεσα συνυφασμένα με τις συνθήκες αυτές, γεννήθηκαν, ανδρώθηκαν και πέρασαν στο παρελθόν (όχι όμως και στην ιστορική λήθη) εξαιτίας τους. Ωστόσο, εν μέσω δύο παγκοσμίων πολέμων και δικτατοριών, εν μέσω εθνικού διχασμού και εθνικής παλιγγενεσίας, εν μέσω ξένων προστατών και εθνικής αυτοδιάθεσης, εν μέσω μεταπτώσεων και πισωγυρισμάτων, εν μέσω δικτατοριών, βασιλειών, κοινωνικών εντάσεων και οικονομικών κραχ, η ελληνική πολιτική σκηνή δεν έπαψε να εμφανίζει διάθεση να προχωρήσει προς τα εμπρός. Αφήνοντας πίσω -ελπίζουμε διά παντός- τα λάθη του παρελθόντος, λάθη που σημαδεύουν με τα μελανότερα χρώματα την εθνική πολιτική ιστορία, η Γ΄ ελληνική δημοκρατία, στην οποία ο κυρίαρχος λαός έχει την εξουσία, παρά τα όποια -κοινωνικά και οικονομικά- ζητήματα εξακολουθεί να αντιμετωπίζει, είναι πλέον πραγματικότητα.

Βιβλιογραφία

- «1981-1989: Η νίκη της Αλλαγής» (2007), *ΕΘΝΟΣ*, διαθέσιμο στο http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/1981_1989_h_niki_tis_allagis-133205/
- «1996-2004: Κωνσταντίνος Σημίτης», διαθέσιμο στο http://reviews.in.gr/greece/ekloges_sept2015/article/?aid=1500023573
- «2009-2011: Γιώργος Παπανδρέου» (2015), διαθέσιμο στο http://mobile.in.gr/category/ekloges_sept2015/article/1500023570
- 3η Σεπτεμβρίου 1843: Η επανάσταση που οδήγησε στο πρώτο Σύνταγμα (2012), διαθέσιμο στο http://www.iefimerida.gr/news/66067/3%CE%B7-%CF%83%CE%B5%CF%80%CF%84%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%BE%CE%B5-%CF%84%CE%BF-%CF%81%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82
- «Αθανάσιος Ευταξίας, 1849-1931», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/597
- «Αλέξανδρος Ζαΐμης, 1855-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/363
- «Αλέξανδρος Κορυζής, 1885-1941», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/334
- «Αλέξανδρος Παπάγος, 1883-1955», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/198
- «Αλέξανδρος Παπαναστασίου, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/566
- «Αλέξης Τσίπρας», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1410

- «Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, 1875-1938», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/266
- «Αντώνης Σαμαράς», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/487
- Αργολική Αρχειακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού (2011). Καποδίστριας Αυγουστίνος (1778-1857), διαθέσιμο στο https://argolikivivliothiki.gr/2011/01/21/%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%AF%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-1778-1857/
- Αργολική Αρχειακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού (2010): Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873), διαθέσιμο στο https://argolikivivliothiki.gr/2010/09/07/%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%80%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B4%CF%89%CE%BD-1788-1873/
- Ασπρέας Γ. (1930), Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος(1821-1928), τομ. Α΄, Αθήνα
- «Αυγουστίνος Καποδίστριας, 1778-1857», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/233
- Αφιερώματα: Η Επανάσταση της 3η Σεπτεμβρίου 1843, διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/665
- «Βασιλική Θάνου-Χριστοφίλου», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1434
- Βεργόπουλος Κ. (1977), Οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντοπούλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ.ΙΔ., Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα
- Βερεμής Θ. & Κολιόπουλος Γ. (2006). Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, σσ.134-135
- Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η ίδρυση, η εξέλιξη και η μετεξέλιξη του ΠΑΣΟΚ: Από το “κόμμα μαζών” στο “κόμμα του κράτους”, διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/8_evolution%20pasok.pdf

- Βερναρδάκης Χριστόφορος, «Η περίοδος Μαΐου 1990-Οκτωβρίου 1993», διαθέσιμο στο http://www.vernardakis.gr/uplmed/14_politique%20interior.pdf
- «”Βρώμικο ‘89”: Η συγκυβέρνηση και η κάθαρση», διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%C2%AB%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%E2%80%9989%C2%BB-%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BA%CE%AC%CE%B8%CE%B1%CF%81%CF%83%CE%B7
- Γαρδίκα-Κατσιαδάκη Ελ. (1985). Ο ρόλος της Διάσκεψης του Λονδίνου στην πτώση του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Μνήμων (Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού) 10: 248–269.
- «Γεώργιος Κονδύλης, 1879-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/191
- «Γεώργιος Παπανδρέου, 1888-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/15
- «Γεώργιος Ράλλης, 1918-2006», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/150
- «Γεώργιος Τσολάκογλου, 1886-1948», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/835
- Γιαννόπουλος Ν. (2016). Η μέρα που ο Όθωνας αναγκάστηκε να βγει στο παράθυρο των ανακτόρων για να αντιμετωπίσει τους επαναστατημένους Έλληνες. Ήταν 3 Σεπτεμβρίου 1843 και ο λαός ζητούσε Σύνταγμα και την έξωση των Βαυαρών από τα αξιώματα... Διαθέσιμο στο: http://www.mixanitouxronou.gr/i-mera-pou-o-othonas-anagkastike-na-vgi-sto-parathiro-ton-anaktoron-gia-na-antimetopisi-tous-epanastatimenous-ellines-itan-3-septemvriou-1843-ke-o-laos-zitouse-sintagma-ke-tin-exosi-ton-vavaron-apo/
- Γιαννουλόπουλος, Γ. (1997). Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από το Σεπτέμβριο του 1921 έως τον Αύγουστο του 1922» Ιστορία του

Ελληνικού Έθνους, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα

- Clogg R. (2003), Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας, 1770-2000, μτφρ. Λ. Παπαδάκη & Μ. Μαυρομάτη, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα
- «Δαμασκηνός, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, 1890-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1763
- Δαφνής Γρ. (1977), «Βραχύβια κυβέρνηση Μωραϊτίνη», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,Εκδοτική Αθηνών, τομ.ΙΓ., σ.28
- Δεμέτης Χρήστος (2016), «Τα συνθήματα του Ανδρέα Παπανδρέου», διαθέσιμο στο http://news247.gr/eidiseis/afieromata/andreas-papandreou/ta-synthhmata-toy-andrea-papandreoy.4129218.html
- «Δημήτριος Μάξιμος, 1873-1955», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/295
- Δημητρόπουλος Α. (2004). Οι ελληνικές Κυβερνήσεις (1983-2004), Αθήνα, διαθέσιμο στο http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf
- Δημητρόπουλος Ανδρέας (2004), «Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004», Πανεπιστημιακές Παραδόσεις
- Δερτιλής ΓΒ. (2013), Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920, 7η έκδ., εκδ. ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, σσ. 200& 204
- «Εθνικές Εκλογές, Σεπτέμβριος 2015», Υπουργείο Εσωτερικών, διαθέσιμο στο http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/#{"cls":"main","params":{}}
- «Εκλογές 2015: Τα τελικά αποτελέσματα στο 100% της επικράτειας», (25/1/2015) διαθέσιμο στο http://www.tanea.gr/news/politics/article/5202441/h-eikona-twn-apotelesmatwn-sto-50-43-ths-epikrateias/
- «Ελευθέριος Βενιζέλος, 1864-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/939
- «Εμμανουήλ Τσουδερός, 1882-1956», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/601
- Ευαγγελίδης Τρ. (1894). Ιστορία του Όθωνος της Ελλάδος (1832 - 1862), 2η εκδ., εκδ. Γαλανός, Αθήνα

- Ευαγγελίδου Τ. (1898). Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της βασιλείας του Γεωργίου του Α' (1862 -1898), Εκδοτικόν Κατάστημα Γεωργίου Δ. Φέξη, Εν Αθήναις
- Ζαφειρόπουλος Ι., «1910-1919». Χρονικό του 20ου αιώνα. Εκδόσεις «Δομική»
- Η Βαυαροκρατία στην Ελλάδα το 1833-1844, διαθέσιμο στο http://xronompala.blogspot.gr/2014/03/1833-1843.html
- «Ηλίας Τσιριμώκος, 1907-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1388
- «Θεμιστοκλής Σοφούλης, 1860-1949», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/670
- «Θεόδωρος Πάγκαλος, 1878-1952», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/197
- Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΒ', 1975
- «Ιωάννης Γρίβας, 1923-2016», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/488
- «Ιωάννης Ράλλης, 1878-1946», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/634
- Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Η ομάδα Παπαδόπουλου στην τελική ευθεία προς την εξουσία (1966-1967)», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ), διαθέσιμο στο file:///C:/Users/User/Downloads/LK_2010_03_text.pdf
- Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, «Οι γνωστοί "άγνωστοι" απριλιανοί συνωμότες», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ), διαθέσιμο στο file:///C:/Users/User/Downloads/LK_2010_03_text.pdf
- Καραφύλλης Αθ. (2013). Ι. Καποδίστριας : ο Θεμελιωτής της Ελληνικής Εκπαίδευσης στο Νεοελληνική Εκπαίδευση, 2η εκδ., σσ. 27-40
- Καρανικόλας Γ. (1973). Νόθες εκλογές στην Ελλάδα (1844-1936), Επικαιρότητα 1973
- Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ (2017), «Ανακοίνωση για το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», 5/3/2017, διαθέσιμο στο http://www.rizospastis.gr/story.do?id=9258860

- Κρεμμύδας Β. (2010), Ιωάννης Κωλέττης, Σειρά: Οι Ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας, εκδ. Τα Νέα – Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Κυριακόπουλος Ηλ. (1929). Ο Κοινοβουλευτισμός εν Ελλάδι, τευχ. Α', Εκδοτικόν γραφείον ο Προμηθεύς, Αθήναι
- «Κωνσταντίνος Α. Καραμανλής, 1956-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/242
- «Κωνσταντίνος Δεμερτζής, 1876-1936», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/360
- «Κωνσταντίνος Δόβας, 1898-1973», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/748
- «Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1907-1998», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/231
- «Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, 1878-1961», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/271
- «Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, 1918-2017», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/1394
- Κωστής Κ. (2013), Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, εκδ. ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2013
- «Λουκάς Παπαδήμος, 1947-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/416
- Λυριντζής Χρήστος, «Το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ΄
- Λυριντζής Χρήστος (1990), «Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές», στο *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του ’80*, Χρήστος Λυριντζής & Ηλίας Νικολακόπουλος (επιμ.), Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Εκδόσεις Θεμέλιο
- Μαγκλίνης Ηλ. (2014). Ο τολμηρός και αφοσιωμένος εκσυγχρονιστής, Πρόλογος στο ο Ιωάννης πίσω από τον Καποδίστρια : Ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας, Σειρά : Ηγέτες, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα
- Μακρυδημήτρης Αντ. (2000), Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας (1829-2000), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα
- Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Α', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα
- Μαρκεζίνης Σπ. (1973), Πολιτική Ιστορία, τομ. Β', εκδ. Πάπυρος, Αθήνα

- Μαυρογορδάτος Γεώργιος Θ., «Ο Διχασμός ως κρίση εθνικής ολοκλήρωσης», στο *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909-1940*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- «Μοσκοβισί: Η Ελλάδα είναι σε πολύ καλό δρόμο – Μεταλλάχθηκε ο Τσίπρας», διαθέσιμο στο http://www.iefimerida.gr/news/232121/moskovisi-i-ellada-einai-se-poly-kalo-dromo-metallahthike-o-tsipras
- Μπακάλης Κ., Νημά Δ. (2010). Ο Ι. Καποδίστριας ως κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831). Η ολοκλήρωση της επανάστασης (1829), διαθέσιμο στο https://www.slideshare.net/Kvarnalis75/17-10244374
- Μπαχάρας Δημήτρης, «ΙΙ. Εκλογές – Δημοψηφίσματα. Β. Το δημοψήφισμα του 1924»
- Μπεκίρης Β. (2017). 1917: Η νέα Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου, διαθέσιμο στο http://www.gnomip.gr/index.php/component/k2/item/48602-1917-i-nea-kyvernisi-tou-el-venizelou-grafei-o-vasilis-bekiris
- «Νικόλαος Πλαστήρας, 1883-1953», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/184
- «Ξενοφών Ζολώτας, 1904-2004», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/381
- Ο Ελευθέριος πίσω από τον Βενιζέλο: ο μεγάλος οραματιστής, Σειρά Ηγέτες, Εκδόσεις Καθημερινή, Αθήνα
- Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, Ιωάννης Καποδίστριας. Πορτραίτα 2015, διαθέσιμο στο http://www.newsbeast.gr/portraita/arthro/781338/o-protos-kuvernitis-tis-anexartitis-elladas-ioannis-kapodistrias
- Οι αιματηρές διαδηλώσεις των φοιτητών κατά μετάφρασης των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα. Έριξαν την κυβέρνηση και ανάγκασαν τον Αρχιεπίσκοπο σε παραίτηση (2016), διαθέσιμο στο http://www.mixanitouxronou.gr/i-ematires-diadilosis-ton-fititon-kata-metafrasis-ton-evangelion-sti-dimotiki-glossa-erixan-tin-kivernisi-ke-anagkasan-ton-archiepiskopo-se-paretisi/

- «Παναγιώτης Πικραμένος, 1945-…», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/472
- «Παναγιώτης Πουλίτσας, 1881-1968», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/585
- Παπαντωνίου Ζ. (1997), Όθων, Βιβλιοπωλείον Εστία, Αθήναι, σ. 15
- Πασπαλιάρης Π. (2014). Ι. Καποδίστριας : Ο αρχηγός του επαναστατημένου έθνους, διαθέσιμο στο http://www.kathimerini.gr/807581/interactive/epikairothta/hgetes/iwannhs-kapodistrias
- Πλουμίδης Σπ. (2008). Το έργο εσωτερικής συγκρότησης του Ι. Καποδίστρια, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH267/Kapodistrias.doc
- Πλούσος Μ. (2016). Έργα και ημέραι της Αντιβασιλείας (1833-1835), διαθέσιμο στο http://eranistis.net/wordpress/2016/07/02/%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82-1833-1835/
- Ραβανός Άρης (2008), «Πώς έπεσε ο Μητσοτάκης», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=188427
- «Ρέγκλινγκ: Η κυβέρνηση το 2015 πήγε πίσω την Ελλάδα» (2017), *ΤΑ ΝΕΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tanea.gr/news/economy/article/5451754/regklingk-h-kybernhsh-to-2015-phge-pisw-thn-ellada/
- Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2011), «Στρατός και καθεστώς της 21ης Απριλίου», ΘΕΣΕΙΣ, Τεύχος 115, Απρίλιος-Ιούνιος 2011, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1145&Itemid=29

- Σακκά-Νικολοπούλου Ν. (1988). Οι υπηρεσιακές κυβερνήσεις στην Ελλάδα. Από την πολιτική πρακτική στην Συνταγματική θεσμοποίηση- Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
- Σβολόπουλος, Κ. (1977). Η είσοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Ελλάδος και οι εσωτερικές εξελίξεις από το τέλος του 1909 έως το 1912», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα
- Σιούμπουρας Φώτης (2016), «Η δικαίωση Κ. Καραμανλή και οι ευθύνες Γ. Παπανδρέου», διαθέσιμο στο http://www.paraskhnio.gr/i-dikaiosi-k-karamanli-kai-oi-eythynes-g/
- Σκιαθίτη Παναγιώτα (2013), Οι κυβερνήσεις 1975-2012», εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, Διδάσκων: Ανδρέας Δημητρόπουλος, Σχολή ΝΟΠΕ, Τμήμα Νομικής, διαθέσιμο στο https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%99%CE%91/K%CF%85%CE%B2%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%201975-2012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213065%29%20-%20%CE%A3%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%B8%CE%AF%CF%84%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B1.pdf
- «Σοφοκλής Βενιζέλος, 1894-1964», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/126
- Σπουρδαλάκης Μιχάλης & Παπαβλασόπουλος Ευθύμης, *Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων και οι Μετασχηματισμοί στο Σύστημα Εκπροσώπησης*
- «Στέφανος Στεφανόπουλος, 1899-1982», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/199
- «Στυλιανός Μαυρομιχάλης 1900-1981», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/556
- Σφυρόερας Β. (1977). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΓ, Εκδοτική Αθηνών

- Τα κρίσιμα χρόνια του εθνικού διχασμού (1915-1917), διαθέσιμο στο http://www.fhw.gr/chronos/13/gr/domestic_policy/facts/05.html
- «Τα πρόσωπα του ΠΑΣΟΚ» (2015), διαθέσιμο στο http://tvxs.gr/news/san-simera/ta-prosopa-toy-pasok-1974-2012
- Τενεκίδης Γ. (1957). Η πορεία του έθνους πρός την πλήρη ανεξαρτησίαν: 1821-1830, Αθήναι
- «Τζαννής Τζαννετάκης, 1927-2010», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/biographies/404
- «Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967», διαθέσιμο στο https://www.sansimera.gr/articles/250
- Τράντας Νικόλαος 2002, *Το κράτος στη θεωρία και πράξη του ΠΑΣΟΚ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
- «Φάκελος: Έλληνες Πολιτικοί-Τα ψέματα και τα σκάνδαλα Σημίτη», διαθέσιμο στο http://www.newsbomb.gr/ellada/apokalypseis/story/640449/fakelos-ellines-politikoi-ta-psemata-kai-ta-skandala-simiti
- Φιλίστωρ Ι. (2012). 3η Σεπτεμβρίου 1843: η αναίμακτη Ελληνική μετάβαση στην συνταγματική μοναρχία, διαθέσιμο στο http://www.istorikathemata.com/2012/09/greek-revolution-3rd-of-September-1843.html
- Φωτιάδης Δ. (1963), Όθωνας - Η μοναρχία, εκδ. Κυψέλη, Αθήνα, σ. 342.
- «Χρονολόγιο 1967-1975 – Δικτατορία και αντίσταση», διαθέσιμο στο https://www.e-dromos.gr/%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF-1967-1974-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83/

- «Χρονολόγιο της Επταετούς Στρατιωτικής Δικτατορίας στην Ελλάδα 1967-1974», διαθέσιμο στο http://www.sfea.gr/index.php/2015-03-17-21-13-44/u-s
- Ψυχάρης Σταύρος, «Πώς η Δικτατορία έπιασε στον ύπνο τη Δημοκρατία», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=695930